

**PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR ÚJ- ÉS LEGÚJABBKORI
TÖRTÉNETI TANSZÉK**

KOCSIS ÁRON

**AZ AMERIKAI MAGYAR REFORMÁTUSSÁG TÖRTÉNETE,
VINCZE KÁROLY (1898-1954) MUNKÁSSÁGA**

Piliscsaba-Debrecen, 2006

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	2
1. MAGYAROK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN	4
1.1 Rövid amerikai magyar történelem	4
1.2 A magyar egyesületi- és sajtóélet az Egyesült Államokban	8
1.3 Az amerikai magyar egyházak rövid történeti összefoglalása	10
2. AZ AMERIKAI MAGYAR REFORMÁTUSSÁG TÖRTÉNETE A FÜGGETLEN AMERIKAI MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ MEGALAKULÁSÁIG	13
2.1 Az „úttörők”	13
2.2 A gyülekezeti élet	15
2.3 Törekvések az amerikai magyar református egyházmegye felállítására	17
2.4 Ki az igazi magyar református Amerikában?	18
2.5 Az anyaegyház kiterjeszti karját, gróf Dégenfeld látogatása	20
2.6 Az önálló egyházmegye kérdése	22
2.7 Az amerikai magyar egyház jövője, a tiffini egyezmény	24
2.8 A „független egyház” megalakulása	28

3. VINCZE KÁROLY (1898-1954) MUNKÁSSÁGA	30
3.1 Vincze Károly életrajza	30
3.2 Vincze Károly perth amboyi munkássága (1929-1954)	33
3.3 Vincze Károly teológiai értékelése	35
3.4 Vincze Károly az egyházpolitikus, az egység kérdése	37
3.5 Vincze Károly politikai gondolkodása	41
ÖSSZEGZÉS	48
FELHASZNÁLT IRODALOM	50

BEVEZETÉS

Amerika. Mennyi kép, gondolat jut az ember eszébe, ezt hallva. A mai modern kor egyik életstílus mintája, a csillogás, a gazdagság szinonimája. A világ leghatalmasabb országa, demokrácia, „az amerikai álom”, Hollywood, New York, végtelen autóutak. Vajon hány embernek jut hamarabb eszébe az amerikai magyarság, mint ezek a toposzok? Hányan gondolnak arra, hogy ott él a világ magyarságának közel 10%-a? Tudják-e, hogy Cleveland volt a második legnagyobb magyar város Budapest után az 1900-as évek elején? Mennyire van a köztudatban, hogy nem csak itt Magyarországon, a Kárpát-medencében „él nemzet e hazán”? Milyen ismeretekkel rendelkezik a magyar közvélemény az amerikai magyarságról? A felmerülő kérdésekre többféle válasz érkezik. Lennének, akiknek eszébe jutna a századfordulón kivándoroltak tömege, és talán emlékezne, hogy a családból is járt kint esetleg valamelyik dédszülő vagy nagyszülő. Más talán az 56-os emigránsokat említené, és lenne olyan, aki csak a most kint szerencsét próbáló magyar fiatalokat hozná fel példaként. Ha az amerikai magyarság kultúrájáról, szellemi örökségéről szólna a kérdés, arra valószínűleg elszomorítóan semmitmondó válaszok érkeznenek.

Két téma feldolgozását, bemutatását tűztem ki célul: az első, hogy egy speciális területet mutassak be az amerikai magyarság történetén belül, az amerikai magyar reformátusság történetét, a kezdetektől a XX. százada közepéig; kulturális örökségteremtő munkájára, hagyományaira és nemzettudat megtartó tevékenységére koncentrálni. Az amerikai magyar református egyháztörténetet a tiffini egyezmény után elsősorban a Független Amerikai Magyar Református Egyház Történetén keresztül vázolom fel. Az amerikai magyar reformátusság történetét azért csak az 1950-es évek közepéig kívánom itt vázolni, mivel a század második felében megváltozik az egyház feladatköre és bizonyos mértékig mozgástere is. Az egység kérdése rövid időre ekkor úja holtpontonra jut, az 56-os forradalom után érkezett magyarok és a másod-harmad generáció

újabb típusú kihívás elé állította a Független Amerikai Magyar Református Egyházat és a Reformed Church of the United States egyházon belüli magyar gyülekezeteket. Dolgozatom második részében Vincze Károly (1898-1954) perth amboyi református főesperes életének és munkásságának bemutatására kerül sor.

Az amerikai magyarság történetét már több kutató, történész részleteiben vagy egészében feldolgozta. Az alábbiakban felsorolt monográfiák segítettek a korszak pontos megismerésében. Kende Géza: Magyarok Amerikában (1927), Lengyel Emil: Americans from Hungary (1948), Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban (1982), Szántó Miklós: Magyarok Amerikában (1984), Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban (2000). Az amerikai magyar reformátusság történetét Komjáthy Aladár: A kitántorgott egyház (1984) című munkájában dolgozta fel, mely megkerülhetetlen monográfia ebben a témában. Érdekes egyháztörténeti adatokat találtam a Perth Amboyi Magyar Református Egyház jegyzőkönyveiben és más egyházi évkönyvekben, jubileumi kiadványokban. Dolgozatomban a felhasználásra került primer dokumentumokat, a Perth Amboyi Magyar Református Egyház levéltárában találtam, ezen dokumentumok nem rendelkeznek levéltári jelzettel.

Vincze Károly munkásságát a fellelhető forrásokra támaszkodva mutatom be. Az említett forrásokat a Magyar Egyházban megjelent írásai, levelezése, egyházi jegyzőkönyvek és igehirdetések teszik ki, melyeket az American Hungarian Foundation new brunswicki könyvtárában, a ligonieri Bethlen Home levéltárában és a Perth Amboyi Magyar Református Egyház levéltárában kutattam fel. Hasznos és személyes jellegű adatokhoz jutottam Vincze Károlyról azon beszélgetések, mélyinterjúk alapján, melyeket lányával (Mrs. Judit Quinn), egykori gyülekezeti tagjaival (Mr. Gabriel Tariska, Mrs. Elisabeth Gabos) és nyugdíjas kollegáival (Rev. Bertalan Imre, Rev. Vitéz Ferenc†) folytattam.

Ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet mindazoknak, akik segítettek munkámban, először is édesapámnak, Dr. Kocsis Attilának, aki tanácsaival mindvégig támogatott. Továbbá Prof. August Molnárnak, az

American Hungarian Foundation elnökének, aki lehetővé tette kutatásom elvégzését. Rendkívül hasznos segítséget kaptam Mrs. Margaret Pápaítól (American Hungarian Foundatin's Library. New Brunswick, NJ) és Rev. Posta Józseftől (Bethlen Home. Ligonire, PA.) levéltári kutatásaim során. Köszönöm mindazoknak, akik támogatásukkal segítettek munkám során.

Köszönetemet fejezem ki témavezetőimnek, Dr. Horváth Erzsébetnek és Dr. Hörcsik Richárdnak, hasznos és komoly tudományos segítségükért, irányításukért. Szeretettel köszönöm Dr. Baráth Béla szakmai, formai tanácsait.

Debrecen, 2006. április 4.

Soli Deo gloria!

1. MAGYAROK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

1.1 Rövid amerikai magyar történelem

A magyarság amerikai története és bevándorlása több szakaszra osztható a bevándorlási tényezők, okok tekintetében.¹ Az első korszak a kezdetektől az 1848/49-es szabadságharc kirobbanásáig terjedő időszak. Ebben a periódusban nem beszélhetünk konkrét kivándorlási mozgalmról, mivel ekkor az Amerikába érkező magyarokat elsősorban a kaland- és a felfedezés vágya hajtotta. A második szakasz a szabadságharc bukása és 1880 közötti időszakra tehető. Ezt a kivándorlási periódust, amely számadatait tekintve nem mérhető a későbbihez, döntő mértékben a politikai tényezők határozták meg. Az emigráns magyarok többsége a szabadságharc résztvevőiből állt, akik az osztrák megtorlás elől menekülve érkeznek az Egyesült Államokból. Nem tervezték tartós letelepedésüket, ami tetten érhető abban is, hogy nem távolodtak el a Keleti-parttól (New York, Boston, Philadelphia), számítva a minél hamarabbi hazatérésre, a szabadságharc újabb fellángolására. A harmadik szakasz az 1880-1914 közé tehető. Az 1880-as évektől kezdődően a nehéz helyzetben lévő magyar gazdaság és az amerikai ipar és gazdaság robbanásszerű fejlődése indukálta a tömeges magyarországi kivándorlást. Ez a szakasz egyértelműen gazdasági jellegű kivándorlás volt, de nem letelepedési szándéktól vezérelve, hanem az otthoni helyzet jobbítására és megváltoztatására irányult. A negyedik szakasz 1920-1956 közé tehető, amely a II. világháborútól menekülők, a politikai emigránsok egyértelműen nem gazdasági jellegű bevándorlásának korszaka. Végül az utolsó szakasz

¹ Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1920. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982. pp. 65

1989-től napjainkig mai is tartó időszaka, mely újból gazdasági jellegű bevándorlási periódus.²

A magyarság XX. század előtti amerikai szerepének története legtöbbször nem nélkülözi a misztikus, legendás, már-már heroikus történeteket. Európa szinte minden nemzete számon tartja, hogy képviselőjük már Kolumbusz 1492-es felfedezése előtt meghódította az Amerikai kontinenst. A magyar történeti hagyományban sincs ez másképpen. Az első állítólagosan magyar származású felfedező Tyrker (Türk, Török) volt, aki a Leif Eriksson-féle viking expedíció tagjaként érkezett az Újvilágba.³ Az első bizonyosan magyar, aki járt Amerika földjén, a budai születésű Parmenius István (1555?-1583) volt, aki mint krónikás vett részt a Sir Humphery Gilbert által vezetett brit újfundlandi expedícióban.⁴ Ismerünk magyar származású hittérítőket a kolonizációs időszakból is. Fennmaradt többek között Kelp János neve, aki erdélyi szász evangélikus lelkipásztorként érkezett Amerikába. 1694-1709 között egy Philadelphia melletti, Wissahickon nevű vallásos közösség vezetőjeként tevékenykedett. Sárosy Izsák, 1695-1697 között szintén Philadelphia környékén, mint hittérítő misszionárius működött. Több magyar származású jezsuita is végzett szolgálatot az indiánok között létesített missziós telepeken, többek között báró Orbán Ferenc, Konschak Nándor.⁵

A magyarság igazi, jelentős amerikai szerepvállalása a függetlenségi háború kitörésekor mutatkozott meg. Több magyar katonát is

² Puskás monográfiájában csak három szakaszt különböztet meg. I. 1880-ig tartó politikai tényezők hatására meginduló, előkészítő jellegű szakasz. II. 1880-1914 közötti gazdasági jellegű, a kivándorlás kibontakozó periódusa. III. 1920-1982 felőlelő időszak, amely 1956 után elenyésző mértékűvé válik és a kivándorlási mozgalom lecsendesülő időszaka. A bevándorlás több korszakra való osztását indokolja mind a korai korszak erősebb differenciálása, mind az 1989 utáni migrációs tendencia figyelembe vétele.

³ Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Budapest, 2000. pp. 11.

⁴ Ábrahám Dezső: Hungarian Reformed Church in America. Washington DC, 1960. pp. 13.

⁵ Daróczy Sándor: Magyars in America. Washington DC, 1960. pp. 3.

találunk George Washington (1732-1799) zászlaja alatt, akik kalandvágyból vagy politikai meggyőződés által vezérelve érkeztek Amerikába. Közülük is kiemelkedik Kováts Mihály (1724-1779), akit az amerikai lovasság megalapítójaként tartanak számon. Kováts, a Pulaski gróffal közösen alapított és kiképzett huszárezreddel, a „Pulaski Légióval” jelentős katonai sikereket ért el. 1789. májusában a dél-karolinai Charleston melletti csatában hal hősi halált.⁶

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc leverése után született meg az amerikai magyar politikai emigráció. Több, a szabadságharcban küzdő tiszt és honvéd választotta inkább a száműzetést a szinte ismeretlen Amerikába, mint a halál- vagy börtönbüntetést, esetleg a kényszersorozást Magyarországon. Az emigránsok New Yorkban és környékén telepedtek le, nagyjából 1500 főt számlál ebben az időszakban az amerikai magyarság. Néhányan bízva a szabadságharc újbóli kirobbanásának lehetőségében várták Kossuth hívó szavát. Kossuth 1851. december 4. - 1852. július 14. között személyesen próbált támogatást találni az Egyesült Államokban. Kossuth a szabadságharc vége után folyamatos kapcsolatban állt az amerikai kormánnyal és igyekezett megnyerni Zachary Taylor (1849-50) elnök erkölcsi támogatásán túl valódi politikai segítségét is. Amerikai körútja során végiglátogatta az összes jelentős várost Bostontól New Orleansig, ahol sokszor több ezres tömeg hallgatta beszédeit. Azonban a politikai ígéretekkel, a magyar emigrációból kiábrándultan, álnéven hagyta el az országot.⁷ A politikailag sikertelen útnak azonban volt pozitív hatása is, mert így a magyar szabadság és a magyarság kérdése tapinthatóan bekerült az amerikai köztudatba és a következő évtizedekben kivándorló magyarság számára fontos nemzettudatot megőrző tényezője lett a Kossuth-kultusz (pl.: 1902. mozgalom a clevelandi Kossuth-szobor felállítására).⁸

⁶ Várdy Im. pp. 22.

⁷ Kende Géza: Magyarok Amerikában I. Cleveland, Ohio, 1927. pp. 110.

⁸ A Kossuth-kultusz újabb amerikai vonatkozású dokumentuma, a 2005. márciusában a Perth Amboyi Magyar Református Egyház lelkészi hivatalában

Az 1850-es, 1860-as évekre fokozatosan kezdett formálódni a magyar közösség, és igyekezett beilleszkedni az amerikai társadalomba. 1851-ben érkezett Ács Gedeon református lelképásztor, aki New Yorkban megalapítja az első amerikai magyar református gyülekezetet. Kornish Károly (1822-1863) volt az első magyar lapszerkesztő Amerikában, kiadásában jelent meg heti lap jelleggel a *Magyar Száműzöttek Lapja* 1853-ban, de csak néhány számot élt meg az újság.⁹ Jó néhány magyar emigráns vett részt a Vadnyugat meghódításában. Újházi László 1851-ben társaival Iowa állam területén megalapították az első magyar várost: Új Budát. Haraszthy Ágoston (1812-1869) 1840-ben érkezett először Amerikában, 1842-ben tért vissza, hogy Wisconsin állam területén megalapítsa Sauk Cityt (Haraszthyville). Az 1850-es években Kaliforniába telepedett le, ahol meghonosította a borászati kultúrát és szőlőtermesztésbe kezdett.¹⁰

Az amerikai polgárháború jelentős hatással bírt az emigráns magyar kolónia életén. Két jelentősebb munka született a polgárháborúban katonai szolgálatot teljesítő magyarokra vonatkozóan: Piványi Jenő: Hungarians in the Civil War (1923) illetve Vasváry Ödön: Lincoln magyar hősei (1939). A kutatók eltérő véleményt alkotnak, hogy pontosan hányan magyar vett részt a harcokban. A korabeli források alapján körülbelül nyolcszázan harcolhattak az északi és mintegy tucatnyian a déli oldalon. Az 1870-es népszámlálás 3767 magyar nemzetiségűről ad számot az Amerikai Egyesült Államokban.¹¹ A

megtalált Kossuth-levél, mely 2005. októberében került ünnepélyes keretek között a Debreceni Református Kollégium Kossuth gyűjteményébe.

⁹ Várdy Im. pp. 124.

¹⁰ Daróczy Im. pp. 6.

¹¹ George Washington rendelte el 1790-ben a rendszeres, 10 évente tartandó népszámlálást, mely az egész országra kiterjedő teljes census volt. 5 évente az egyes államok is végeztek teljes körű népszámlálást, például New Jersey államban 1895-től kezdődően. Az 1870-es népszámlálás listájában név szerint lehet a magyarokat összeszámolni, külön kimutatás nem készült róluk. Az 1890-es

magyarság a többi nemzetiséghez képest arányaiban a legnagyobb számban vállalt részt a polgárháborúban. Kende Géza 86 nevet sorol fel,¹² akik tiszti rangban harcoltak az északi illetve a déli oldalon.¹³ Klapka György neve is felmerült, mint az Északi Hadsereg lehetséges fővezére 1861-ben, de Klapka túl mohónak bizonyult, mivel évi huszonötezer dolláros fizetést és százezer dolláros bónuszt követelt. 1861-ben, Chicagóban Mihalóczy Géza (1825-1884) egykori honvéd kapitány magyarokból, németekből és csehekből szabadcsapatot szervezett. Az egység Lincoln elnök engedélyével a „Lincoln Puskások” nevet vette fel, később azonban az Illinoisi Önkéntes Gyalogezred kötelékébe került. Mihalóczy, 1864-ben hősi halált halt, tiszteletére később katonai erődöt neveztek el (Fort Mihalóczy, Tenn.). New Yorkban Utassy Frigyes György (?-1892) és Vékey Antal (1832-1864) szervezi meg a többségében magyarokból álló „Garibaldi Gárdát”.

A polgárháború legmagasabb rangú magyar tisztje Asbóth Sándor (1810-1868) altábornagy volt. Asbóth, Klapka hadmérnökeként, majd Kossuth szárnysegédjeként szolgált a 1848/49-es szabadságharcban. Törökországi emigrációjából 1851-ben települt át az Egyesült Államokba. Út- és csatornaépítéseken dolgozott, majd 1861-ben Frémont tábornok maga mellé vette, és vezérkari főnökévé nevezte ki. Végig harcolta a polgárháborút, és érdemei elismeréseként altábornagyi kinevezést kapott. 1866-ban argentin nagykövetnek nevezték ki Buenos Airesbe, ahol 1868-ban hosszas betegség után hunyt el. A polgárháború legnagyobb magyar hőse talán Zágonyi Károly (1826-1867) volt, aki 1861. október. 25-én a springfieldi lovasrohammal írta be magát az amerikai lovasság történetébe.

népszámlálásban már külön számlálják a Magyarországon és az Ausztriában születetteket.

¹² A felsorolás 2 altábornagyot, 5 vezérőrnagyot, 15 ezredest, 2 alezredest, 13 őrnagyot, 12 századost és 40-50 főhadnagyot és hadnagyot tartalmaz az északi oldalon. A déli seregben két magyar tiszt volt: Estván Béla ezredes és egy Magyarai nevű hadnagy.

¹³ Kende Im. pp. 366-367.

160 huszárjával szétszórta a vele szemben álló közel 2000 fős déli sereget.¹⁴

A polgárháború után, de főleg az 1880-as évektől kezdve egy teljesen új típusú bevándorlási tendencia követhető nyomon egészen az I. világháború kitöréséig. A bevándorlás jellege megváltozik, gazdasági jelleget ölt. Ezekben az évtizedekben közel 1,2 millió ember vándorol ki a történelmi Magyarország területéről. A kivándorlás gócpontjai a ország észak-keleti területei, vármegyéi voltak: Sáros, Szepes, Zemplén, Abaúj-Torna, Bereg, Borsod, Gömör-Kishont és Ung vármegyék. Kisebb kivándorlási gócek voltak még Veszprém, Torontál, Szabolcs, Szatmár, Modrus-Fiume és Zágráb vármegyék, továbbá Dél-Erdély.¹⁵

1. Táblázat
Kivándorlási adatok ezer főre vetítve régiókként¹⁶

Régiók	1899	1907
Duna jobb partján	0,5	7,5
Duna bal partján	1,1	8,7
Duna-Tisza Köze	0,1	4,7
A keleti Felvidék	12,8	18,1
Tisza bal partja	0,3	6,5
Tisza-Maros szöge	1	16,8
Király-hágón túl	3,2	9,3
Dunántúl	0,5	7,5
Országosan	2,2	9,3

A felfutó mezőgazdaságnak köszönhetően az Egyesült Államok hirtelen a világpiac egyik jelentős szereplőjévé válik. Amerika színre

¹⁴ Várdy Im. pp. 135-147.

¹⁵ Magyarország a XX. században. II. Szerk.: Kollega Tarsoly István. Szekszárd: Babits, 1996 pp. 218

¹⁶ Szili Ferenc: Vidd el a levelem szép magyar hazába. Somogyiak „amerikás” levelei. Pomáz, 2000. pp. 8.

lépése mély hatást gyakorol mind Európa, mind Magyarország gazdaságára. A 19. században a magyar gabona szinte monopolhelyzetben volt az európai piacon, és az olcsó amerikai gabona európai megjelenése óriási csapást jelentett a magyar mezőgazdaságra nézve. Az Egyesült Államok ipari fejlődése is döntő tényező volt, mivel állandó munkalehetőséget nyújtott, és a magyarországi bérekhez képest jóval magasabbak voltak juttatások. Nemcsak a gazdasági helyzet volt „pull tényező”¹⁷, hanem a megoldatlan földkérdés, demográfiai tényezők, filoxéria járvány, adók, sorkatonaság és a kivándorlási ügynökök agitációja is. A századfordulón a magyar kivándorlók többségét a munkabíró férfiak tették ki (65-85%), akik bányákban és nehézipari gyárakban vállaltak hosszabb-rövidebb időre munkát. Az átlag napi bér 1,46 dollár volt. A legjobb kereseti lehetőségek az üveg, a bányászat, az olaj és dohányiparban adódtak.¹⁸ Ekkoriban az iparban, bányákban dolgozók lakáskörülményei nyomorúságosak voltak. A cégek által épített barakkokban, sátrakban, később pedig a „burdos házakban” laktak a munkások. A burdos ház elnevezés magyar „találmány” volt, ahol nem szobát, hanem csak ágyat béreltek nagyjából 9 dollárért havonta. A háztulajdonos és felesége akár 10-20 albérlőt is tartott. A férj, a „burdos gazda” intézte a hivatalos ügyeket, a bevásárlásokat és a pénzügyeket, a feleség pedig a háztartást vezette. A 1910-es évekig az Amerikában munkát vállaló magyarok csak ideiglenesnek tartották kint tartózkodásukat. Azt tervezték, hogy megkeresett pénzüket hazaviszik és otthon befektetik, adóságaikat rendezik. A végleges letelepedés elhatározására több jel is mutat: családgyesítések¹⁹, munkahelyváltás, házvásárlások, egyesületi élet

¹⁷ Puskás. Im. pp. 95

¹⁸ D. A. Souders: The Magyars in America. pp. 61.

¹⁹ Több adat is alátámasztja ezt a tényt. A népszámlálási kérdőívek, egyházi anyakönyvi adatok alapján visszakéreshetők, hogy a házastársak mikor léptek be az Egyesült Államok területére. Mindkét forrás típusban feltüntetik a bevándorlás évszámát. A másik jelentős érv a népszámlálási statisztikák, melyek szerint 1910-ben a magyarok között 100 nőre 160,8 férfi jutott, míg ez az arányszám 1920-ra

fellendülése, egyházak alakulása. Az I. világháború kirobbanása után a kivándorlók száma radikálisan csökkent, és a Trianoni békeszerződés után sem emelkedik meg számuk döntő mértékben.

A negyedik szakaszban 1920-1956 között megváltozik mind a kivándorlás jellege, mind dinamikája. Jellegét tekintve újra politikai emigrációról lehet beszélni. A bevándorlók között megtalálhatóak a Horthy-rendszer ellenzői, a II. világháború pusztítása, a holokauszt elől menekülő értelmiségiek, zsidók, a 1948-as kommunista hatalomátvétel utáni időszak üldözöttei, az 1956-os forradalom résztvevői, és azok, akik a határok ideiglenes „megnyílását” kihasználva távoznak Magyarországról. A 1960-ig mintegy 47 643²⁰ olyan magyar emigráns telepedett meg az Egyesült Államokban, akik az 1956-os forradalom miatt hagyták el Magyarországot. Az I. világháború utáni évtizedekben az amerikai bevándorlási törvények miatt csak néhány száz magyar érkezett Amerikába. 1924-ben újra életbe léptették azt az 1890-es törvényt, melynek értelmében a magyarság amerikai százalékos arányának megfelelően az éves bevándorlási kvóta 800 fő volt. Az Egyesült Államok 1956-os szerepvállalásának legnagyobb pozitívumaként lehet említeni a bevándorlási kvóta feloldását.

Az utolsó, az ötödik szakasz az 1989-től napjainkig tartó időszakban újra gazdasági jellegű bevándorlás indult meg. A szocialista rezsimek közép-európai bukásával megnyíltak a határok a Kárpát-medence magyarságának az Egyesült Államokba. Az új idők bevándorlóinak jó részét fiatal képzett diplomások adják, akik a nyugati parti államokban találnak megélhetést elsősorban számítástechnikai cégeknél. A kivándorlók jelentős hányadát teszik ki azok a fiatalok, akik háztartási alkalmazottként vagy az építőiparban keresnek munkalehetőséget, az esetek döntő többségében illegális munkavállalóként. Mára körülbelül 1,6 millióan

120,5-re csökkent. Roucek: Hungarian Americans. In: Brown - Roucek: One America. New York, 1945. pp. 215.

²⁰ Várdy Im. pp. 447.

vallják magukat magyar származásúnak az Egyesület Államokban.²¹ Ravasz László 1929 amerikai látogatása után így fogalmazta meg tapasztalatait, amely nem csak amerikai magyar reformátusságra érvényes: „...hittestvéreink úszó jégtáblára építettek házat és ültettek virágos kertet, és mialatt a jégtábla mindig jobban távolodik és olvad alattuk.”²² Ravasz László szavai a mai állapotokra is igazak, mert az amerikai magyarság lassan teljesen asszimilálódik.²³

1.2 A magyar egyesületi- és sajtóélet az Egyesült Államokban

Az amerikai magyarság számára három tényező jelentette a megtartó erőt a gazdasági nehézségek, a kínzó honvágy, az asszimiláció próbáiban: az egyházak, a faternalis egyesületek (testvérsegítő egyesületek) és a magyar újságok. Szükséges szólni azokról az egyesületekről, testvérsegítő egyletekről és sajtóorgániumokról, amelyek döntő mértékben meghatározták és formálták az amerikai magyarság tudatát és gondolkodását. Az egyházak szerepét a következő fejezetekben fejtem ki bővebben.

A testvérsegítő egyesületek a kivándorlók kiszolgáltatottságának ellensúlyozására jöttek létre. Minden, már korábban érkezett nemzetiségek - az írek, az olaszok, a németek és mások - már megalapították saját testvérsegítő egyesületeiket. A úgynevezett faternalis egyesületek a századfordulón szinte kivétel nélkül etnikai alapon szerveződtek. Az Újvilágba érkező bevándorlók nem rendelkeztek biztos nyelvtudással, még nem alakult ki a szervezett szakszervezet-rendszer. Ha betegség, baleset netán haláleset történt, nem volt olyan háttér, szervezet, amely biztosította

volna a kieső jövedelem pótlását. Az anyagi támogatás mellett szükség volt egy olyan közegre is, amely valamilyen szinten pótolta az otthon maradt család és a falu közösségét. Az 1887-ben Birdgeportban (Conn.) megalapított Rákóczi Magyar Betegségélyező Egylet alakulásának célját így fogalmazták meg az alapítók: „a tagok betegség esetenkénti segélyezése, elhalt tagjainak tisztos eltemetése és a hátra maradt örökösöknek az alapszabályban meghatározott haláleseti illetékekkel segélyezése. A magyar nyelv ápolása, a magyar nemzeti szellem ébrentartása és a magyar névnek tiszteletet az idegen nemzetek előtt kivívni.”²⁴

Az egyletek működésének alapja az volt, hogy a tagság havidíjából befolyó pénz egy részét lekötötték, másik részét mint vis major alapot kezelték. Amennyiben az egylet valamely tagja betegség, esetleg baleset miatt hosszabb időre munkaképtelenné vált vagy elhunyt, ebből az alapból támogatták a tagot illetve családját.²⁵

Az első magyar gyökerű egyesületek megalakulása a nagy kivándorlási hullám előtti időszakra tehető, amikor felső-magyarországi zsidók és Kossuth-emigránsok megalapították a New Yorkban a Magyar Segítő Egyletet. Alakultak újabb egyletek Clevelandban (1863) és New Yorkban (1865), de ezek nem voltak hosszú életűek.

Az 1880-as évektől érkező magyar bevándorlók megalapították saját egyleteiket. Változik az egyletek összetétele, mivel döntő többségében paraszti sorból származók alkotják a tagságot. Ugyanaz a „demokratizációs” folyamat figyelhető meg, mint majd később az

²⁴ Puskás: Im. pp. 225-226.

²⁵ Az egyletek komoly pénzekre tettek szert a tagdíjakból. Perth Amboyban (New Jersey) működött az ekkor 34 osztályból álló Bridgeporti Szövetség 16. osztálya, amely a hatodik legtöbb taggal bírta és az ötödik legtöbb tagdíjat beszedő osztály volt a Szövetségben. A pénztári kimutatások szerint 1915. januárjában 198 dollár 75 cent folyt az osztály kasszájába. Viszonyítás képen a Woodbridgeben (New Jersey) működő a 25. osztály, mely a taglétszám alapján a 16. helyen állt, tagdíjak beszedéséből csupán 78 dollár 65 cent bevételt tudott elkönyvelni. *Bridgeporti Rákóczi Betegségélyező Egylet Pénztárkönyve (1915-1925)*.

²¹ Stephen Sisa: *America's amazing Hungarians*. Huddleston, Va. 1987. pp. 17.

²² Takaró Géza: Az amerikai magyar reformátusság létkérdései. In: *Igazság és élet* füzetek 12. A világ magyar reformátusságának létkérdései. Debrecen, 1938. pp. 40.

²³ Ravasz László: *Emlékezéseim. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztály*, Budapest, 1992. pp. 250-267.

egyházak esetében is. A tagok felelősséggel gondolkodnak egyletükről, sajátjuknak érzik azt, és a demokrácia szabályainak megfelelően kívánják azt működtetni. Az egyleteket programjuk és szellemiségük szerint három fő csoportba sorolhatók:

1. Egyházi egyletek – egy-egy felekezet közösségi egyletei – a helyi egyházközösségi intézmények kialakítására, fenntartására jönnek létre.
2. Világi vagy polgári jellegű egyletek, melyeknek fő céljuk a betegsegélyezés volt.
3. Szocialista munkásegyletek, melyek csatlakoztak a számukra leginkább elfogadható politikai irányzatot képviselő amerikai munkásmozgalmi szervezethez (Socialist Labor Party, Socialist Party, Industrial Workers of the World), aktív politikai tevékenységet fejtettek ki.²⁶

Sorra alakulnak meg az egyletek elsősorban az ipari, bányászati központokban: Newark (NJ)-1882, Freeland (Pa.) és New York-1884, Scaraton (Pa.) és Hazelton (Pa.)-1886. A kisebb helyi egyesületek 1920-ra fokozatosan beolvadtak az öt nagyobb országos méretű egyletbe, amelyek uralták a „piacot”.

- Verhovay Segélyegylet (1886) - 295 fiók
- Amerikai Magyar Betegsegélyező Szövetség, a „Bridgeporti Szövetség” (1892) - 198 fiók
- Amerikai Magyar Református Egyesület (1896) - 145 fiók
- Első Magyar Munkás Betegsegélyező és Önképző Szervezet (1898) - 83 fiók
- Rákóczi Magyar Betegsegélyező Egyesület (1887) - 54 fiók

²⁶ 1911-ben összesen 1339 magyar egyesület, egylet működött az Egyesült Államokban, ebből 1046 betegsegélyezéssel foglalkozott. 382 egyházi, 766 világi vagy polgári egylet és 191 munkás egylet alapítású volt. *Puskás*: Im. pp. 231.

A második világháború utánra csak két egyesület maradt életben, a Verhovay Egyesület William Penn Association néven és az Amerikai Magyar Református Egyesület, melyek mind a mai napig működnek, több ezer tagot számlálnak és több millió dolláros alaptőkével rendelkeznek.²⁷

Az amerikai magyarság öntudatának egyik fontos formálója és megtartója volt a magyar sajtó. A kezdeti időszakban óriási kihívás volt, hogy olyan sajtótermékek lássanak napvilágot, amelyek képesek releváns, hiteles hírforrássá válni helyi vagy adott esetben országos szinten is a magyarság számára. Az újságok jellegzetessége volt a kezdetekkor a naív etnocentrizmus, a provincializmus, átmentették az óhazai régiók viszályát, és itt kaptak helyet az egyletek egymás közötti versengései is. Meg kellett küzdeniük azzal, hogy az olvasótábor társadalmi összetétele, kulturális érdeklődési szintje döntő mértékben eltért a hazai viszonyoktól.

Kronologikus sorrendben az első magyar alapítású lap a new yorki magyar emigránsok újságja, a *Száműzöttek Lapja* volt 1853-ban, amely Kornis Károly szerkesztésében hat számot ért meg. A második szintén kérészéletű lap a *Magyar Amerika* volt 1879-ben, melyet Löw Vilmos és Mogyoróssy Arkád szerkesztettek. A kétnyelvű lap célja az volt, hogy kölcsönösen megismertesse egymással az amerikai és a magyar kultúrát. A lap csupán pár számot élt meg, mivel nem volt elég előfizető, aki ilyen kulturális profilú lapot fenntartott volna.²⁸ Az *Amerikai Magyar Nemzetőr* (1883-1897) újság csupán rövid ideig, de vezető lapja volt az amerikai magyar sajtópiacnak. Fellendülése Erdélyi Szabó Gusztáv (1852-1895) főszerkesztőnek volt köszönhető, aki rájött, hogy csak olyan lap lehet életképes, amely tud igazodni az olvasóközönség igényeihez úgy, hogy komoly és lényeges mondanivalóját ne veszítse el. Rendszeresítette az egyleti rovatot, az egyleti kalauzt és az óhazai híradásokat. Nemcsak olvasóközönséget, hanem újságírókat is kinevelt, bár ő maga jogi végzettségű volt.²⁹

²⁷ *Várdy*: Im. pp. 262-265

²⁸ *Várdy*: Im. pp. 308-309.

²⁹ *Puskás*: Im. pp. 287.

Az 1890-es évekre sorra alakultak meg a világi folyóiratok, heti vagy napi lapok. A lapok többsége Clevelandban /*Szabadság* (1891), *Magyar Hirmondó* (1894)/ és New Yorkban /*Amerikai Magyar Népszava* (1899), *Magyar Hírlap* (1900)/ koncentrálnak, jelentek meg.³⁰ Az egyházi lapok közül elsőként az *Órállás* című református, kéthetente megjelenő periodikát lehet említeni, melyet Kalassay Sándor bridgeporti (Conn.) lelkész szerkesztett. A lap hamarosan megszűnt és a századforduló után a *Magyar Egyház* (1922) és a *Reformátusok Lapja* (1900) (később Calvin Synod) veszik át szerepét. Clevelandban Böhm Károly gondozásában 1893-tól megindult a katolikus egyházi lapkiadás is a *Szent Erzsébet Hírnöke*, később *Katolikus Magyarok Vasárnappja* lapokkal.

Az első amerikai magyar napilap Clevelandban megjelenő *Magyar Napilap* volt 1902-ben, majd összeolvad 1909-ben a *Szabadság* című napilappal. A *Szabadságot* 1891-ben indította Kohányi Tihamér (1863-1913), aki majdnem jogvégzett dzsentri újságíróként 1889-ben vándorolt ki Amerikába. Az *Amerikai Magyar Nemzetőr* munkatársaként kezdi meg kinti újságírói munkáját. Komoly konkurenciaharcban lapjába olvasztotta illetve kiütötte a piacról versenytársainak többségét: *Magyar Nemzetőr*, *Magyar Hírlap*, *Magyar Napilap*, *Magyar Hirmondó*. A magyarság ügyeinek élharcosa lett, lapjában indított el olyan akciókat, melyek az egész amerikai magyarság közügyévé váltak /Millennium megünneplése Amerikában (1896), clevelandi Kossuth-szobor (1902) és budapesti Washington-szobor (1906) felállítása/.

A *Szabadság* egyetlen méltó vetélytársa csak az 1899-ben alapított és 1904-től napilapként működő new yorki *Amerikai Magyar Népszava* volt. Alapító főszerkesztője Berkó D. Géza (1871-1927) volt, aki nyomdászként érkezett Amerikába az 1890-es évek első felében. 1899-ben megvette a szocialista *Amerikai Népszavát* (1895-1899) és abból alapította meg nemzeti irányultságú lapját az *Amerikai Magyar Népszavát*. Komoly versenytársa volt a *Szabadságnak*, Berkó D. Géza haláláig közel azonos nagyságú előfizetői táborral rendelkeztek. Halála után a lap fejlődése

megtört. 1949-ben a *Szabadság* tulajdonosának, Gombos Zoltánnak (1905-1984) a tulajdonába került a lap, és megtörtént a két lap egyesítése. 1984-től kezdődően *Amerikai Magyar Népszava/Szabadság* néven jelent meg az újság.³¹

1.3 Az amerikai magyar egyházak rövid történeti összefoglalása

Az amerikai magyar reformátusság története elválaszthatatlanul összefonódik a többi magyar felekezet történetével. Az ökumené gondolata hamar megfogalmazódott, testet öltött és működött, mivel Amerikában a magyar egyházak a konkrét szakrális jellegű feladatokon túl fontos nemzetmegtartó szerepet is elláttak. Az egyházak közösségteremtő tevékenysége volt az, amely hathatósan segítette megtartani a magyarság nemzetiségét és kultúráját. Az Újvilágban a hagyományos magyar egyházi szerep jelentős mértékben megváltozott. A korabeli magyarországi falvakban a templom, az egyház sajátos szereppel bírt. A falu élete 3 fő színtérre koncentrálnak. Az első a főter volt, ahol a piac, a bolt, helyi kormányzati hivatal és a kocsmák állt. A második tér a határ, ahonnan a falu megélhetését biztosították. A harmadik tér pedig a templom és az azt sok helyen körülvevő temető volt.³² Az egyház pusztán szakrális szerepet töltött be, ellátta és keretet adott az élet vallási jellegű eseményeinek. A templom az élet örömteli eseményeinek adatott helye: a kereszteleseknek, az esküvőknek; míg a templom alatti részben, az altemplom illetve a templom körüli temetőket az elmúlásra emlékeztetett. A gyülekezet vezetője, a lelkész vagy plébános a közösség megbecsült, elismert és művelt tekintélye volt.

³⁰ Várdy: Im. pp. 311.

³¹ Várdy: Im. pp. 311-322 és Puskás: Im. pp. 285-302.

³² Kunt Ernő: Temetők népművészete, Corvina, Budapest, 1983. pp. 12-14.

Amerikában az egyházak szerepköre egyszerre bővült és változott meg. A templom a közösség gyülekező helye lett (nemcsak a vallási szertartások alkalmával!). A templom alagsorába költözik a magyar falusi kocsmá. Az amerikai *bar* vagy *saloon* nem tudta betölteni a hazai kocsmá szerepét, ahol a falu férfi tagjai élték közösségi, társadalmi életüket. Itt beszélgettek, politizáltak, veszekedtek és verekedtek is néha. Az amerikai szalonokba mivel nemcsak magyar nemzetiségűek jártak a hangulat igen eltérő volt a hazaihoz képest, és a rendőrség is sokkal keményebben bánt el a rendbontókkal, mint a magyar csendőrség. A templom épületében így a szent és a profán összekapcsolódott és együtt élt. A templom vallási-, társadalmi-, kulturális színhelyként való funkcionális átalakulása nagymértékben befolyásolta a közösség társadalmi és etikai normáit.³³

Az egyházak biztosították a kapcsolatot az ó- és újhaza között nem csak egyházi, hanem társadalmi szinten is. Mind Magyarország, mind az Amerikai Egyesült Államok kormánya az egyházakon keresztül vette fel első rendben a kapcsolatot a kivándorló magyarokkal. Erre konkrét példa a magyar kormány Hungarian Action néven ismert mozgalma, melynek célja a magyarságtudat megőrzése és az esetleges hazatelepítés. A magyar kormány több egyházi személyt is támogatott anyagilag, hogy szerepet vállaljanak a mozgalomban.³⁴

A papokra és lelkészekre óriási feladat hárult a magyar gyülekezetekben. A kivándorlók között az értelmiségiek csak nagyon alacsony százalékban, mintegy 0,7%-os arányban voltak reprezentálva. Ezért az „értelmiségi” feladatok jó része is a lelkészekre hárult át. Tanítottak, a hívek hivatalos ügyeit intézték, újságot írtak. A lelki feladatok mellett egyre inkább előtérbe került és fontossá vált a magyar kulturális, nemzeti érzés táplálása és ápolása. A lelkipásztorok feladata volt az is, hogy az amerikai közvéleménnyel megismertessék Magyarországot és a magyar kultúrát. Jelentős publicisztikai munkát fejtettek ki ennek

érdekébe. A kivándoroltak lelki szükségletei sokkal összetettebbek voltak, mert kiegészült a család a szülőföld iránti vágyódással.³⁵

Az amerikai magyar egyházak története folyamán mindig is kiemelkedő szerepet játszott a nemzettudat fenntartásában és ápolásában a református egyház. A kivándorló református hívek és lelkészek magukkal hordozták a hagyományos protestáns nemzettudatot. Ezt a magyar protestantizmusban gyökerező nemzettudatot adták tovább az amerikai magyarság számára. A kivándorló reformátusok döntő többsége az északkeleti vármegyéből származott, melyek a 16. század óta a Habsburg-ellenes felkelések, szabadságharcok fő bázisai voltak.³⁶ Ez a megállapítás annak ellenére is érvényes, hogy a kivándorolt magyarságnak csupán negyede volt református vallású.

2. Táblázat

Az Egyesült Államokban élő magyar nemzetiségűek felekezeti megoszlása az 1920. évi népszámlálás alapján³⁷

római katolikus	58%
református	25,7%
izraelita	7%
evangélikus	4,3%
görög katolikus	3%
egyéb	2,1%

A kimutatás az Egyesült Államok magyar anyanyelvű lakosaira vonatkozik. A hazai felekezeti megoszlásnál azonban jóval magasabb volt a reformátusok aránya, mivel a kivándorlás egyik fő centruma az ország

³³ Várdy: Im. pp. 277

³⁴ Várdy Béla: The Hungarian-Americans. Boston, 1985. pp. 87-88.

³⁵ Souders: Im. pp. 113-115

³⁶ Várdy: Im. pp. 278.

³⁷ 14st census of the United States taken in the year of 1920. New York, Norman Ross Pub. 2000. pp. 143.

északkeleti régiója, a Bodrogtörz volt (lásd 3. táblázatban a keleti Felvidék régióra vonatkozó adatokat), mely döntő többségében kálvinista vidék.³⁸

3. Táblázat
Magyarország lakosságának felekezeti megoszlásáról
(Horvátország-Szlavónia nélkül) 1910-1920 között³⁹

Felekezet	1910	1920
Római katolikus	49,3	63,9
Görög katolikus	11	2,2
Ortodox (görögkeleti)	12,8	0,6
Evangélikus	7,1	6,2
Református	14,3	21
Unitárius	0,4	0,1
Izraelita	5	5,9
Egyéb	0,1	0,3

A többi felekezet sem nélkülözte a nemzettudatot, de nem tudták olyan hatásosan liturgiájukban és tevékenységükben kinyilvánítani, mint a református egyház. Ennek egyik jelentős oka lehetett az is, hogy a református egyház bírt a legnagyobb mozgástérrel és bázissal az amerikai magyarság körében. Jól mutatja a korabeli viszonyokat az a tény is, hogy míg 1914-ig közel 60 református gyülekezet szerveződött, addig csak alig 40 római katolikus.⁴⁰ A magyar római katolikus gyülekezetek mivel az amerikai püspökök fennhatósága alá kerültek, csak nagy nehézségek árán tudtak a nemzeti öntudatnak jogosultságot szerezni. Az amerikai, főként ír származású és az asszimilációt nagyban támogató püspökök sokáig nem is

rendeltek ki magyar papokat a gyülekezetekbe. Ebben az egyházpolitikai döntésben nem csak az univerzális jelleg, hanem a nemzetiségi politikai tájékozatlanság is közrejátszott. Az amerikai egyházi vezetők nem értették, hogy a Monarchiából származó magyaroknak miért nem felel meg a szlovák nyelvű pap.⁴¹ Az első római katolikus egyházközségeket még közösen hozták létre a Magyarországról érkezett bevándorlók. Szlovák-magyar és német-magyar plébániák alakultak, de hamar felszínre tört a nyelvhasználat problematikája, mely a gyülekezetek szakadásához vezetett.⁴² Az 1880-as években Hazelton (Pa.) bányavárosában alakult szlovák-magyar plébánia. Clevelandben közösen építették a magyar és szlovák hívek a Szent László templomot, de a liturgianyelv kérdése miatt a magyarok hamar kiváltak.

Az első magyar nyelvű római katolikus pap, Böhm Károly csak 1892-ben érkezett Clevelandba, ahol megalapította a Szent Erzsébet plébániát. Hamarosan „mindennapos” magyar iskolát épített fel, egylet szervezet és elindította a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* című, jelenleg is megjelenő újságot.

A görög katolikus egyházközségek szervezése volt a legtöbb konfliktussal járó folyamat. Az 1880-1900 közötti időszakban az amerikai egyházi vezetés nem volt hajlandó elismerni a Magyarországról érkező görög katolikus papok házasságait és a görög katolikus rítust. Hosszas viták után végül megegyezés született az önálló görög katolikus vikáriátus felállításáról. Első egyházközségük Clevelandban alakult meg 1892-ben.

Az evangélikus egyház sokáig a református egyház mellett működött, illetve a szlovák lutheránusokkal alapítottak gyülekezeteket. Csak aránylag későn, 1907-ben Rózsa István (1883-1940) kezdett önálló gyülekezeteket alapítani először Clevelandben, majd Detroitban. 1945-ig hét evangélikus gyülekezet működött, melyek lelkészeit a Lutherant Church of America saját költségén képezte ki. A gyülekezetek közül

³⁸ Puskás: Im. pp. 252.

³⁹ Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Budapest, 1996. pp. 162-163.

⁴⁰ Puskás: Im. pp. 280.

⁴¹ Puskás: Im. pp. 254.

⁴² Máté Anita: A magyarországi katolikus egyház és az amerikai magyar hívek kapcsolata (1919-1939). In: Kút 2003/3-4. pp. 149.

néhány nemzetiségileg heterogén volt: magyarok, vendek, szlovákok alkották a hívek közösségét.⁴³

A baptisták és a különböző szabad egyházak (hetednapos adventisták, pünkösdisták, nazarénusok, stb.) csak a századforduló után kezdték meg tevékenységüket. A magyar baptista gyülekezetek fő szervezője Zboray László prédikátor volt, aki 9 év alatt 9 templom építését irányította, magyar baptista szemináriumot alapított Scrantonban, majd Clevelandben működött 1914 után. 1908-ban Homesteadben (Pa.) megalakult az Amerikai Magyar Baptista Szövetség, és hivatalos lapot indítottak el Evangéliumi Hírnök címen. A Szövetség kimutatása szerint 1127 baptistát tartottak számon 1918-ban. Az első világháború kitörése és a nacionalizmus felerősödése, a nemzetiségek kiválását eredményezte a gyülekezetekből.⁴⁴

A magyar zsidóság hamar megtalálta helyét az Újvilágban, társadalmi és gazdasági helyzetükből eredően hamar otthonra találtak. Első hitközségüket szintén Clevelandban alapították 1866-ban, B'nai Jeshurum (Magasság Temploma) néven. További magyar zsidó zsinagógák épültek New Yorkban, Chicagóban, Detroitban és más nagyobb keleti parti városokban. Az önálló magyar zsidó hitközségek aránylag hamar, a második világháborúig beolvadtak az amerikai zsidóságba.⁴⁵

2. AZ AMERIKAI MAGYAR REFORMÁTUSSÁG TÖRTÉNETE A FÜGGETLEN AMERIKAI MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ MEGALAKULÁSÁIG

2.1 Az „úttörők”

Az első amerikai magyar református gyülekezet a már fent említett Ács Gedeon, „Kossuth papja” pasztorálása mellett jött létre New Yorkban, 1851-ben. A gyülekezet még nem homogén református gyülekezet, mert tagjai között vannak katolikusok, evangélikusok és zsidók is. Így inkább ökumenikus gyülekezetről lehet beszélni, mint inkább reformátusról. Az emigránsok szétszóródása és hazatérése miatt a gyülekezet hamarosan megszűnt.⁴⁶

A következő évtizedekben nincs arról adat, hogy az óhazai egyház törődött volna a kivándorlott reformátusok lelkigondozásával. Nem is volt gyakorlatban a rendszeres lelkigondozás, pasztoráció, hanem az erkölcsi tanítást helyezték a prédikációk középpontjába. Az amerikai magyar reformátusok így a testvérségítő egyesületek keretében igyekeztek kielégíteni vallási igényüket.⁴⁷ Közös bibliaórákat tartottak, melyek legtöbbször a Szikszai-féle imádságoskönyvből való imádkozásból és zsoltárecéklésből állt.⁴⁸ A kivándorlóknak nehéz volt megküzdenni azzal, hogy nincs olyan közösségük, ahol hagyományosan, a tradicionális liturgiai keretek között tudnák megélni vallásosságukat. Nem voltak templomaik, papjaik, így nem tudnak élni az úrvacsorai sákramentummal sem. A korabeli magyar kálvinizmus egyik meghatározó sajátossága volt

⁴⁶ U.o. pp. 128.

⁴⁷ Komjáthy Aladár: A kitántorgott egyház. Budapest, 1984. pp. 13.

⁴⁸ New York, Pennsylvania, Ohio állam több településén is alakult laikusokból gyülekezet, legtöbbször a szlovák vagy német protestánsokkal együtt hozták ezeket létre. A tagok tartották az istentiszteleteket, úrvacsorázni a német protestáns gyülekezetekbe jártak. Például: Szent Pál magyar-szlovák református és evangélikus egyház – Pittsburgh (Pa.), Szlovák - Magyar Evangélikus – Református Egyház - Mount Carmel (Pa.)

⁴³ Puskás: Im. pp. 260.

⁴⁴ U.o. pp. 259.

⁴⁵ Várdy: Im. pp. 302.

az úrvacsora kiemelt szerepe és annak fontos belső, tartalmi tanítása. Ha az ígéhirdetésekből el is maradt az evangéliumi tanítás, az úrvacsora közösségében és kötött liturgiájában a magyar reformáció lelkesége és az Istennel való találkozás valóságosan megjelent.⁴⁹

Ez az igény több esetben is arra sarkallta a bevándorlókat, hogy más gyülekezetek közösségében éljenek az úrvacsorával. Az egyik legismertebb eset 1889 februárjában történt, amikor a clevelandi német református templomban megjelent közel száz magyar, és arra kérték a lelkeszt, hogy engedje meg nekik, hogy ők is élhessenek úrvacsorával a gyülekezet közösségében.

Nem volt véletlen, hogy a német református gyülekezetekhez fordultak a magyarok. A már két évszázada Amerikában működő német református gyülekezetekben német nyelven folyt az istentisztelet. Kézenfekvő volt a kapcsolat, mivel a kivándorolt magyarok között sokan szolgáltak az osztrák-magyar közös hadseregben, így tudtak németül, angol nyelvismeretük pedig csak minimális volt. A német protestantizmus ráadásul sokkal közelebb állt a magyar reformátusokhoz, mint az angolszász presbiterianizmus.

A német lelkeszek tájékoztatták egyházi vezetőiket arról, hogy az egyre növekvő számú magyar reformátusoknak szükségük lenne saját lelkeszre. A Reformed Church of the United States (a német református egyház hivatalos neve) 1890-es lebanoni (Pa.) egyetemes zsinatán több beterjesztett javaslat (javaslatot nyújtott be erre vonatkozóan a westmorelandi és a pittsburghi egyházmegye illetve a belmissziói bizottság is egymástól függetlenül) alapján is napirendre tűzte a magyar reformátusok ügyét. A zsinat egyhangú döntése felhatalmazta a belmissziói bizottságot, hogy vegye fel a kapcsolatot a Magyarországi Református Egyházal, annak érdekében, hogy lelkeszeket küldjenek az óhazából a kivándoroltak közé. A hivatalos határozatban azonban pontatlanul „Magyar-Ausztria” terminust használták Magyarország helyett, ami alapján a bizottság a bécsi, nagytekintélyű Eduard Böhl teológiai

professzorral vette fel a kapcsolatot. Böhl azonban nem volt túl szívélyes kapcsolatban a Magyarországi Református Egyházal, ezért a skót szabad egyház budapesti missziójának vezetőjéhez, Andrew Moodyhoz irányította őket. Moody sem volt hivatalos kapcsolatban a hazai egyházal, így egyik barátját, Jurányi Gusztávot kérte erre fel, aki 1890. szeptember 17-én meg is érkezett Clevelandbe.

A clevelandi gyülekezet alapító okirata 1891. május 3-án került aláírásra, 1894-ben pedig már templomot építettek. Kezdetben, mivel a kint tartózkodást csak időlegesen tervezték, kevés rendszeresen egyházfenntartói járulékot fizető tag volt, de a gyülekezet fokozatosan gyarapodott.⁵⁰ Jurányi Gusztáv a budapesti teológián szerzett lelkeszi diplomát, Amerikai szolgálata előtt nem is végzett gyülekezeti szolgálatot. A Magyarországi Református Egyház iránti kritikus magatartása volt kimenetelének egyik fő indoka. Nyughatatlan természeténél fogva nem maradt sokáig Clevelandben. Két év múlva áthelyezését kérte Trentonba (N.J.), ahol kinevezést is nyert. Trentonban sem maradt sokáig, két év múlva visszatért Magyarországra.⁵¹

A második lelkesz, Kovács János, ugyancsak Moody közvetítésével érkezett Pittsburghbe, ahol 1891 júliusában magyar református gyülekezetet alapított. Itt szentelték fel 1892. október 23-án az első magyar építésű református templomot az Egyesült Államokban.⁵² Kovács József Debrecenben végezte teológiai tanulmányait, majd Bécsbe Böhlnél tanult, később Besszarábiába német telepesek között végzett szolgálatot. Valószínűleg innen ered „telepítési” szándéka, ugyanis jelentős kampányt folytatott az amerikai magyarok között a kanadai préri

⁴⁹ Komjáthy: Im. pp. 14.

⁵⁰ A kivándorlók azonban nem feledkeztek meg óhazai gyülekezeteikről. Több gyülekezet felújítási munkálatához küldtek anyagi segítséget. A göncruszkai templomra 1892-ben 151 koronát, 1918-ban az orgona alapra 245.56 koronát küldtek a faluból Amerikába kivándorolt családok. *Bojtör Istvánné*: Göncruszka története. Kézirat.

⁵¹ Komjáthy: Im. pp. 20.

⁵² Várdy: Im. pp. 292.

benépesítésére. Két és fél év nem túl sikeres pittsburghi szolgálat után néhány magyarral kanadai telepítési akcióba is kezdett.

Az amerikai magyar református egyház alapítójaként mégsem a fent említetteket tartják számon, hanem Ferenczy Ferencet (1856-1898). Moody látva a sikertelen próbálkozásokat felvette a kapcsolatot, segítséget kérve a sárospataki teológiától. Ferenczyre esett a választás, akit 1893. októberében pittsburghi segédlelkészé neveztek ki. Kovács József távozása után a gyülekezet lelkészének választotta Ferenczyt. Ferenczy több tiszáninneni gyülekezetben is végzett segédlelkészi szolgálatot, így ismerte és értette az erről a vidékről származó kivándorlókat és azoknak lelki igényeit. Ferenczy missziói programja szerint a nagyvárosokban megszervezett gyülekezetekből kiindulva kell a szórványokban a szolgálatot végezni. Nemcsak az egyház élet megszervezését tűzte ki célul, hanem hogy a gyülekezetek alapításával egyidőben a testvérsegítő egyesületeket is létre kell hozni. Öt éves munkája során nyolc „anyaegyházat” és negyven „missziói állomást” hozott létre, melyekből később önálló gyülekezetek alakultak.

Javaslatai alapján kerületek kiválasztásra az újabb Magyarországról érkező lelkipásztorok: Kalassay Sándor, Demeter Bertalan, Harsányi Sándor, Kuthy Zoltán, Dókus Gábor.

Nemcsak magyarul, de ha szükséges volt szlovákul is prédikált. Szolgálati idejében a szlovák reformátusok a magyar református gyülekezetekben maradtak. Munkásságát a magyar és a szlovák reformátusság és az amerikai egyházi hatóságok is egyaránt elismerték. 1898 nyarán öngyilkosságáig a magyar reformátusság egységes volt, szakadásnak jelei nem mutatkoztak.

2.2 A gyülekezeti élet

A Reformed Church of the United States belmissziós bizottsága a kezdetektől fogva támogatta és segítette a magyar reformátusokat. 1893-1899 között több ezer dolláros segítséget nyújtottak a missziós

feladatokhoz. Az anyagi támogatás, a kezdeti időkben a gyülekezetek lelkipásztorainak fizetésére is fedezetet nyújtott, amíg a gyülekezetek saját lábra nem tudtak állni. A gyülekezetek a templomok építési költségeit is a belmissziói bizottság segítségével és közbenjárásával kölcsönözhatték hosszúlejáratú, alacsony kamatra. A századforduló után már a Magyarországi Református Egyház közbenjárásával jut több amerikai gyülekezet kölcsönhöz.

1909-ben Kuthy Zoltán new yorki esperes javasolta a Magyarországi Református Egyház Zsinatának, hogy engedélyezzék a perth amboyi (New Jersey) gyülekezet számára egy 2500 dolláros kölcsön hazai felvételét. Legfőbb indoka az volt, hogy ezzel a kölcsönrel is szorosabban Magyarországhoz köthetnék a gyülekezetet, mert a kölcsönt gond nélkül megkapnák amerikai bankoktól is, mivel folyamatosan törlesztik a már korábban felvett 3500 dolláros kölcsönt is, és elegendő vagyona van a gyülekezetnek a kölcsön fedezetéhez.⁵³ A gyülekezet így összesen 6000 dollárnyi kölcsönt vett fel: 3500\$ templomépítésre 1906-ban és 2500\$ parókia és iskolaépítésre 1910-ben. A kölcsönt a Zsinat közbenjárására a Magyar Általános Banktól vehette fel az egyházközség.⁵⁴ A gyülekezet anyagi erejét mutatja, hogy 1911-ben nem kívánnak élni a 3500\$-os kölcsön 30 éves futamidőre való változtatásának lehetőségével, maradnak a 15 éves törlesztésnél. Vállalják a törlesztést az eredeti 15 éves feltételek mellett bízva Isten kegyelmében és a gyülekezet áldozatkészségében.⁵⁵ Az eset példaértéke akkor érzékelhető igazán, ha figyelembe vesszük, hogy a belmissziói bizottság az összes amerikai magyar református gyülekezet számára 1899-ben 8000 dolláros támogatást nyújtott.⁵⁶

Az egyházközségek anyagi fenntartása szó szoros értelemben létkérdése volt az amerikai magyar református gyülekezeteknek. A

⁵³ Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MREZSL). 148. Fond. 10602/1909

⁵⁴ MREZSL. 148. Fond. 2411/1910

⁵⁵ MREZSL 148. Fond. 7362/1911

⁵⁶ *Komjáthy*: Im. pp. 26.

gyülekezetek megalakulásuktól kezdve gyakorlatilag önfenntartók voltak. Igaz, hogy kaptak kölcsönt és támogatásokat, de ezeket vissza is kellett fizetni. A kezdeti probléma az volt, hogy csak kevesen vállalták az egyháztagságot és az azzal járó egyházfenntartói díj fizetését. A gyülekezetek presbitériumi határozatai alapján általában egy hónapra a házaspároknak 50, az egyedülállóknak 25 cent volt megszabva egyházfenntartói járuléknak. Rendkívüli esetekben akár külön hozzájárulást is kötelezően ajánlottá tettek a gyülekezetekben.⁵⁷ A gyülekezetek az egyházfenntartói járulékra és a hívek adakozására számíthattak, illetve 1918-ig a hazai egyház támogatására, mivel az állami támogatás gyakorlata teljesen ismeretlen volt az Egyesült Államokban. Ennek a rendszernek és az amerikai, „kapitalista” szellemnek hatására döntő mértékben megváltozott a kivándorlók gondolkodása és felfogása az egyházról. Mivel a hívek közösen viselték az anyagi terheket, sokkal inkább magukénak érezték egyházukat. Templomukat saját erőből építették, amely nem csak vallási, hanem közösségi szerepet is képviselt. Az egyháztagság önkéntes és egyéni döntés kérdése volt. Szabadon választhatták meg, hogy akarnak-e, és ha igen esetleg melyik gyülekezethez tartozni. Nem volt hagyomány a kezdeti időkben, - és a közlekedési viszonyok is lehetővé tették, - hogy ne a lakóhely szerinti gyülekezetet válasszák. Változott az egyház fogalma is: voltak egyháztagok, pártfogó tagok, templomlátogatók és az „istentelenek”, az egyházon kívüliek. Az egyén döntésétől, nemzetéért, egyházáért, közösségéért érzett felelősségtudatától függött, hogy vállalja-e az egyháztagságot. A tagok elvárták, hogy áldozatvállalásuk jogán beleszóljanak a gyülekezet életébe, irányításába. Az amerikai magyar lelkészeknek, így nem is volt olyan abszolút tekintélyük és hatalmuk a gyülekezetekben, mint Magyarországon.

⁵⁷ Pert Amboyban a templomépítés költségeinek fedezésére hozzájárulást szabtak ki. Az egész családokra 100, a vegyes házasságban élőkre 50 dollárt szabta ki. Perth Amboyi Magyar Református Egyház jegyzőkönyve, 1925. március. 14. (PAMRE)

Az önkéntes felelősségvállalás lett az amerikai magyar református gyülekezetek egyik legfőbb motorja. Ha a gyülekezet érdeke megkívánta, vállalták a plusz anyagi terheket is. Az elvállalt feladatokat igyekeztek tudásukhoz, tehetségükhöz és erejükhez mérten a lehető legjobban teljesíteni. Így alakult ki az a máig is működő rendszer, hogy a lelkész valóban a lelkészi feladatokra tud koncentrálni (igehirdetés, kauzális feladatok, család- és beteglátogatás), és a gyakorlati feladatokat munkatársai nagyban átvállalják.

A magyar gyülekezetek is alkalmazták az amerikai módszereket és gyakorlatokat gyülekezetük fenntartására. A hagyományos bevételi forrásokon túl újabbakat is kiaknáztak. Gyakorlattá váltak az úgynevezett „társadalmi rendezvények”: vásárok, árverések, gyülekezeti vacsorák, bálók, ételárúsítások (hurka, kolbász, töltött káposzta), gyülekezeti piknikek. A közösségi alkalmaknak négyes feladata volt:

- közösségépítés,
- közösségteremtés;
- hagyományőrzés
- anyagi bevételhez való jutás.

Ezek az alkalmak nagyban hozzájárultak a fenntartási és a hiteltörlesztési költségekhez.

Az alkalmak rendszeresen a templom alagsorában vagy később már a gyülekezeti házakban, központokban kerültek megrendezésre. A templom mindig is az istentisztelet helye volt, de az alagsor, - mint arról már korábban is szó esett, - a falu társadalmi-, kulturális színhelyének a kocsmának lett „jogutódja”. A századfordulót követő évtizedek antialkoholista és a szesztilalmat támogató álláspontját nem vallották teljesen magukénak a magyar reformátusok. A magyar hagyományos ünneplés és áldomás elengedhetetlen „kelléke” a bor és a pálinka. Az Újvilágban sem vészett ki a magyar borok és a pálinka iránti tisztelet, melyet már akkor is hungarikumként, nemzeti jelképként tartottak számon. A bort mindvégig megtartották úrvacsorai jelképként, nem cserélték le gyümölcslére. Nem utolsósorban pedig jelentős bevételi forrás volt a szeszestital árusítása a gyülekezetek számára. Ezért a gondolkodásmódért,

azonban sokszor keményen elítélték a magyar reformátusokat az amerikai protestáns felekezetek.

2.3 *Törekvések az amerikai magyar református egyházmegye felállítására*

Ferenczy Ferenc már az 1890-es évek második felében felvetette az egységes magyar református egyházmegye megszervezésének gondolatát. Több okból is indokolttá és időszerűvé vált az egyházmegye felállításának kérdése. A Reformed Church of United States belmissziói bizottsága felügyelte az egyházmegyékből működő magyar református gyülekezeteket. Évente meglátogatták a gyülekezeteket, és ellenőrizték azok gazdálkodását. A belmissziói bizottság célja már a magyar gyülekezetek pásztorálásának megkezdésekor is az volt, hogy elősegítsék, hogy ezek a gyülekezetek minél hamarabb saját lábukra tudjanak állni.

Nemcsak a belmissziói bizottság részéről, de a gyülekezetek részéről is felmerült a sürgető igény az önálló egyházmegye létrehozására. A bizottság már egyre nehezebben tudta ellátni a 10 anyaegyház és a 40 missziói egyház felügyeletét. A gyülekezetek pedig, elég erősnek érezték magukat, hogy saját lábra álljanak. Több pénzügyi vita is kirobbant a gyülekezeteken belül, hogy a filiákat és az anyagyülekezeteket (vagy netalán a belmissziói bizottságot) a befolyt adományok hogyan és milyen mértékben illeti meg. A missziói gyülekezetek szerettek volna önállósodni és saját lelkipásztort meghívni. Az anyagyülekezetek természetesen nem akartak lemondani az adományokról. Ilyen feszült anyagi kérdések mellett a szakadás veszélye is egyre fenyegetőbbé vált. Több gyülekezetben is felütötte fejét a szektásodás veszélye, és többször felmerültek egyházfegyelmi problémák is.

Ezek az okok vezettek az amerikai magyar református egyházmegye trentoni (New Jersey) megalakulásához, 1896. július 5-én.⁵⁸ A megalakulás sajátos körülmények között ment végbe. Egyúttal ezen a napon alakult meg az Amerikai Magyar Református Egyesület is, melynek célja a református magyarság érdekképviselése. Testvérsegítő egyesülete működött, hasonlóképpen, mint a Verhovay, a Rákóczi és más faternális egyesületek. A Református Egyesület volt az egyetlen olyan szervezet, melyet nem tudtak megosztani felekezeti harcok a mai napig sem. 1918-ra már hatezer tagot számlált az egyesület, és ez volt az egyetlen testvérsegítő egyesület, mely rendelkezett szövetségi szabadság levéllel.⁵⁹ Mind az egyházmegye, mind az egyesület vezetőségében ugyanazokat az arcokat lehetett megtalálni: Ferenczy Ferenc (lelkészi elnök), Nyitrai Emil, New York-i presbiter és üzletember (világi elnök), valamint Kalassay Sándor (titkár). Megindították az *Őrálló* című újságot, mely a két szervezet hivatalos orgánuma volt. Az egyházmegyéhez a gyülekezetek saját döntésük alapján csatlakoztak, viszont a belmissziói bizottság csak 1898 tavaszán tárgyalta hivatalosan a magyar református egyházmegye felállításáról.

Az újonnan alapított intézmények értelmezése azonban sajátos volt. Az egyesület és az egyházmegyet funkcióiban, feladataiban és vezetésében rengeteg átfedés jellemezte. Nem volt teljesen világos, hogy a két szervezet milyen határok mentén és hogyan válik ketté. Szervezeti felépítésük szerint átfedték egymást, mivel ahol gyülekezet volt, ott létezett az egyesület helyi osztálya is. A két intézmény együttélése sokszor kiegészítette egymást, ennek egyik példája a szórvány-kérdés megoldása. Az 1898-as átszervezés alkalmából a missziói körzeteket, az egyesületi osztályok alapján szervezték meg. A Református Egyesület létrejötte óriási hatással volt az amerikai magyarság közösségtudatának és felelősségérzetének kialakulására és megerősödésére.

⁵⁸ Dr. Vitéz Ferenc: Száz éves az Amerikai Magyar Református Egyházmegye és szervezett egyházi élete. Perth Amboy, NJ, 1996. pp. 2.

⁵⁹ Bertalan Imre: Az újrakezdés népe. Budapest, 1996. pp. 44.

Az új egyházmegye formálisan megalakult, a Reformed Church of United States azonban nem engedélyezte az önálló magyar egyházmegye felállítását. Az egyházmegyét eredetileg úgy akarták megszervezni, hogy a New York-i német egyházmegye három magyar református gyülekezete (Bridgeport, New York, South Norwalk) kéri, hogy átkerülhessenek a pittsburghi egyházkerületbe. Majd a többi magyar gyülekezettel együtt önálló egyházmegyét hoznának létre. A new yorki egyházmegye azonban nem engedélyezte a gyülekezetek elbocsátását, mondván, hogy az egyházi alkotmány csak angol és német nyelvű egyházmegyék alapítását engedi meg. A valódi indok az volt, hogy a fejlődő, erős gyülekezeteket nem akarták elengedni, számítva arra, hogy hamarosan több magyar gyülekezet is megalakul.

Az 1899-es tiffini egyetemes zsinaton újra napirendre került a kérdés, de azon kívül, hogy az alkotmány szövegét újra írták, - ezzel engedélyezve más egyházmegyék felállítását az angol és a németen kívül, - érdemi előrelépés nem történt. Az ellenzők részéről az indok ezúttal az volt, hogy a magyar gyülekezetek nem elég tájékozottak az amerikai egyházi életben, így nem lennének életképesek hosszútávon.⁶⁰

2.4 *Ki az igazi magyar református Amerikában?*

Sajnos elég korán felmerült ez a kérdés az amerikai magyar reformátusságon belül és mind a mai napig bizonyos értelemben jelen van az egyházi- és a közélet gondolkodásában. A német eredetű Reformed Church azzal, hogy az 1899-es tiffini zsinatán hozott döntésében nemet mondott az önálló magyar református egyházmegyére, mély ellentéteket hozott felszínre a magyar reformátusságon belül. Az ellentét két irányzat között feszült: az egyik táborban a „német orientáció” hívei voltak, akik nem kívántak elszakadni a Reformed Churchtól; a másik tábor a „magyar orientáció” támogatói alkották, akik a független magyar egyházmegye

⁶⁰ Komjáthy: Im. pp. 40-46.

megalapításáért küzdöttek.⁶¹ A helyzetet tovább bonyolította az a tény, hogy 1898 után a Presbyterian Church is bekapcsolódott a magyar reformátusok missziójába és nagyjából ebben az időben a Magyarországi Református Egyház is felismerte felelősségét a kivándorolt magyarság iránt és igyekezett lemaradását behozni.⁶²

A Presbyterian Church az egyik „legtekintélyesebb” egyház volt az Egyesült Államokban. Klasszikus „középosztályi” egyház volt, melynek tagjai a gazdag, jómódú városi polgárságból kerültek ki. A nativizmus⁶³ enyhülése után a tradicionális amerikai egyházak is bekapcsolódtak a bevándorlók között végzett missziós munkába. Érdekes, hogy a Presbyterian Church „felszentelt” magyar református lelkészeket, olyanokat is, akik nem rendelkeztek lelkészi végzettséggel. Ezek közül a „lelkészek” közül néhányan a magyar igazságszolgáltatás elől menekültek az Egyesült Államokba, és a lelkészi szolgálatot csak foglalkozásnak tekintették és nem hivatásnak. Ezen „lelkipászorok” működése sok esetben rontotta a presbiteriánus egyház presztizsét a magyar reformátusok között. A presbiteriánusok színre lépése több mint valószínűsíthetően akaraton kívül tovább mélyítette a magyar – német vitát. Ennek a küzdelemnek egyik példája Kuthy Zoltán és Kacziány Géza bíróságra is eljutott vitája.⁶⁴

Kuthy esperes, mint a New York-i magyar gyülekezet lelkésze, akinek gondolkodását, munkáját két eszme határozta meg: magyarság és

⁶¹ Várdy: Im. pp. 295.

⁶² Puskás: Im. pp. 260.

⁶³ Az 1840-es évektől kezdődően felerősödött a nativizmus az Egyesült Államokban. Az egyre nagyobb számban érkező, főként ír és olasz bevándorlókat erős fenntartásokkal fogadta a német-angolszász eredetű amerikai lakosság. Az egyre feszültebb ellentét azonban nem pusztán etnikai okokra vezethető vissza, sokkal inkább a katolikus-protestáns ellentét, a munkahelyek elvesztése miatti félelem, az eltérő szocio-kulturális különbségek és később a polgárháborús feszültségek miatt robbant ki. A legvéresebb lázadás és rendbontás a Draft Zavargás volt, amely 1863-ban New York-ban tört ki.

⁶⁴ Várdy: Im. pp. 296.

kálvinizmus, mélységesen elítélte Kacziányt. Kacziány újságíróként érkezett az Egyesült Államokba, és hamarosan, mint a Presbyterian Church felszentelt lelkésze megkezdte missziós és egyházszervező munkáját a magyar reformátusok között /Youngstown (Ohio), Perth Amboy (New Jersey)/. Kapcsolatba került Hámorszky Gyulával, aki a Presbyterian Church lelkészeként, a Monarchia-ellenes magyar disszidensek vezetője volt. Kacziány prédikációiban rendszeresen ostromozta a német – osztrákbarát magyarokat. Azzal igyekezett megnyerni a híveket a presbiteriánusok számára, hogy rendszeresen felidézze, hogy Kossuth Amerikai útján mennyi segítséget és támogatást kapott a presbiteriánus egyháztól. A Reformed Church lelkészeit pedig csak „Ausztia láncos kutyáinak” nevezte.⁶⁵

Hámorszky „egyházszervező” munkájában odáig ment, hogy pályázatot hirdetett magyarországi lelkészek számára az amerikai magyar missziós gyülekezetekbe. Amely pályázat ellen a Kuthy tiltakozó közleményt adott ki.

A huszadik század elejére gyakorlatilag 10 év alatt szakadás történt az amerikai magyar gyülekezetek között. A kettészakadás, a Reformed Church és a Presbyterian Church hozzáállása lépésre sarkalta a lelkészi kart. 1903 nyarán Pittsburghben memorandumot intéznek a Magyarországi Református Egyház Zsinatához, melyben kéri, hogy legyen az anyaországi egyház az amerikai magyar református gyülekezetek segítségére a kialakult helyzetben.⁶⁶

Az 1910-es évekre, három táborra szakadt a keleti és a nyugati egyházak magyar reformátussága. A Reformed Churchhoz tartozó gyülekezetek voltak a „nem csatlakozottak”. A Presbyterian Churchben levő magyar gyülekezeteket a „csatlakozottak” jelzővel illették. A harmadik tábor pedig a függetleneké volt. Sokszor késhegyre menő vitákat folytattak újságaikon keresztül a felek. A „függetlenek” *Magyar Egyház*

című lapja és a „nem csatlakozottak” által irányított *Reformátusok Lapja* volt a legaktívabb ebben a sajtóvitában.

A széttagoltság és a harcok eredményeképpen a harmincas évekre óriási mértékben polarizálódtak a gyülekezetek a különböző felekezetek között.

4. Táblázat

Kimutatás az amerikai magyar református gyülekezetek és lelkészek 1930. évi elhelyezkedéséről⁶⁷

Felekezet	Anyae- egyház	Leány- egyház	Rendes lelkész	Segéd- lelkész	Tanítók	Diakónusok, és más oktatók
Reformed Church in the United States (német)	57	10	57	4	3	9
Presbyterian Church in the United States (skót)	30	7	27	0	1	0
Független Amerikai Magyar Ref. Egyház (magyar)	16	2	14	0	2	0
Reformed Church in America (holland)	4	0	3	0	0	0
Southern Presbyterian Church (skót)	2	0	1	0	0	0
Protestant Episcopal Church (angol)	1	0	1	0	0	0
Independensek*	2	0	2	0	0	0
Összesen	112	19	105	4	6	9

*Daróczy Sándor statisztikája.⁶⁸

⁶⁷ A szomorú jelen. In: Magyar Egyház 1930. június. pp. 17.

⁶⁸ Daróczy Sándor: Az amerikai magyar reformátusság létkérdései. In: Igazság és élet füzetek 12. A világ magyar reformátusságának létkérdései. Debrecen, 1938. pp. 45.

⁶⁵ Komjáthy: Im. pp. 67.

⁶⁶ U.o. pp. 68.

2.5 Az anyaegyház kiterjeszti karját, gróf Dégenfeld látogatása

Nem csupán az amerikai magyar református lelkészek kérése volt a hazai egyház kapcsolatfelvételének egyedüli oka. Az Osztrák-Magyar Monarchia politikai vezetői ráébredtek arra, hogy a kivándorlás nem csupán időszakos jelenség, hanem tartós tendenciává vált folyamat, amely az 1900-as évek elején robbanásszerűvé vált. Csak Magyarország területéről 1 815 117 bevándorlót regisztráltak az Egyesült Államok bevándorlási hatóságai 1871-1913 között.⁶⁹ Ráébredtek, ha már nem tudták megakadályozni a kivándorlást, akkor a haza iránti lojalitást és kapcsolatot kell meg őrizni, és ezt minél erősebben fenn kell tartani a kivándoroltak tudatában. Erre a tevékenységre, akcióra, amit összefoglaló néven „amerikai akciónak” neveztek, az egyik legkézenfekvőbb csatornák, eszközök a különböző amerikai magyar egyházak voltak. Ráébredtek, hogy jó kapcsolatot kell ápolni a kinti egyházi vezetőkkel, lelkészekkel, mert rajtuk keresztül sokkal hatásosabban megszólítható a kint élő magyarság. A nemzetiségi problémák, a nacionalizmus térhódítása a századforduló után egyre égetőbb kérdésként hívja fel magára a magyar kormány figyelmét. A kormány helytelen kalkulációját maga gróf Tisza István miniszterelnök is elismerte. A magyar kormány kezdetben örömdetesnek tartotta a nemzetiségek kivándorlását, de a magyarok tömeges elvándorlása már veszélyhelyzetet teremtett. Egyrészt az etnikai arányok felborultak, másrészt a hazatérők sokkal szélesebb politikai látókörrrel, más típusú kultúrával (demokrata, republikánus, szakszervezetben való gondolkodás, megváltozó igények, célok) tértek haza, melyek a magyar politikai közéletben nem kívánatosak.⁷⁰

Az „amerikai akció” kidolgozása 1903-ban kezdődött meg, mely több fronton indította meg a nemzet mentésére irányuló munkát itthon és az Egyesült Államokban. Az volt a cél, hogy az amerikai magyar sajtón, iskolákon, kulturális intézményeken és egyházakon keresztül nyílt vagy

burkolt módon buzdítsák a magyarságot a hazatérésre. A kinti egyházakkal és a hazai egyházi vezetőkkel karöltve működtették az akciótervet.⁷¹ A nemzeti felelősségérzetre próbálta hatni. Az itthon maradók számára a kivándorlókat a tékozló fiúhoz hasonlították, bűnös, becsvágyó emberként emlegették őket a prédikációkban. A magyarországi lelkészek számára kézikönyvekben írták le, hogy mi a teendő, a kivándorolni vágyók eltántorításában. Le kell őket beszélni, figyelmeztetve őket a nehéz munka- és életkörülményekre, a szigorú előírásokra. Lelkiismeretére, hazafiasságára hatva kell lebeszélni az utazásról. Ha nem megy másként, meg kell nehezíteni az útlevélszerzés hivatalos útját. Ha nem sikerült a lebeszélés, akkor ébren kell tartani benne a hazatérés utáni vágyat. A kivándorlókat pedig igyekeztek arra ösztönözni, hogy hazatérjenek, és amerikai tapasztalataikat használják fel a pánszláv tengerben élő szigetnyi magyarság felemelésére. Ha a hazatérésre nem is sikerült rávenni az embereket, az anyaországgal való kapcsolatot mindenképp igyekeztek fent tartani.⁷²

⁷¹ Az egyházi tevékenységet, szerepet bizonyítja a későbbiekben is, egy 1920-as illetve egy 1921-es belügyminiszteri levél. A levelekben a belügyminiszter arról tájékoztatja a Magyarországi Lelkészek Amerikai Egyesületét, hogy a New York-i menház tervén kívül nincs módja más elképzelés támogatására (kivándorlási iroda, amerikai magyar bank alapítása, hajójegyiroda, stb.). A belügyminiszter megjegyzi, hogy a javaslatokat nem látja eléggé kiforrottnak. *Magyar Királyi Belügyminisztérium*. 67.708/1920 és 9395/1921 levelek.

⁷² Nem csak az Akciónak, hanem a magyarság szülőföldjéhez való ragaszkodásának köszönhető az a szinte már tudtahasadásos állapot, amely az első és második világháború idején jellemezte az amerikai magyarságot. Az Egyesült Államok hadba lépéséig a magyarság hadikölcsönökökkel, adományokkal és sokak hazatérésével segítséget nyújtott Magyarországnak, tehát az Osztrák-Magyar Monarchiának és szövetségeseinek. Az Egyesült Államok belépésével óriási dilemma elé került a magyarság: a Haza, amely távol van és gyakorlatilag nem nyújt semmit vagy az új haza, ami megélhetést, jólétet nyújt? Az egyházak is csak nehezen tudtak állást foglalni. Sokan beálltak az amerikai hadseregbe és harcoltak a nyugati fronton. Több amerikai magyar református gyülekezet emlékezik meg

⁶⁹ Puskás: Im. pp. 61.

⁷⁰ Komjáthy: Im. pp. 73.

Vincze Károly, perth amboyi lelkipásztor egy cikkében, 1937-ben a következő jellemzőket sorolja fel az amerikai magyarságra vonatkozóan: „...mentes a frázisoktól, a külsőségektől; erős önállósági érzéssel rendelkezik; a magyar falut, a néptömegeket érzi magához közelinek.”⁷³ Meglátása szerint kettősség jellemezte az amerikai magyarságot: egyrészt a letisztult és kiforrott magyarságtudat, másrészt Amerikának szülőföldként, otthonként való elfogadása és a Magyarországra való visszatérés elutasítása.⁷⁴ A fentiekből is kitűnik, hogy az „amerikai akció” részben elérte célját. Igaz hazajövetelre nem tudott minden kivándorlót rábírní, de az amerikai magyarság hosszú évtizedek elmúltával, több generációváltás után, a történelmi viharok ellenére is megtartotta magyarságtudatát, az anyaországához való kötődését.

Igyekeztek minél nagyobb befolyást szerezni a magyar egyesületeken, szervezeteken belül is. Az akciók nem csak a magyar ajkúakra terjedt ki, hanem a szláv nemzetiségűekre is. A szláv nemzetiségeket próbálták pánszlávizmus ellenes szervezetekbe bevonni, mert reális félelem volt, hogy hazatérve komoly nemzetiségpolitikai tényezővé válhatnak a csak 54%-os magyar többségű Magyarországon. A kivándorolt nemzetiségek arányának megfelelően az akciótervnek 3 fő munkaterülete volt (magyar, ukrán, szlovák).⁷⁵ Az akciók koordinálására hozták létre a Kivándorlási Tanácsot, amelyet az 1909. évi II. törvény 32. § értelmében alakították meg. A Tanács célkitűzéseit Gaál Jenő elnökhelyettes egyik jelentésében így fogalmazza meg: „A nemzeti, gazdasági és erkölcsi szempontból egyaránt káros kivándorlási mozgalom leküzdése terén valóban eredményes sikereket csak akkor lehet elérni, ha az állam és a proteusszerű mindenhová elágazó társadalom a lélektani alapon felépítendő és vezető egész szervezetének közreműködésével

mai is az első világháborúban elesett hőseikről. A perth amboyi gyülekezet 4 gyülekezeti tagja harcolt az I. világháborúban.

⁷³ Vincze Károly: A magyarság útja Amerikában. In: Magyar Egyház. 1937. január. pp. 3-4

⁷⁴ Vincze: Im. pp. 4.

⁷⁵ Puskás: Im. pp. 263.

összefognak a kivándorlás ügyének céljából....A kivándorlás már nem csak gazdasági bajoknak, hanem jórészt egy nagy collectiv lelki betegségnek is kifolyása...”⁷⁶ Felmerült a kérdés, hogy milyen szervezetekkel, hatóságokkal, esetleg személyekkel lehetne felvenni a kapcsolatot, hogy ellenőrizhetőbbé, irányíthatóbbá váljon a kivándorlási folyamat.⁷⁷

Az akció keretén belül nem csak munkatervekkel, hanem államigazgatási módszerekkel is igyekeztek megakadályozni a kivándorlásokat.⁷⁸ Szigorították az útlevélkiadásokat, a vízumengedélyezéseket. A magyar kormány 1904-ben törvényileg előírta, hogy kivándorlási vízum és útlevél csak akkor adható, ha a kérvényező a Cunard Line hajózási társaság Fiume – New York járatán utazik. Ezzel az intézkedéssel is igyekeztek elvenni az utazási kedvet, mivel ez az út drága és hosszú volt.⁷⁹

A Magyar Református Egyház kezdetben nem sokat foglalkozott az Egyesült Államokbeli missziós, egyházi tevékenységgel. A magyar református egyházmegye megalakulásáról szóló levelet nem sokra méltatták. Két dokumentum azonban felkeltette a hazai egyházi vezetők figyelmét. Az egyik az 1903-as pittsburghi (NY) memorandum volt, melyben az amerikai magyar református lelkészek közösen fejezték ki azon kérésüket, hogy az anyaegyház kebelezze be az amerikai magyar református gyülekezeteket a dunamelléki egyházkerületbe. Továbbá kéri magyarországi lelkészi minősítésük folytonosságát, nyugdíj és árvaellátásukat maguk és családjuk számára. A másik dokumentum a Reformed Church 1903-as baltimorei (Maryland) zsinatán született

⁷⁶ Kivándorlási Tanács levelezése. 19/1914.

⁷⁷ Kivándorlási Tanács 10/1914-es irat I. melléklete.

⁷⁸ 1913. évi 205.578/XI számú Belügyminisztériumi körrendelet

⁷⁹ A magyar kormány, szerződést kötött a Cunard Line-nal a magyarországi kivándorlók Amerikába szállításából. A cég nyereségéből a kormány is részesedett, kivándorlónként 2 dollárt kapott. A kormány ennek fejében kötelezettséget vállalt évente 30,000 magyar kivándorló Fiumébe irányítására. In: Várdy: Im. pp. 217.

határozat, mely szerint a magyar gyülekezetek ügyében kérik az anyaországi egyház segítségét.

A Magyarországi Református Egyház Konventje egy ötfős bizottság felállítását határozta el, melynek feladata a kapcsolat felvétele, a hivatalos válaszadás és az amerikai magyar reformátusság helyzetének és lehetőségeinek felmérése volt. A bizottság egyik tagját választották meg ügyvezető elnöknek, aki felügyelte és irányította az ügymenetet.⁸⁰ A bizottság tagjai: báró Bánffy Dezső ex-miniszterelnök, a konvent világi elnöke gróf Tisza István miniszterelnök, gróf Dégenfeld József egyházkerületi főgondnok, György Endre miniszter és Kun Bertalan zsinati lelkészi elnök, tiszáinnyi püspök. A bizottság válaszolt a Reformed Church levelére, és felajánlotta az együttműködést.⁸¹

1904. márciusában gróf Dégenfeld József, mint a Konvent teljhatalmú megbízottja az Egyesült Államokba utazott. Tárgyalásokat folytatott a Reformed Church és a Presbyterian Church belmisszióinak vezetőivel, látogatást tett a gyülekezetekben, kivéve a presbiteriánus egyház kötelékében lévőket, mert azt az amerikaiak nem engedélyezték. A gyülekezetek számára 3 kérdést vetett fel: szorosabb kapcsolat az óhazai egyházzal, anyagi juttatások az anyaegyházról, mindennapos magyar iskola fenntartása. A gyülekezetek elfogadták a feltételeket, és Dégenfeld megnyugodva utazott haza abban a tudatban, hogy minden magyar gyülekezet csatlakozik az Amerikai Magyar Református Egyházmegyéhez. Azonban a Reformed Church és Presbyterian Church vezetőinek ráhatására és a magyar újságokban folytatott sajtóvita hatására hamarosan eltérítette a lelkészeket a csatlakozástól. A lelkészek fizetésével és az egyházi vagyon (a templom és a gyülekezeti vagyon a közegyházé, tehát nem a gyülekezet, hanem a Reformed Church ill. a Presbyterian Church rendelkeznek azok felett) kérdésével maradásra bírták a többséget. Végül 1904. október 7-én a new york-i gyülekezet templomában mindössze hat gyülekezet

részvételével alapították meg a magyar református egyházmegyét, esperessé Kuthy Zoltánt választva. Az alapító gyülekezetek: New York, Passaic (NY), Jonestown, Mount Carmel (Pa.) Phoenixville és Pocahontas (Virginia).⁸²

Az újonnan alakult egyházmegye üdvözlő levelet írt a Reformed Churchnek, melyben megköszönték az elmúlt másfél évtizedes anyagi és erkölcsi támogatást. Kifejezték örök hálájukat a közegyháznak, mellyel megteremtette a feltételeket, hogy önállóvá váljanak a magyar református gyülekezetek az Egyesült Államokban. A Reformed Church részéről az egyházmegye megalakulása nem váltott ki osztatlan örömet, sőt. A belmissziói bizottság vezetője, dr. Schäfer egyik beszédében úgy fogalmaz, hogy „a magyar gyülekezetek kilépése törvénytelen és erkölcstelen” volt.⁸³

2.6 Az önálló egyházmegye kérdése

Az önálló egyházmegye megalakulása újabb viták kialakulásához vezetett, amely már a magyar és az amerikai-magyar lelkészek, gyülekezetek között folyt. Mindkét oldalról durva, sokszor nemtelen stílusban szólaltak meg az amerikai magyar egyházi és világi sajtóban egyaránt.

A közegyház zsinata végül engedett, teret adva az önálló egyházmegye megalapításához. A magyar gyülekezetek azt javasolták, hogy a gyülekezetek vagyona 25 ezer dollár fejében a közegyházról, a gyülekezetekhez kerüljön. A közegyház ezt határozottan elutasította. A vita úgy elmérgesedett, hogy egyes helyeken bíróság elé kerültek a vitás esetek. 1907-ben a trentoni gyülekezet bejelentette kilépését a közegyházból, erre néhányan, akik nem akartak kilépni, pert indítottak a gyülekezeti vagyon közegyházban való megtartásáért. A végső ítéletet a Legfelső Bíróság mondta ki két év múlva: a templom a gyülekezet tulajdonában maradhatott.

⁸⁰ Szabályrendelet 1908/87, az Amerikai Egyesült Államokban lévő magyar református hívek és egyházközségek gondozása tárgyában. 2.§.

⁸¹ Komjáthy: Im. pp. 79.

⁸² Vitéz: Im. pp. 3.

⁸³ Komjáthy: Im. pp. 87.

A trentoni per eredménye végül az ingadozó, bizonytalan gyülekezeteket is a magyar egyházmegyéhez való csatlakozásra buzdította.

A magyar egyházmegye oly mértékben megerősödött, hogy 1912-ben keleti és nyugati egyházmegyékre osztották ketté. A keleti egyházmegye esperese, Kuthy Zoltán new york-i, a nyugatié Kalassay Sándor pittsburghi lelkész lett.

A konvent a 87/1908-as határozatában fogalmazta meg az amerikai missziós programot. A határozat értelmében egy ötfős bizottságot hoztak létre, melynek feladata, hogy felügyelje az amerikai magyar református életet és ezen keresztül közvetve az amerikai magyarság közéletét. A határozat a bizottság egy tagját jelöli meg teljhatalmú megbízottként. Ezt a pozíciót gróf Dégenfeld, majd báró Bánffy Dezső töltötte be. A bizottságon keresztül folyósították az amerikai magyar gyülekezetek anyagi támogatását. 1904-1918 között körülbelül másfél millió dollárnyi pénzt utaltak ki. 1904-től évi 900 dollár, majd 1913-tól évi 1000 dolláros fizetésekiegészítést kaptak a lelkészek. Ezek a pénzek valószínűsíthetően kormányzati forrásból a „Kivándorlási Alapból” származtak. Ebbe az alapba került a kivándorlók útlevél illetékei és a Cunard Linetól kapott fejpénz.

A bizottsági elnök hatáskörébe tartozott a két egyházmegye anyagi juttatásának folyósítása is, valamint jóváhagyásához volt kötve a gyülekezetek gondnokainak megválasztása (elvileg ez a gyülekezet saját jogkörébe tartozik!).

A rendelet értelmében az amerikai magyar lelkészek családtagjai jogosultak lettek a hazai árva- és nyugdíjjuttatásokra. A lelkészek választhatóak voltak magyarországi gyülekezetekbe is. A rendelet továbbá rendelkezett a gyülekezeti tagokra nézve arról is, hogy az amerikai kint tartózkodás idejére nem kell egyháztagsági díjat fizetni itthon, ha azt kint rendszeresen fizetik.

A konvent nem csak a bizottságon keresztül tartotta a kapcsolatot az amerikai gyülekezetekkel, hanem körlevelekben is „pásztorolta” a tengerentúli magyarokat. A körlevelek azonban rendszeresen politikai jellegűek, témájukak voltak, akár csak az 1914. szeptemberi is, amely az

amerikai magyar reformátusok számára erkölcsi, hazafias kötelezettségként ajánlotta, hogy támogassák pénzadományokkal otthon maradt családtagjaikat, a háborús nehézségek enyhítésére. 1915-ben már hadikölcsön-kötvények vásárlását propagálták konventi körlevélben.⁸⁴

Az amerikai papság és a hazai egyház elgondolása sok esetben szöges ellentétben álltak egymással. A kinti lelkészek közül sokan úgy gondolták, hogy az amerikai magyar református gyülekezetek hamarosan önálló és autonóm egyháztesté válnak. A konvent természetesen igyekezett ezeket a törekvéseket minél inkább visszafogni. Kuthy Zoltán, mint a lelkészi kar egyik szellemi vezetője többször is megfogalmazta, hogy a cél az, hogy a gyülekezetek minél hamarabb önfenntartóvá váljanak, de addig is inkább az óhazai egyháztól jöjjön a segítség, mint az újvilágiaktól.

Az amerikai magyar reformátusok nagyon felelősségteljesen gondolkodtak egyházukról, gyülekezetükről. Fontos volt számukra, hogy van egy olyan hely, a templom, ami az övék, amit saját áldozatos munkájuk, adakozásuk eredménye. Megbecsülték egyházukat, mert gondoskodott az adminisztrációs ügyeikről (pontos anyakönyvi nyilvántartás, ami hivatalos iratnak számított minden hatóság előtt, gyermekeik állampolgárságát ezek alapján igazolni tudták). Döntő tényező volt a magyar iskolák, bibliaiskolák, nyári iskolák egyházak általi működtetése.⁸⁵

Az első világháború és a trianoni békeszerződés merőben új helyzetet teremtett az amerikai református gyülekezetek életébe is. Az első

⁸⁴ *Komjáthy*: Im. pp. 98.

⁸⁵ A magyar iskolák gyülekezeti fenntartása szívügye volt a konventnek is. Gróf Dégenfeld első, 1904-es amerikai útján is minden gyülekezet számára egyik feltételként szabta a rendes magyar iskola fent tartását. A konvent a 82/1912. számú rendeletében szögezi le a magyar iskolák szabályzatát. Minden teljes állású lelkészt eltartó gyülekezetben kell indítani szombati, vasárnapi és szünidei magyar iskolát. A konvent biztosítja a taneszközöket és a tankönyveket, valamint ígéretet tett a tanítók javadalmazásáról. 1913-ban már 1638 gyermeket tartanak számon a magyar iskolákban, 1918-ra már több mint négyezret. In: *Komjáthy*: Im. pp. 115-117.

változás az volt, hogy az USA hadat üzent a Monarchiának 1917. dec. 7-én, ennek következtében gyakorlatilag megszakadt az amerikai gyülekezetek kapcsolata a hazai református egyházzal. Nem csak a szellemi, lelki, hanem az anyagi kapcsolat is megszűnt: a lelkészek fizetésekiegészítéseit, a gyülekezetek pénzügyi támogatásait sem folyósították (először a határokat lezárása és a hadiállapot miatt, később pedig a trianoni békeszerződés következtében az anyaegyház vagyonának jelentős hányadát elvesztett⁸⁶). A magyarság amerikai megítélése is rosszabb lett, már nem csak a nincstelen, primitív közép-európai „hunky” bevándorlókat látták bennük, hanem az ellenséges népet is. Sokakban, főleg a magyar lelkészekben gyakran a monarchia kémeit gyanították.⁸⁷ Az amerikai magyar lapok állandóan igyekeztek minden lehetséges formában lojalitásukat hangoztatni. Az egyre erősödő nemzetiségi eredetű feszültség, a pánszlávizmus egyesült államokbeli megerősödése az amerikai magyarságot egyre inkább veszélyeztette.

Ebben a helyzetben világossá vált, hogy a két egyházmegyének saját kezébe kell vennie sorsát. Újra felmerült, hogy önálló magyar egyházkerületet kell megszervezni. Mindhárom tábor, más-más gondolati úton, de arra a következtetésre jutott, hogy szükséges és időszerű az önállósulás. A három legfőbb indok:

- 1) A konvent nem képes már ellátni patrónusi, felügyelői tiszttét, a gyülekezetek anyagilag elég erősek az önfenntartásra

⁸⁶ A Magyarországi Református Egyház gyülekezeteinek 1895-ben 165 062 kat. hold feletti egyházi birtokkal rendelkezett, 1935-ben a politikai események következtében 102 755 kat. holdra csökkent. Balogh-Gergely: Im. pp. 234-249.

⁸⁷ Konta Sándor a kor egyik legnagyobb amerikai magyar „hazafia” volt (1920 után kiderült, hogy a Monarchia fizetett ügynöke), Chicagóban 1918. március 15-ei ünnepi beszédében megvádolta a magyar református lelkészeket, Kuthy Zoltánnal az élen, hogy kémtevékenységet folytatnak a Monarchiának. Szégyenletes módon a kémkedéssel való vádak az egyházpolitikai harcok eszközeivé lettek. In: *Komjáthy*: Im. 141-144.

- 2) Nincs már szükség a belmissziós bizottságok gyámkodására sem, melyek ráadásul eleve az önállóság útját kívánják állni.
- 3) Az amerikai magyarság elég nagykorú már ahhoz, hogy saját lábán álljon meg választott, új hazájában.

A gyülekezetek, látva az új szituációt, sorra mondták ki presbiteri határozataikban, hogy nem tartanak igényt a konvent anyagi támogatására.⁸⁸ A perth amboyi gyülekezet átérezve a magyar reformátusságért való felelősségét, 1916-ban egyházmegyei közalap létrehozását határozta el, hogy a kisebb gyülekezeteket anyagi támogatáshoz juthassanak.⁸⁹ Tóth Sándor, clevelandi lelkész egyik prédikációjában így fogalmaz: „Ha valóban amerikai egyházzá akarunk lenni, akkor annak első követelménye az, hogy elfogadjuk az önkéntesség és az önfenntartás elvét. A második, hogy tanuljunk meg többet áldozni egyházunkért, és ne szoruljunk mások segítségére. Adakozzunk többet. Amerikanizáció: az igazi amerikai élet önkéntes áldozatvállalással kezdődik.”⁹⁰

2.7 Az amerikai magyar egyház jövője, a tiffini egyezmény

Az első világháború veresége a magyarországi református egyházat is arra kényszerítette, hogy revidiálja korábbi amerikai református egyház politikáját. Két fontos tényező került előtérbe:

⁸⁸ A Perth Amboyi Magyar Református Egyház Presbitériuma a lelkész előterjesztésére határozatot hoz a gyülekezet önfenntartó jellegére. A lelkész nem kapta meg az 1919. évre esedékes 650 dolláros segélyt ezért azt a gyülekezet saját erejéből fedezi. PAMRE jegyzőkönyve, 1919. augusztus. 24.

⁸⁹ Emlékkönyv. A perth amboyi Magyar Református Egyház huszonöt éves jubileumára. 1903-1928. Perth Amboy, 1928. pp. 4.

⁹⁰ Magyar Egyház. 1919. február. pp. 4.

1. a hazai Konvent nem tudta továbbra sem befolyása alatt tartani a megerősödött, öntudatos amerikai gyülekezeteket szűkös anyagi helyzetéből eredően,
2. a Református Egyház is igyekezett nemzetközi egyházi kapcsolatait kihasználni, a minél előnyösebb békeszerződés érdekében (a magyar gyülekezetek átadásával próbálták megnyerni a Reformed és/vagy a Presbyterian Church támogatását).

Az új amerikai egyházpolitikai programot a „hági delegáció” szövegezte meg. A program értelmében több tucat lelkész és több tízezer magyar református egyháztag feláldozható, átadható annak érdekében idegen egyháznak, hogy ezzel megnyerjék a presbiteriánus egyház jóindulatát, amelyhez Wilson amerikai elnök is tartozott. Abban bíztak, hogy a Presbyterian Church majd latba veti befolyását a minél előnyösebb békeszerződések érdekében.

1918 végén kiadtak egy kiáltványt „Earns Appeal” címen, amellyel a világ protestáns felekezeteit szólították meg. A kiáltvány lényegében kimondta, hogy a magyar nép nem felelős a központi hatalmak politikájáért, mivel kényszerhelyzetben volt az ország. Önkritikát is gyakorolnak, amiért a Református Egyház nem tiltakozott erősebben a világháború ellen.⁹¹ Nem csak a nemzetközi egyházi közvéleményt igyekeztek megnyerni, hanem az amerikai magyar reformátusság támogatását is. Több lelkésszel is felvették a kapcsolatot és a Haza érdekeire hivatkozva, szorgalmazták a presbiteriánusokhoz való csatlakozást.

Nánássy Lajos perth amboyi lelkész több gyülekezet támogatásával a Reformed Church felé való orientációt javasolta. A csatlakozást csak úgy tartotta elfogadhatónak, ha a magyar egyházmegyék továbbra is fennmaradhatnak. Nánássy eleve viszolygott személyes tapasztalatai miatt a presbiteriánusoktól, és nyomós érv volt az is, hogy a Reformed Church keretein belül már „működik” magyar egyházmegye.

⁹¹ *Komjáthy*: Im. pp. 151.

Cleveland és Detroit magyar gyülekezetei azonban a függetlenség mellett foglaltak állást.

Kalassay Sándor nyugati esperes vezetésével végül is a magyar gyülekezetek a Reformed Churchhoz való csatlakozás mellett döntöttek.⁹² Döntésüket közölték a Konventtel is, de érdemi választ nem kaptak, mivel a Konvent a presbiteriánus csatlakozást tartotta még mindig elfogadhatónak. A Konvent a helyzet tisztázására Kuthy Zoltánt Budapestre rendelte, hogy beszámoljon a fejleményekről. 1919. október 6-10. között a Reformed Church pittsburghi egyházkerületi ülésén Kalassay esperes és Sebestyén Endre duquesnei lelkész megkezdtek a csatlakozási tárgyalásokat, de érdemi eredményt nem értek el. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a detroiti gyülekezet külön kérte elbocsátását a Konventtől. Kuthy Zoltán 1920. február 14-én Perth Amboyban újra felvetette az önálló magyar református egyház gondolatát.⁹³

1920 nyarán az amerikai protestáns egyházak képviselőjében Budapestre érkezett Arthur J. Brown (a Presbyterian Church külmisziós bizottsági elnök) és James Good (a Reformed Church külmisziói tanácsának elnöke). Magyarországi tartózkodásuk alkalmával a magyar egyházi és politikai vezetők igyekeztek jóindulatukat megnyerni, hogy rendezzék a magyar gyülekezetek kinti helyzetét. A látogatás eredményeként született meg a „budapesti egyezmény.” Aláírói: a Reformed Church részéről - Arthur J. Brown, Harsányi László; a Presbyterian Church részéről - James Good; magyar részről – Dr. Baltazár Dezső püspök és gróf Dégenfeld József főgondnok.⁹⁴ Az egyezmény értelmében a magyar Konvent, a magyar gyülekezetek sorsáról való döntést a Reformed Churchre és a Presbyterian Churchre bízta. Feltételként szabták, hogy a magyarországi kölcsönöket az amerikaiak rendezzék és

⁹² *Posta József*: Szemelvények az Amerikai Magyar Református Egyház 75-éves évfordulójára. In: *Független Egyház 75. évfordulója*. 1999. pp. 1.

⁹³ *Komjáthy*: Im. pp. 164.

⁹⁴ *Ábrahám Dezső*: *The Hungarian Reformed Churches in America*. Washington DC, 1960. pp. 18.

ennek fejében a gyülekezetek, nagyjából 1,5 millió dolláros vagyona rájuk száll. További kikötés volt, hogy a magyar gyülekezetek az új egyházi alakulatban is megtarthassák nemzeti nyelvüket, liturgiájukat, kapcsolatukat az anyaegyházzal, és lelkészeik kölcsönösen választhatóak legyenek. Az egyezmény azonban nem lépett érvénybe, mivel azt dr. Schäferrel az élen a belmissziós bizottságok elutasították, mondván Brown és Good nem rendelkezett felhatalmazással az egyezmény megkötésére. Kifogásolták, hogy az USA törvényének értelmében az ellenséges államokkal szemben eltöröltek minden adóságot, tehát a magyar gyülekezetek hiteltartozásai is semmisék. Kifogásként hozták fel azt is, hogy ez a megoldás nem segítené elő a magyar gyülekezetek amerikanizációját.

A magyar lelkipásztorok 1921. január. 4-5-én Pittsburghben gyűltek össze, hogy közös álláspontot alakítsanak ki. Negyvenhat gyülekezet 43 lelkésze volt jelen mindhárom oldalról egyaránt: 17 konventi lelkész (azon lelkészek, akik a Magyar Református Egyház, Dunamelléki Egyházkerület püspökének fennhatósága alá tartoztak), 15 presbiteriánus, és 11 Reformed Churchbeli. A konferencia azzal a közös megegyezéssel zárult, hogy a gyülekezetek a Reformed Church melletti csatlakozásról nyilvánították ki véleményüket. A nyugati egyházmegye gyülekezetei egyúttal benyújtották anyagi igényeiket is, több mint 17 ezer dollár, mely az elmaradt magyarországi támogatásokból származott.

A két egyházmegye képviselőiben Kalassay és Nánássy kezdi meg a dr. Schäfer vezette különbizottsággal a csatlakozási tárgyalásokat. A bizottság előterjesztette az un. Lancasteri Egyezményt. A tervezet leszögezte, hogy az amerikai törvények értelmében a magyarországi tartozások érvényüket veszítették, de erkölcsi kötelességük a gyülekezeteknek azokat később visszafizetni. Kifejezetten megtiltotta, hogy a vasárnapi és a nyári magyar iskolákban nemzeti nyelven történjen az oktatás, mivel ez nagymértékben lassítaná a magyarok asszimilációját. A magyar nyelvű oktatást azért ellenezték, mivel az volt az uralkodó elgondolás az amerikai egyházi vezetők között, hogy az amerikanizáció egyet jelent az evangélizációval. Ennek jegyében a bevándorló

nemzetiségekre és azok nemzeti egyházaira, akárcsak a magyarságra, kissé úgy tekintettek, mintha pogányok és civilizálatlanok lennének. A tervezet hallatán Nánássy, a keleti egyházmegye képviselőjében megszakította a tárgyalásokat, Kalassay viszont megpróbálta folytatni az egyeztetéseket.⁹⁵

Mielőtt a magyar reformátusság történetének fordulópontjához érnénk, a tiffini egyezmény tárgyalása előtt említést kell tenni még egy egyháztörténelmi epizódról. A magyarországi egyházi vezetés látva a presbiteriánus csatlakozási törekvések teljes csődjét megindította az „episzkopális mozgalmat”. A mozgalom célja az volt, hogy egy másik hagyományosan befolyásos amerikai egyház támogatását szerezzék meg. A mozgalom nem hivatalos úton került megindításra, mivel nem a Konvent, hanem Pelényi János magyar diplomata személyes javaslatára veti fel Nánássy Lajos a kérdést a keleti egyházmegye gyülekezeteinek. A 10 gyülekezet jóváhagyásával 1921-ben Nánássy Lajos megkötötte a „princetoni egyezményt” a Protestant Episcopal Church képviselőivel. Ennek értelmében a magyar gyülekezetek társult viszonyban állnak az episzkopális egyházzal. Liturgiájukat, hitvallásaikat megőrizhetik, presbiteri kormányzati rendszerük megmaradhat.⁹⁶ A területileg illetékes anglikán püspökök iktatják be a lelkészeket és veszik ki a konfirmandusok fogadalomtételét. A társulás azonban nem tartott sokáig, mivel a gyülekezeti tagokban nagy ellenszenvet váltott ki a „katolikus” külsejű episzkopális egyház. Sok gyülekezetben szakadásra került sor, még Nánássyt is választás elé állította a gyülekezet: a gyülekezete vagy az episzkopális egyház.⁹⁷ A gyülekezetek így sorra kiváltak az episzkopális egyházból, melynek püspöke Paul Matthews, bölcsen és szeretetteljesen Isten áldásával bocsátotta el őket.⁹⁸

⁹⁵ *Komjáthy*: Im. pp. 178.

⁹⁶ Emlékkönyv. A perth amboyi Magyar Református Egyház huszonöt éves jubileumára. 1903-1928. Perth Amboy, 1928. pp. 5.

⁹⁷ PAMRE jegyzőkönyve, 1922. március. 25.

⁹⁸ *Ábrahám*: Im. pp. 19

Dr. Schäfer levelet írt a magyar Konventnek, hogy hajlandóak a tárgyalásokat újra megkezdeni, engedve a Lancasteri pontokból. A Konvent 1921 őszén dr. Boér Elek, erdélyi főgondnokot hatalmazta fel, hogy mint a Magyarországi Református Egyház tárgyalási-megbízottja kezdeményezzen megállapodást a Reformed Church vezetőivel. A tárgyalások eredményei szinte megvitatás nélkül aláírásra kerültek 1921. október 7-én az ohioi Tiffin városában. A tiffini egyezmény a következő főbb pontokat tartalmazta:⁹⁹

- A Reformed Church in the United States befogadja az amerikai magyar református keleti és nyugati egyházmegyéket egyházszervezetük megtartásával. A Konvent elbocsátja a gyülekezeteket, melyeknek kötelessége ezek után a Reformed Church alkotmányát elfogadni. A továbbiakban kérhetik elbocsátásukat más egyházmegyébe vagy egyháztestbe, de csak a belmissziói bizottság engedélyével.
- A gyülekezetek vagyona megmarad a gyülekezetek tulajdonában. A keleti egyházmegye 14 gyülekezettel, 1800 egyházztaggal, összesen 286 255 dolláros ingó és ingatlan vagyonnal, 35 695 dolláros hiteltartozással (\$18 119 magyar kölcsön, \$15 750 amerikai kölcsön) rendelkezett. A nyugati egyházmegye 15 gyülekezetből

⁹⁹ Az egyezmény szövege több forrásban is fellelhető. Az eredeti okiratot azonban nem találtam meg. Rev. Posta József, nyugalmazott lelkipásztortól, a ligonieri Bethlen Otthon könyvtárosától 2005. áprilisába azt az információt kaptam, hogy a tiffini egyezmény eredeti okirata nem lelhető fel. Elmondása szerint sem a Kálvin egyházkerület, sem a Független Amerikai Magyar egyház tulajdonában nincs egyetlen eredeti példány sem. Kutatómunkája során megpróbált a Reformed Church of the United States philadelphiai levéltárában is utána járni, de ott sem bukkant nyomára. Az eredeti szerződés nem található sem az American Hungarian Foundation new brunswicki gyűjteményében, sem Budapesten a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárának Egyesült Államokra vonatkozó anyagaiban.

állt, 4000 egyházztaggal, ingó és ingatlan vagyona 559 824 dollárra rúgott és 111 347 dolláros adóság állománnyal (\$44 690 magyar kölcsön, \$66 657 amerikai kölcsön) bírt.

- A gyülekezeteket a Trading With the Enemy Act törvény mentesíti a magyarországi adósságok alól.
- A lelkészek elmaradt fizetési pótlékai és más támogatások fejében a keleti egyházmegye 25 000, a nyugati 27 000 dollárban részesül a Reformed Churchtól.
- „...megnehezítené ezeket a gyülekezeteket, hogy a történelmi fejlődés útján az Egyesült Államokbeli Református Egyházba asszimilálódjanak. Bár ezek használhatják a magyar nyelvet az istentiszteleteken, a vasárnapi iskolákban és a nyári bibliaiskolákban”.
- A magyar Konventtel való hivatalos levelezés a belmissziói bizottságon keresztül folyik ezek után.
- Az Amerikában végzett és magyar gyülekezetekben szolgáló lelkészek választhatóak magyarországi gyülekezetekbe is. Magyarországi és erdélyi teológusok számára ösztöndíj lehetőségeket biztosítanak.
- A Magyarországon végzett lelkészek is tagjai lesznek az amerikai nyugdíjintézetnek.¹⁰⁰

Az egyezmény szövege szinte teljes egészében megegyezik a lancasteri egyezménnyel. Egyetlen jelentősebb eltérése abban áll, hogy itt engedélyezik a magyar nyelv használatát a magyar bibliaiskolákban.

A tiffini egyezmény határköve az amerikai magyar reformátusság történetének. Eredeti célját azonban nem érte el maradéktalanul, mivel nem jött létre az egységes magyar egyházi alakulat ezután sem. Ugyanakkor nagy eredménye, hogy rendezte a létbizonytalanságban lévő gyülekezetek sorsát. Az egyezmény aláírása után nyilvánvalóvá vált, hogy a jövőben mekkora hangsúlyt kíván fektetni az anyaországi egyház a kivándorolt magyar reformátusságra. Sok lelkész és gyülekezeti tag számára óriási

¹⁰⁰ *Komjáthy*: Im. pp. 185-188.

csalódást jelentett az egyezmény, mivel úgy érezték, az anyaegyház cserbenhagyta őket. Rájöttek, hogy ezután már csak magukra számíthatnak. Azonban nem zárkóztak el véglegesen anyaegyházuktól, ha kellett segítettek és segítenek ma is imádságos szívvel, nem vonják meg erkölcsi, anyagi támogatásukat.¹⁰¹

A Magyarországi Református Egyház számára sem hozta el az egyezmény a remélt eredményeket. A trianoni békeszerződés revíziójával kapcsolatban soha semmilyen formában nem nyilvánított véleményt a Reformed Church. A megígért összegeket sem kapta meg a Konvent az amerikaiaktól.

A belmissziós bizottság sem járt maradéktalanul jól, mivel 2 év múlva már kölcsönt kellett felvennie, hogy a megígért összegeket kifizesse a gyülekezeteknek. A pénzt ráadásul az Amerikai Magyar Református Egyesülettől kérték kölcsön!

A tiffini egyezmény 22 magyar gyülekezet sorsát változtatta meg. Végül 3 egyház alakulathoz csatlakoztak (Reformed Church of United States, Reformed Church of America, Presbyterian Church of the United States). Átvették az amerikai egyházak egyházjogi törvényeit. Megtartották a hagyományos magyar református liturgiai elemeket, ám több gyülekezetben is keveredett az amerikai liturgiai elemekkel. Hitvallási iratok terén nincs olyan mértékű elkötelezettségük, mint a függetleneknél, mivel az amerikai protestáns egyházak több hitvallást is tekintélyként kezelnek (Dordrehti Kánonok, Belga Hitvallás, Westminsteri Hitvallás, II. Helvét Hitvallás, stb...)¹⁰² A későbbi egyházi viták során a hitvallások, a

gyülekezetek vagyonkezelési lehetőségei, az egység lehetőségei és a magyarságtudat megőrzése voltak a felmerülő központi kérdések.

2.8 A „független egyház” megalakulása

A tiffini egyezmény természetesen nem aratott osztatlan lelkesedést a magyar gyülekezetek között. A nyugati egyházmegyéből a duquesnei gyülekezet azonnal jelezte, hogy nem hajlandó aláírni az egyezményt. Bár a keleti egyházmegyében az episzkopális csatlakozás volt napirenden, - amit az év végére el is vetettek, - a gyülekezetek nem értettek egyet a megállapodással.¹⁰³

Sok gyülekezetben szakadást eredményezett a tiffini egyezmény. Az egyik legjellemzőbb eset a mckeesporti gyülekezeté. A gyülekezet egyik része a lelkésszel szembe helyezkedve nem fogadta el az egyezményt, erre a lelkész lemondott. Új gondnokot választottak, a lemondott lelkész pedig egy újabb közgyűlésen elfogadtatta a csatlakozást a gyülekezet másik részével. Az viták odáig fajultak, hogy a gyülekezet egy része kiszakadt a közösségből, a templomot is bezárták. A rendőrséget ráuszították a függetlenség párti presbiterekre, akiknél Amerika-ellenes váddal többször is házkutatást tartottak. A viszály végül polgári peres útra tevődött át.¹⁰⁴

A függetlenségi mozgalom fokozatosan bontakozott ki 1922-re Sebestyén Endre, duquesnei lelkész körül. Átvette a *Magyar Egyház* szerkesztését, és hetente jelentette meg cikkeit az önálló, autonóm,

¹⁰¹ Perth Amboyi Magyar Református Egyház Presbitériuma kinyilvánítja elszakadását a Magyar Református Egyháztól. Hálát ad azonban a sok éves anyagi támogatásért, ugyan akkor nem kívánják a szellemi, lelki kapcsolatot megszakítani az anyaegyházzal. Vállalják, hogy magyarországi tartozásaikat dollárban visszafizetik, az elmaradt segélyeket nem követelik. PAMRE jegyzőkönyve, 1921. szeptember. 18.

¹⁰² Vincze Károly: A harminc éves Perth Amboyi Magyar Református Egyház. In: Magyar Egyház, perth amboyi jubileumi szám. 1933. március. 46-84.

¹⁰³ Perth Amboyi Magyar Református Egyház Presbitériuma határozatban mondta ki, hogy sem a Reformed Church, sem a Presbyterian Church fennhatósága alá nem kíván kerülni. Ugyanakkor kimondta, hogy az episzkopális társulást is elveti. Leszögezi a határozat, hogy a gyülekezet megtartva a magyar református egyház törvényeit, de semmiféle amerikai egyházhoz nem csatlakozik, önállóságát megtartja. Dr., Boér a függetlenséget tudomásul vette. PAMRE jegyzőkönyve, 1921. november. 27.

¹⁰⁴ Komjáthy: Im. pp. 213.

öfenntartó egyház gondolatának védelmében.¹⁰⁵ Fontos szerkesztői elve volt továbbá, hogy tudatosítsa, hogy az Egyesült Államokat, az amerikai népet nem lehet egy lapon említeni a belmissziós bizottság vezetőivel.

Sebestyén egyre több gyülekezettel vette fel a kapcsolatot (Detroit, McKeesport) és megnyerte Nánássy Lajos perth amboyi lelkészt a *Magyar Egyház* főmunkatársául. Nánássy többször is publikált cikket az episzkopális egyházzal kapcsolatban, igaz a csatlakozásról már lemondott. Nánássyn keresztül a keleti gyülekezetek is kezdték megismerni a függetlenségi mozgalmat, és egyre inkább követelték a független egyházmegye megszervezését. A perth amboyi gyülekezet presbitériuma mondta ki ezt határozatában először 1922. október 21-én, és példáját a többi gyülekezet is követte.¹⁰⁶

1922. november 23-án Trentonban (New Jersey) gyűltek össze a független lelkészek (Sebestyén Endre, dr. Nánássy Lajos, Kórocz Géza (Trenton) és Csépké István (Carteret)) és elhatározták az egyházmegye megalapítását. Az újabb állomás ugyancsak Trenton, ahol 1923. augusztus 13-14-én mondták ki az ideiglenes egyházmegye megalakulását. A nyilatkozat kimondásakor kilenc gyülekezet képviselője volt jelen: Carteret, Detroit, Donora, Duquesne, McKeesport, Perth Amboy, Philadelphia, Srenton és Trenton.¹⁰⁷

A gyűlés kimondta, hogy a gyülekezetek belső önállósága, vagyoni autonómiája megmarad, más egyháztesttel nem fuzionálnak. Kórocz Géza trentoni lelkészt választották meg ideiglenes esperesnek, de mivel nem sokban tudta előre mozdítani a függetlenség ügyét, hamarosan lemondott és a mozgalomban a trentoni gyülekezet sem vett részt a továbbiakban.

Az „alkotmányozó gyűlést” Vincze Károly cartareti lelkész, az egyházmegye ideiglenes jegyzője hívja össze Duquesnebe 1924. december 9-ére. A gyűlés jegyzőkönyve szerint hat gyülekezet képviselőjében öt

lelkész és hét világi küldött jelent meg.¹⁰⁸ Dr. Nánássy Lajos /Perth Amboy (NJ)/, Sebestyén Endre /Duquesne (Pa.) és Donora (Pa)/, Vincze Károly /Carteret (NJ)/, Kovács Mihály /Detroit (Mich.)/, Borsy-Kerekes György /McKeesport (Pa.)/ lelkészek. Bodnár István /Perth Amboy (NJ)/, Morvay Balázs /Duquesne (Pa.)/, Ösléger Ferenc /Donora (Pa.)/, Kovács Lajos /Carteret (NJ)/, G. Farkas József /Detroit (Mich.)/, Koós Lajos és Tóth Mihály /McKeesport (Pa.)/ világi képviselők.¹⁰⁹

Az alkotmányozó gyűlést több gyülekezet is támogatásáról biztosította, de képviselőik útján nem tudtak megjelenni /Kórocz Géza - Trenton (NJ) és Hámorszky Gyula - Srenton (Pa.)/.

A gyűlés kimondta a Független Amerikai Magyar Református Egyház (FAMRE) és annak egyházmegyéjének megalakulását. A „független” elnevezést a jelenlévő világi küldöttek javaslatára vették be a hivatalos névbe.¹¹⁰ Ragaszkodnak a magyar református valláshoz, öfenntartók lesznek, vagyonukkal a gyülekezetek rendelkeznek és semmiféle missziós támogatást nem vesznek igénybe. Kimondják, hogy a FAMRE sem hitbeli, sem szervezeti hierarchiai kérdésekben nem kíván eltérni az

¹⁰⁸ A gyülekezetek száma több munkában is eltérően szerepel. *Komjáthy Aladár* egyháztörténeti monográfiájában (Kitántorgott egyház. Budapest, 1984. pp. 233), az MREZSL 140. Fond. 1891/1925. számú iratában és *Ábrahám Dezső* történeti összefoglalásában (The Hungarian Reformed Churches in America. Washington DC, 1960. pp. 21.) is hét gyülekezetet listája található meg. *Dr. Vitéz Ferenc* csak öt gyülekezetéről beszél (Száz éves az Amerikai Magyar Református Egyházmegye és szervezett egyházi élete. Perth Amboy, NJ, 1996. pp. 4). *Posta József* szintén öt gyülekezetet sorol fel (Szemelvények az Amerikai Magyar Református Egyház 75-éves évfordulójára. In: Független Egyház 75. évfordulója. 1999.) Komjáthynál az eltérés abból adódik, hogy a scaratoni gyülekezetet is a jelenlévők közé sorolta. Dr. Vitéz Ferencnél, és Posta Józsefnél is kimaradt, hogy Sebestyén Endre a donorai gyülekezetet is képviselte. A helytelen adatközlés egyik oka az lehet, hogy a jegyzőkönyv csak nagyon nehezen hozzáférhető és az adatok valószínűleg másodlagos forrásokból származnak.

¹⁰⁹ A Független Amerikai Magyar Református Egyház egyházmegyéjének jegyzőkönyve 1923. augusztus. 13-tól. pp. 8.

¹¹⁰ *Posta*: Im. pp. 6.

¹⁰⁵ *Ábrahám*: Im. pp. 20.

¹⁰⁶ PAMRE Egyház jegyzőkönyve, 1922. október. 29.

¹⁰⁷ *Komjáthy*: Im. pp. 223.

anyaegyházról.¹¹¹ Esperesnek Sebestyén Endrét választják, főgondnoknak Bodnár Istvánt.¹¹²

Az alkotmányozó gyűlés határozatait a gyülekezetek sorra elfogadták és magukénak vallották. A korabeli egyházi anyakönyveket olvasva érezhető a gyülekezetek felszabadultsága és megnyugvása, hogy rendeződött eddigi sorsuk. Bizakodva tekintenek az új egyházra és hiszik, hogy van jövője. Sugárzik a magyar kálvinista öntudat ezekből a jegyzőkönyvekből.¹¹³

Az új egyházi alakulatnak magyarországi támogatói is voltak, amely nagy lökést adott a függetlenségi mozgalomnak. Baltazár püspök 1922-ben és 1924-ben meglátogatta az amerikai magyar reformátusságot. Egyértelműen a tiffini egyezmény ellen foglalt állást, amit abban juttatott kifejezésre, hogy elsősorban a független gyülekezetekben tett látogatásokat, tartott istentiszteleteket (McKeesport, Duquesne). 1924. dec.13-án duquesnei prédikációjában így nyilatkozott: „Minden szerető atya örül annak, ha gyermekei szabadok és függetlenek és senki segítségére nem szorulnak. Mindig úgy láttam volna a legszebbnek, ha az Amerikai Magyar Református egyházak Független Egyházba tömörülnek...”¹¹⁴

Az új egyház folyamatosan gyarapodott és újabb gyülekezetek jeleztek csatlakozási szándékukat. 1926-ban Leechburg (Pa.), New York City, Cliffside-Shadeside (NY) és Youngstone (Ohio), következő évben Kreischerville (Pa.) gyülekezetei állnak a Független Egyház zászlaja alá.¹¹⁵ 1930-ra már 16 gyülekezet és két leányegyház alkotja a FAMRE közösségét, 14 lelkész és 2 tanító végzi szolgálatát.

¹¹¹ Független Amerikai Magyar Református Egyház, Egyháztagsági könyve. Duquesne, 1925. pp. 3.

¹¹² A Független Amerikai Magyar Református Egyház egyházmegyéjének jegyzőkönyve 1923. augusztus. 13-tól. pp. 11.

¹¹³ PAMRE jegyzőkönyve, 1924. október. 3.

¹¹⁴ *Komjáthy*: Im. pp. 246.

¹¹⁵ *Vincze Károly*: Egyházi élet. A Független Egyházmegye III. közgyűlése.: In: Magyar Egyház. 1926. november. pp. 31-35.

3. VINCZE KÁROLY (1898-1954) MUNKÁSSÁGA

3.1 Vincze Károly életrajza

Vincze Károlyt joggal lehet a Független Amerikai Magyar Református Egyház egyik alapítóatyjának tekinteni. A függetlenségi mozgalom egyik legenergetikusabb alakja volt. Az Isten-félő, hithű magyar kálvinizmus tipikus megtestesítője. Egyik sárospataki diáktársa így emlékezett rá: „Tudós, meg nem alkuvó, hívő, kemény kálvinista”.¹¹⁶ Elveiből - melyek az Ige mérlegén mindig megálltak - soha nem engedett, azokat soha fel nem adta. Felelősséggel gondolt népére és egyházára, annak boldogulását igyekezett mindig szem előtt tartani. Nem felejtette el honnan jött, mivel tartozik hazájának, szülőföldjének. Állandó szószólója volt a magyarság igazságnak, kitűnő reálpolitikusként értékelte a világpolitikai és a magyarországi politikai eseményeket. Művelt, széles látókörű teológus volt. Teológiája magában hordozza a szigorú református szellemiséget. Teológiai gondolkodása a Heidelbergi Kátén és a II. Helvét Hitvalláson és sziklaszilárd biblicitáson alapult. Prédikációi nem szentbeszédnek, hanem igazi igehirdetések voltak.

1898. december 22-én született a Szabolcs megyei Döge községben. Nyolc gyerekes szegény családban nőtt fel, édesapja, Vincze Dániel kanálisörként dolgozott. Családja az egyik legősibb dögei református család, nevük megtalálható az első református egyházi anyakönyvben.¹¹⁷ Elemi iskoláit a dögei református elemi népiskolában végezte. A falu birtokosa figyelt fel a tehetséges fiúra és ösztönözte a családot, hogy taníttassák. Beiratkozása szinte mesébe illő módon történt, ugyanis a szükséges összeget, 2 pengőt egy ismeretlen adta édesanyja kezébe a gimnázium előtt. Kitűnő tanuló volt, így tandíjmentességet

¹¹⁶ *Nagy Lajos*: Koszorú a szeretet virágaiból a perth amboyi új sírra. In: Magyar Egyház. 1954, február.

¹¹⁷ Egyházközségi bizonyítvány. Kiadta Barcza József dögei református lelkész igazolás céljából. Döge (Szabolcs), 1938. szeptember. 25.

kapott.¹¹⁸ A kisvárdai állami gimnáziumban tett jeles eredménnyel érettségét. Harcolt az I. világháborúban, 1917-1918 között az olasz fronton szolgált, ahonnan sebesülten tért haza.¹¹⁹ Teológiai tanulmányait a Sárospataki Teológiai Főiskolán folytatta, ahol 1922-ben tett sikeres lelkészképesítő vizsgát.¹²⁰ Teológus éve alatt komoly közösség-szervező munkát végzett: szenior, cserkészcsapat vezető, teológus bibliakört szervezett, számos pályázat és kitüntetés nyertese.¹²¹ Részt vett a Soli Deo Gloria református ifjúsági mozgalom megalapításában.¹²²

1922-ben amerikai ösztöndíjat kap a princetoni egyetem teológiai fakultására. Itt szerzi meg évfolyamelsőként, kitüntetéssel újszövetségi exegézisből a magisteri fokozatot. A sárospataki teológián az újszövetségi tanszék új tanárként számítanak rá, ez azonban meghíúsult. Egyházpolitikai érdekeknek tulajdonította, hogy miután kikerült Amerikába hamarosan megszűnt tanulmányi támogatása. Tanulmányai befejezéséhez anyagi fedezetre van szüksége, ezért elfogadta a cartereti gyülekezet meghívását és 1923. március. 4-étől kezdve ott szolgált.¹²³ 1924. augusztusára rendelik haza Magyarországra, de „három szomorú dolog történt”. A presbiteriánus egyházhoz való csatlakozásra igyekeztek rávenni a cartereti gyülekezetet, amit visszautasítottak. Ezért megvádolták Vinczét, arra hivatkozva, hogy szabálytalanul választotta meg a gyülekezet (mint ösztöndíjast, aki nem rendelkezik II. lelkészképesítő vizsgával).¹²⁴ A

másik esemény az volt, hogy az Amerikában szárnyra kapott vádagnak otthon is hitelt adtak, így elesett a remélt sárospataki tanári állástól. Végül egészsége is olyan súlyosan megrendült, hogy lelkészképesítő vizsgáját csak 1925-ben tudta letenni Sárospatakon.¹²⁵ Megkeseredve tért vissza az Egyesült Államokba, a cartereti gyülekezethez. A Független Egyház megalakulásánál a kezdetektől fogva részt vesz a szervezőmunkában, mint egyházkerületi jegyző. Két teológiai témájú könyvet jelentetett meg, az egyiket a Jelenések könyvéről, a másikat Isten angyalairól (Perth Amboy, 1928).¹²⁶ Közvetett adatokat, utalásokat találtam arra nézve, hogy megjelent egy Kossuth Lajosról szóló könyve is feltehetőleg a szabadságharc centenáriuma.¹²⁷

1929. június 9-ig volt a cartereti gyülekezet lelkipásztora, majd a Bethlen-otthon igazgatójának megválasztott Dr. Nánássy Lajos helyére a perth amboyi gyülekezetbe választják meg.¹²⁸ Hosszas huzavona után iktatják be Perth Amboyba, ahol egészen 1954. január 31-ig, haláláig szolgál, Isten dicsőségére, áldozatkészen, óriási munkával. Haláláról minden egyházi és világi magyar helyi és országos újság nagy tisztelettel és megbecsüléssel, őszinte gyásszal emlékezett meg.¹²⁹

¹²⁵ 5/1925 Református lelkészi oklevél. Sárospatak, 1925. szeptember. 17.

¹²⁶ Vincze Károly levele a Tiszáninneri Református Egyházkerület Közgyűlésének. Carteret (New Jersey), 1928. augusztus. 9.

¹²⁷ 1951 karácsonyi pásztorlevelében említi könyvét, melyet ajánl a Kossuth-emlékévre. Vincze Károly: Kossuth üzenete. In: Magyar Egyház. 1951. december. pp. 15. Eredeti példányát nem sikerült felkutatnom, sem az American Hungarian Foundation könyvtárában, sem a Ligonirei Bethlen Home könyvtárban

¹²⁸ Szolgálati bizonyítvány. Kiadta Sebestyén Endre főesperes. Duquesne (Pa), 1935. augusztus. 18.

¹²⁹ Szívszédülésben meghalt Nt. Vincze Károly, az Amerikai Független Református Egyház főesperese. In: Amerikai Magyarság. 1954. február 1., Perth Amboy Hírmondó. 1954. február 1., Hányan maradtak... In: Buffaloi Híradó. 1954. március 11., Egy szál hervadó virág a Dr. Vincze Károly sírhalmára. In: Toledo. 1954. február 12., Rev. Vincze Succumbs to heart attack. In: Perth Amboy Evening News. 1954. február 1.

¹¹⁸ Mélyinterjú Vincze Sándorné Kocsi Margittal. Döge, 2004. 08. 18.

¹¹⁹ Emlékkönyv Dr. Vincze Károly húsz éves perth amboyi szolgálata alkalmából. Perth Amboy, 1949. pp. 4.

¹²⁰ 1/1922 sz. bizonyítvány az első lelkészképesítő vizsgáról. Sárospatak, 1922. szeptember. 11.

¹²¹ Bizonyítvány. Kiadta Dr. Rácz Lajos a Sárospataki Református Főiskola rektora. Sárospatak (Zemplén), 1922. szeptember. 10.

¹²² Posta: Im. pp. 5.

¹²³ Szolgálati bizonyítvány. Kiadta Nánássy Lajos. Perth Amboy (New Jersey), 1929. április. 26.

¹²⁴ Kivonat a Sárospataki Református Főiskola teológiai karának gyűléséről. Sárospatak (Zemplén), 1923. április. 25.

Óriási közegyházi, egyház politikai munkát végzett. A FAMRE alakulása után évekig egyházkerületi jegyzőként munkálkodott.¹³⁰ Több ciklust is esperesként szolgált végig, majd 1946-tól haláláig, mint a Független Amerikai Magyar Református Egyház főesperesi tisztségét töltötte be. Főesperessége alatt a FAMRE megszilárdult és olyan szintre jutott, mely lehetővé tette, hogy rendszeresen segítsék a Magyarországi Református Egyházat és a külmisziós szolgálatban is részt tudjanak vállalni.¹³¹

Doktori fokozatát Debrecenben szerzi 1931-ben, a Jelenések könyvéről írt disszertációjával.¹³² Többször is megpályázott tanári állást Sárospatakon, de ilyen vagy olyan okokból visszautasították jelentkezését. Először 1934-ben adja be pályázatát a megüresedő újszövetségi tanszéki tanári állásra, melyről többek között azzal az indokkal utasítják vissza, hogy nem magyarországi illetőségű. A valódi ok az volt, hogy a professzori kar félt az Amerikából érkező, *független* lelkésztől, aki új szemléletmódot hozhat magával.¹³³ Másodszor 1937-ben szánja el magát a jelentkezésre, amikor így fogalmaz egyik prof. Marton Jánosnak írt levelében: „Sebestyén Endre és Borsy-Kerekes György...erős pergőtűz alá vettek, hogy a pataki dogmatikai tanszékre adjam be a pályázatomat”. Ez a jelentkezés is kudarcba fulladt, mivel állást anyagi források hiánya miatt nem töltötték be.¹³⁴ Munkásságának és Alma Matere iránti hűségének

¹³⁰ MREZSL 140. Fond. 1891/1925

¹³¹ 1946-ban a FAMRE 2000 \$-os adományt juttatnak magyarországi árvaházaknak és teológiaiaknak. Három miszionárius is végez szolgálatot: Háy Dániel – Argentína, Borsay Lajos – Magyarország, Madarász László – Uruguay. Vincze Károly: Főesperesi Hivatal jelentései. In: Magyar Egyház. 1946. október. pp. 5.

¹³² Hivatalos bizonyítvány 994/1931 Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem. Debrecen (Hajdú), 1931. december. 3

¹³³ Vincze Károly levele a Sárospataki Teológiai Akadémia Tanári Karának. 1935. november 26.

¹³⁴ Vincze Károly levele Prof. Marton Jánosnak. 1937. március. 12.

elismeréseként, 1947-ben a tiszteletbeli professzorrá választották a Sárospataki Teológiai Akadémián.¹³⁵

Főszerkesztője és főmunkatársa volt a Független Egyház 1922 óta működő hivatalos lapjának a *Magyar Egyháznak*. Állandó vezetője igemagyarázó, meditatív, és egyház politikai minden hónapban megjelenő rovatoknak: Írás és élet, Arany kalászkok, Vakoló kanállal a falakon. Cikkeiben nem csak teológiai témákat vetett fel, hanem világpolitikai, a hazai és az amerikai magyarságot egyaránt érintő kérdéseket is. Az amerikai magyar reformátusság egységének megteremtését igyekezett minden lehetséges alkalommal propagálni és tevékenyen elősegíteni. Amikor 1937-ben megbízást kap a lap főszerkesztői feladatainak ellátására a következő irányvonalat tűzi ki. Mint vallási lapnak a magyar református értékeket kell hordozni, világnézeti lapként a keresztény konzervatív értékek képviselője, mint egyházi lap a FAMRE hivatalos lapja, magyar lapként a „magyar öncélúságot” kell hirdetnie, amerikai lapként a magyar nemzeti értékek felhasználásával erkölcsi kötelessége az Egyesült Államok támogatása, szolgálata, széles látókörű lap kell, hogy legyen, amely ugyanakkor népi-és gyülekezeti lap is egyben.¹³⁶

Soha nem feledkezett meg arról, hogy mivel tartozik szülőhazájának és anyaegyházának. Az amerikai magyar ösztöndíjasok mentora és tanácsadója, 1945 után a Magyarországra vissza nem engedett teológusok egyik legbuzgóbb segítője volt.¹³⁷ Több alkalommal is visszatért Magyarországra: 1925-ben a második lelkészképesítő vizsga letételének alkalmából; 1938-ban egy összamerikai-magyar küldöttséggel együtt, mely tárgyalásokat folytatott a magyar kormánnyal és a magyar református egyház vezetőivel (részt vettek néhány rendezvényen a 34. Eucharisztikus Világkongresszuson, az amerikai magyar reformátusok

¹³⁵ 39/1947 Tiszáninnen Református Egyházkerület Tanácsának határozata. Miskolc (Borsod), 1947. március. 11.

¹³⁶ Vincze Károly: Beköszöntő. In: Magyar Egyház. 1937. április. 2-3.

¹³⁷ Mélyinterjú Rev. Bertalan Imrével, Lake Hopetcong (New Jersey), 2004. június. 15.

képviselőiként); 1947-ben utolsó alkalommal, amikor átvehette díszdoktori kitüntetését Debrecenben.

Több egyházi, és közeleti országos szintű szervezet vezetőségének aktív tagjaként munkálkodott: az Amerikai Magyar Lelkészegyesület elnöke, az Amerikai Magyar Református Egyesület elnökségi tagja, az Amerikai Magyar Szövetség igazgatósági tagja, az Amerikai Magyar Segélyakció igazgatósági tagja.¹³⁸

1925. június 27-én vette feleségül a magyar származású, de már az Egyesült Államokban született Elisás Ilonát, aki tanítónőként dolgozott.¹³⁹ Egy leánygyermekük született, Judit, aki édesanyja példáját követve szintén, mint, tanítónő ment nyugdíjba és mind a mai napig hűséges és tevékeny tagja a perth amboyi gyülekezetnek, áldott szolgálatot végezve a vasárnapi bibliaiskolában. Juditnak két gyermeke született: Alice és Charles Quinn, akik nagy tisztelettel adóznak nagyapjuk emlékének.¹⁴⁰

3.2 Vincze Károly perth amboyi munkássága (1929-1954)

Vincze Károly szolgálata nem indult zökkenőmentesen Perth Amboyban. Az amerikai magyar református egyháztörténet egyik „legcifrább” lelkészválasztása volt az övé. A lelkészválasztás története eléggé bonyolult és nehezen rekonstruálható az egyházi jegyzőkönyvek és egyházi folyóiratok alapján.

A perth amboyi gyülekezet presbitériuma 1929-ben határozatában kijelentette, hogy Nánássy Lajos helyére Vincze Károlyt hívják meg, pályázatot nem írnak ki.¹⁴¹ Vincze azonban visszautasítja a meghívást, mivel ilyen módon nem kívánta betölteni a lelkészi állást. A presbitérium

erre Tukacs György, New Yorkban, Sebestyén Endre, Duquesneben és Borsy-Kerekes György¹⁴², Youngstownban szolgáló lelkészeket kérte fel bemutatkozó szolgálatra.¹⁴³ A presbitérium pályázatot írt ki, melyre öt lelkész adta be jelentkezését: Tóth Kálmán – Kreisherville (Pa), Tukacs György – New York (NY), Daróczi Sándor – McKeesport (Pa), Márton Sándor – Donora (Pa), Vincze Károly – Carteret (New Jersey).¹⁴⁴

Hosszas huzavona után 1929. május 26-án tartják meg a lelkészválasztást. Két jelölt között dőlt el a kérdés végül, Tukacs György és Vincze Károly között. A szavazatok számlálása nem folyt le zökkenőmentesen, mivel Sebestyén Endre főesperesnek rendre kellett utasítani több presbitert is. A szavazás végeredménye Vincze Károly megválasztását hozta, 156-101 szavazati arányban.¹⁴⁵

A választás eredményeképpen a gyülekezet egy tekintélyes része kivált az egyházközsegből és új gyülekezetet alapítottak.¹⁴⁶ Az új közösség 160 taggal, 1929. június 16-án, Kálvin János Magyar Református Egyház néven alakult meg, első lelkészének pedig, Tukacs Györgyöt hívták meg.¹⁴⁷ A szakadás mély nyomokat hagyott a perth amboyi magyar reformátusokban. Az ellentétek még évtizedek múltán sem simultak el, sőt sokszor mind a mai napig felemlégetik és számon tartják, hogy ki tartozott az elszakadókhoz.¹⁴⁸ A presbitérium tudomásul vette az elszakadás tényét, és a lehetséges következményekért azonban a „szakadárokat” tette

¹⁴² Vincze Károly későbbi keresztkomája.

¹⁴³ PAMRE jegyzőkönyve, 1929. április. 7.

¹⁴⁴ PAMRE jegyzőkönyve, 1929. május. 5.

¹⁴⁵ PAMRE jegyzőkönyve, 1929. május. 26.

¹⁴⁶ MREZSL 148. Fond. 2467/1930.

¹⁴⁷ Emlékkönyv a perth amboyi Kálvin János Magyar Református Egyház öt éves jubileumára. 1929-1934. Perth Amboy, 1934. pp. 4.

¹⁴⁸ Mélyinterjú Rev. Vitéz Ferencsel. Perth Amboy (New Jersey), 2004. március. 10.

¹³⁸ Nadányi Pál: Vincze Károly méltatása. In: Magyar Egyház. 1945, július.

¹³⁹ A cartereti Független Magyar Református Egyház anyakönyve I. Carteret, 1925. pp. 36.

¹⁴⁰ Mélyinterjú Mrs. Judit Quinn-el. Woodbridge (New Jersey), 2004. 04. 14.

¹⁴¹ PAMRE jegyzőkönyve, 1929. március. 24.

felelőssé. Az „elszakadók” büntetése az volt, hogy nem használhatták a gyülekezet tulajdonában lévő helyi magyar református temetőt.¹⁴⁹

Vincze számára sem múlt el nyomtalanul a választás, mivel kibékíthetetlen ellentétbe keveredett Tukacs Györggyel. Kettőjük vitája odáig fajult, hogy nem csak az egyházi lapokban, hanem a helyi és országos magyar lapokban is megjelentettek egymásról olyan cikkeket, melyek nem a maradéktalan kölcsönös szeretet és tisztelet jegyében fogalmazódtak meg.¹⁵⁰

Vincze Károly 25 éves szolgálata alatt óriási gyülekezetszervező munkát végzett a perth amboyi gyülekezetben. Nem csak lelkieken, hitben, hanem anyagiakban, szervezetében is megerősödött a gyülekezet. Nem egy alkalommal történt meg, hogy ünnepi istentiszteletekkor a 600 férőhelyes templom kicsinek bizonyult és a hívek az utcáról hallgatták az igehirdetést.

Rendezte a gyülekezet tulajdonában lévő temető kérdését, amely mind a mai napig a magyar reformátusok tulajdonában van. Szigorú szabályokat hozott a presbitérium, hogy kiket lehetett a temetőben eltemetni és milyen feltételek mellett (azonos hitvallásokat valló felekezetek tagjait).¹⁵¹ A Perth Amboy szomszédos településen, Keasbayn kápolnát építtet fel az ottani magyar reformátusok számára.

A gyülekezet hitbeli és vallásgyakorlati buzgóságát mutatja, hogy a 1300-1400 tagú gyülekezetben évente több mint 30 úrvacsorás istentiszteleten 3500 alkalommal lett kiszolgáltva az úrvacsorai

¹⁴⁹ 1910-ben, Nánássy Lajos a perth amboyi gyülekezet lelkipásztora levélben folyamodik engedélyért báró Bánffy Dezső zsinati elnökhöz, két telek eladásának és temető vásárlásának ügyében. Három fő érvet sorakoztat fel: 1. Morális érdek a magyar református temető tulajdonlása, mivel oda szívesebben temetkeznének, mint idegenbe, ezzel is ápolható a magyarságtudat az összetartozás erősíthető. 2. Anyagi érdek, sírmegeváltásokból jelentős bevétele eredhet a gyülekezetnek. 3. Hívek érdeke, olcsóbban jutnának sírhoz az egyházi temetőben, mint a magán temetőbe. MREZSL 148. Fond. 6653/1910

¹⁵⁰ Vincze Károly: Nyilatkozat. Perth Amboy (New Jersey), 1930. május. 5.

¹⁵¹ PAMRE jegyzőkönyve, 1929. július. 23.

sákramentum.¹⁵² Ez a lokális statisztikai adat is hűen tükrözi a magyar református hitvallásosságot és az abban központi helyet elfoglaló úrvacsora fontosságát.

Komoly belmissziós munkát is végzett. Nem hanyagolta el közegyházi, kulturális feladatai mellett sem a gyülekezeti család- és beteglátogatásokat.

Rendszeresen újság cikkeiben, prédikációiban ítélte el a vegyes házasságokat (mind felekezeti, mind etnikai szempontból), a magyarság és a reformátusság védelmében. Egyik cikkében részletesen kifejti, hogy a vegyes házasság táptalaja lehet a hitvitáknak és súlyos probléma lehet a gyermekek felekezeti nevelésében.¹⁵³ A gyülekezet presbitériumával közösen hozott határozat értelmében a gyülekezeti tagokat vegyes házasságkötés esetén kiközösítik a gyülekezetből, nem élhetnek úrvacsorával és a temető használatával.¹⁵⁴

Hasonlóképpen, szívügye volt a szombati és a nyári magyar iskolák működtetését. Úgy értékelte, hogy nem csak a gyermekekre, hanem a szülőkre is komoly tudatformáló erőként hat a magyar iskola. A gyermekeket nem csupán a magyar kultúra közelében lehet tartani ilyen módon, hanem a magyar református egyház mellett is. Kiemelten fontosnak tartotta a magyar iskolát, mivel ez volt az egyik legfontosabb továbbadási színtere a magyar kultúrának és nyelvnek. Véleménye szerint az amerikai magyar nyári iskolákban, nem pusztán öntudatos, hazafias magyarokat, hanem amerikai magyarokat kell kinevelni. Amerika már nem csak lakóhelye, munkahelye a magyarságnak, hanem második hazájává, szülőföldjévé és otthonává vált. Ugyanakkor úgy kell ezt megélni, hogy soha el ne feledkezzenek szülőhazájukról, Magyarországról!¹⁵⁵ Fontosnak véli, hogy igehirdetéseiben is szóljon erről a kérdésről. „Lelkünk

¹⁵² Vincze Károly: „Tu es sacerdos”. In: Magyar Egyház. 1949. július. pp. 2.

¹⁵³ Vincze Károly: Kerüljük a vegyes házasságot. In: Magyar Egyház. 1927, május. 9-10.

¹⁵⁴ PAMRE jegyzőkönyve, 1933. július. 13.

¹⁵⁵ Vincze Károly: Szélmalom harc a magyar nyári tanítás? In: Magyar Egyház, 1932. szeptember. 5-6.

legelevenebbjébe vágó problémánk ugyanis már is az és még fokozottabb mértékben az lesz, hogy miképpen legyünk Amerika szemében kifogástalan amerikaiak és a saját lelkiismeretünk előtt ugyanakkor kifogástalan magyarok.”¹⁵⁶

A konfirmandusok „utógondozását” komolyan vette, mert látta a tendenciát, hogy a fiatalok eltűnnek a gyülekezet szűkebb közösségéből a konfirmáció után. Ennek orvoslására, a legalkalmasabb közegnek a magyar iskolákat és az ifjúsági szervezeteket tartotta. Fontosnak gondolta, hogy nem csupán a gyermekek hozzáállását, hanem a család többi tagjának felfogását is formálja, közelebbi, állandó kapcsolat a gyülekezet közösségével, Isten Igéjével.¹⁵⁷

Kiemelt kérdésként kezelte a második generáció problémáját. Minden lehetséges fórumon hangoztatta, hogy nem szabad figyelmen kívül hagyni a már az Egyesült Államokban született fiatalok sorsát. Lándzsát tört a magyar iskolák és a magyar ifjúsági mozgalmak prioritása mellett. Tisztában volt azonban azzal, hogy nem szabad megfélekezni arról sem, hogy ez a generáció már új kulturális, nyelvi igényekkel rendelkezik. Ezért támogatta az angol nyelven való magyar kulturális, egyházi munkát, amely így nem csak a magyaroknak, de más nemzetiségeknek is hordozhatott üzenetet.¹⁵⁸

3.3 Vincze Károly teológiai értékelése

Vincze Károly sárospataki Teológián hagyományos, szigorú magyar kálvinista teológiai gondolkodási örökséget kapott, amelyet kiegészített princetoni ösztöndíjas tanulmányai során az angolszász protestáns felfogással. Teológiai gondolkodása, igehirdetése négy pilléren

¹⁵⁶ Vincze Károly igehirdetése. Zsoltárok 80, Zsoltárok 50, 1-7. 1941. január. 5.

¹⁵⁷ Vincze Károly: Ami a temetésénél is szomorúbb. In: Magyar Egyház. 1926. április. pp. 8.

¹⁵⁸ Vincze Károly: A nemzedékváltás kora 1921-1946. Kézirat.

állnak: a Szentírás, a Heidelbergi Káté, a II. Helvét Hitvallás és magyar kálvinista hagyomány. Rendszeresen idézi a hitvallási kérdéseket, magyarázatokat, erre jó példa az úrvacsora sákramentumának magyarázata.¹⁵⁹ Ismeri, de nem osztja a modern teológiai irányzatok gondolatát, felfogásait. Jónás prófétáról szóló prédikációjában kiemeli, hogy elhatárolódik azon modern irányzatoktól, melyek a történetből azt emelik ki, hogy milyen lehetett a cethal gyomrában.¹⁶⁰ Folyamatosan képzi magát, hatalmas, nagy műgonddal gyűjtötte össze féltve őrzött teológiai könyvtárát.¹⁶¹ Mindenkor hirdette, hogy a magyar kálvinizmus, mint önálló felekezet méltán követelhet helyet a kereszténység egyetemes nagy családjában.¹⁶² Meggyőződése, hogy a kálvinizmusnak helye van Magyarországon (és az Egyesült Államokban), ugyanakkor elutasítja és elítéli a „katolikus-Magyarország” meghatározást.¹⁶³ Prédikációiban rendszeresen hitet tesz az önálló, önfenntartó és hitvallásaihoz hű Független Egyház mellett és büszkén vállalja meggyőződését. Minden körülmény között: „...boldog vagyok, hogy újra független módon prédikálhatok...emberi dicsekvés nélkül csak a felelősség súlyát érezve...A közjóért magunkat áldozatosan odaszánva, mert ezekben az időkben erre kiválasztottnak érzem a Független Egyházat.”¹⁶⁴ Kiterjedt nemzetközi egyházi kapcsolatrendszerrel bír (Egyházak Világtanácsa,

¹⁵⁹ Vincze Károly igehirdetése. Textus: I. Korinthus 11, 28-30. 1939. március. 5.

¹⁶⁰ Vincze Károly igehirdetése. Jónás: aki fizetett és aludt. Textus: Jónás 1, 1-6. Dátum hiányzik.

¹⁶¹ Mélyinterjú Mrs. Judit Quinn-el. Woodbridge (New Jersey), 2004. 04. 14.

¹⁶² Vincze Károly tiszteletbeli teológiai tanári diplomát elfogadó beszéde. Elhangzott 1948. november. 21-én Perth Amboyban. A diplomát átadta Dr. Zsiros József, a Sárospataki Teológiai Akadémia rektora.

¹⁶³ Vincze Károly: Kultúrharc vagy Habsburg Propaganda. In: Magyar Egyház. 1933. június. 3-6.

¹⁶⁴ Vincze Károly igehirdetése. Amiért érdemes zászlót emelnünk és áldozatot hoznunk. Ézsaiás 13, 2. Dátum hiányzik.

Református Egyházak Világtanácsa), konferenciákon, emlékünnepeken vesz részt többször is Európában.¹⁶⁵

Gondolkodásának, hitének alapja a Krisztus-centrikusság. Igehirdetései is tükrözik hagyományos puritán, magyar kálvinista gondolkodását, hitbeli racionalitását (de nem hajlik a profán felé!), prédikációi mentesek a karizmatikus hangvételtől, „modern” elemektől. Tételeit, mondanivalóját mindig igehelyekkel támasztja alá, ezzel is kifejezésre juttatva, hogy nem szentbeszédet, erkölcsprédikációt mond, hanem valóban Isten üzenetét kívánja hirdetni. Törekszik, hogy a textust mindig kontextusában vizsgálja, figyelembe véve a szövegi illetve a kortörténeti vonatkozásokat is.¹⁶⁶ Írásai kiváló, mély bibliaismeretről tanúskodnak. „Egy megbízható biblia-kézikönyv szerint 221-szer esik említés az angyalokról...mintegy 381 bibliai versben történik említés...”¹⁶⁷

Prédikációinak tüzetesebb elemzése alapján pontos képet kaphatunk hitbeli, teológiai és közéleti gondolkodásáról. Igehirdetései kérügmaticusak, üzenetközpontúak. Prédikációi alapvetően nem moralizálásra épülnek, hanem evangelizációs célúak, megtérésre hívnak.

Minden szolgálatára pontosan és lelkiismeretesen felkészült. A Perth Amboyi Magyar Református Egyház levéltárában több mint 300 igehirdetésének vázlata található. A vázlatokban feltüntette a szolgálat időpontját, helyét és jellegét. Vázlatai tartalmazzák a liturgiai elemeket, énekeket, az elő- és az utóimádságot, rendszerint a teljes igehirdetést leírta. Textusainak kiválasztása mindig az ünnepkörökhöz igazodó volt és igyekezett paralel módon mindkét Testamentumból választani az igeszakaszokat.

Szinte mindegyik igehirdetésében található illusztrációként, az üzenetet alátámasztó, erősítő rövid, tanulságos történet. Sokszor ezek a történetek ironikusak, szarkasztikusak, öniróniával magyaráz, old fel

bibliai képeket. Széles skálán mozog, történeteit a Bibliából, az egyetemes és a magyar történelemből, egyháztörténelemből –

Kálvin János és Méliusz Juhász Péter munkásságát többször is példaként állítja – irodalmiból, a művészettörténetből meríti. Ugyanakkor meríti a hétköznapi életből is: „Van egy szép történet egy régi festőről...”¹⁶⁸, „Franciaországban egy katonát temettek, gyászszekelet csak édesanyja kísérte...két amerikai katona a kávéház teraszán ülve meglátta és némán elkísérte őket a temetőbe...tisztességet szereztek példájukkal...”¹⁶⁹

Használatuk nem öncélú, mivel szervesen illeszkednek mondanivalójához, a történetek üzenet, példa és tanulság értékűek. A példák, a történetek mindenki - első sorban az amerikai magyarság - számára érthetőek, világosak. Jól példázzák széles körű olvasottságát, műveltségét, jelzik nyitottságát, applikációs készségének bizonyosságai ezek.

Perth Amboyban már a 20-as évektől kezdődően két illetve három nyelven tartottak istentiszteleteket. A többnyelvűség akkor kezdődött meg, amikor Dr. Nánassy Lajos szlovák nyelvű hívei kedvéért megtanult szlovákul és ezen a nyelven hirdette közöttük Isten ígését. Az angol nyelvű istentiszteletek azon célt szolgálták, hogy bevonják a gyülekezetbe a második generációs fiatalokat és a gyülekezetbe esetleg vegyes házasság útján bekerülő nem magyar anyanyelvűeket is. Vincze nem csak a magyar, de angol nyelvű prédikációi is magas irodalmi szintű, világos és érthető nyelvezetűek voltak. Angolul szabatosan és stílusosan fogalmazott, igazi kétnyelvű prédikátor volt. Magyar nyelvű „gondolkodását” azonban soha nem tudta „levetkőzni”, angol nyelvű írásaiban is érezhető, hogy magyarul gondolkodik és nem tud elszakadni szülőhazájától. Perth Amboyi megválasztásában az is szorosan közre játszott, hogy nem szakadt el az óhazától és ezt képes volt tovább adni.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Vincze Károly rádiós istentisztelete. Textus: I. Mózes 8. 1952. szeptember. 14.

¹⁶⁶ Vincze: Im.

¹⁶⁷ Vincze Károly: Az Istennek angyalai. Perth Amboy (New Jersey), 1928. pp. 7.

¹⁶⁸ Vincze Károly igehirdetése. Hívogatás az Úr vacsorájához. Textus: I. Korinthus 11,24. Dátum hiányzik.

¹⁶⁹ U.o.

¹⁷⁰ Beiktatási meghívó. Perth Amboy, 1929. július.

Az istentiszteletek liturgiájában követi egy az egyben a Magyarországi Református Egyház gyakorlatát.¹⁷¹ A korabeli Magyarországon használt liturgiai szövegeket lefordítja angolra, melyeket – úrvacsorai, keresztelei - nem csak a perth amboyi, de más amerikai magyar gyülekezetek is mind a mai napig használnak. A kauzális szolgálatok mindegyikére készített angol fordítást. A különböző réteg alkalmakra, gyülekezeti csoportok és körök (presbiteri bibliaóra, női kör, stb...) számára külön istentiszteleti és- gyűlési rendet honosít meg.¹⁷² A gyülekezetben használt énekek két forrásból származnak: egyrészt a hagyományos énekkincsből, melyet a kivándorlók Magyarországról magukkal hoztak, másrészt a fokozatosan beépülő amerikai protestáns énekkultúrából merítenek. Ennek szintézisaként az Amerikai Magyar Református Lelkész Egyesület kiadásában, 1947-ben énekeskönyv jelent meg. Az énekeskönyv anyagának azóta több kiadása is megjelent angol illetve magyar nyelven.

Imádságai is hordozzák lelkületét, gondolatvilágát. Minden vasárnapi szolgálatára külön elő és- utóimádságot írt. Ezek a könyörgések emelkedett lelkületű, de nem patetikus jellegű imádságok voltak. Szívből, lélekből fakadó hálaadások, dicsőítő magasztalások, alázatos bűnvallások és közbenjáró könyörgések voltak. Érezhető ezekben az imákban a napi imaéletet élő, Krisztust személyes megváltójának valló ember odaszánása. Különleges alkalmakra, eseményekre külön imádságokat írt, például előljárók felesketésére, templom újrászentelésre.¹⁷³

¹⁷¹ Vincze Károly igehirdetése. Isten hatalmas keze alatt. Textus: I. Péter 5,6. 1940. január. 14.

¹⁷² Vincze Károly ágendás könyve. Kézirat.

¹⁷³ U.o.

3.4 Vincze Károly az egyházpolitikus, az egység kérdése

Amint életrajzi bemutatásában már említettem Vincze Károly fontos egyházpolitikai, egyházszerzői szerepet játszott, szinte már első Amerikában töltött évétől kezdve. Amikor ösztöndíjasként elfogadta a cartereti gyülekezet meghívását, szinte azonnal támadások keresztűzébe került. Tevékeny szerepet játszott a megalakuló Független Amerikai Magyar Református Egyház megalapításában, amelyben jelentős tisztségeket vállalva tevékenykedett. 1926-1945 között egyházkerületi jegyzőként, 1945-1946 között esperesként, majd 1946-tól főesperesként végezte szolgálatát.

A FAMRE megalakulásától, illetve a *Magyar Egyház* újraindításától kezdve Vincze lett a „hivatalos vezér publicista”. Remek tollal bírt, világos logikájú cikkeiben sikerrel vette fel a kesztyűt, az egyházát ért támadásokkal szemben. Egyházpolitikai publicisztikájának két fő témája határolható körül: a Független Egyház védelme a külső és belső támadások ellen, és az amerikai magyar reformátusok egységének minél hamarabbi megszületésének pragmatikus szorgalmazása.

Első hitvédő, apologetikus írásában tiltakozását fejezi ki, hogy egy, a Kálvinista Szemle című folyóiratban megjelenő cikkben negatív színben tüntették fel a Független Egyházat.¹⁷⁴ Vincze kifejti, hogy két egyházalakulat létezik ekkor a FAMRE és az un. „ultra függetlenek”, akik semmilyen egyháztestnek nem tagjai. Az „ultra függetlenektől” következetesen elhatárolta a FAMRE-t, elítélve szakadár álláspontjukat. Felvázolja a FAMRE alakulásának pontos, részletes körülményeit és helyzetét. Hangsúlyozza, hogy a Független Egyház sem elveiben (hitvallások), sem gyakorlatában (zsinati-presbiteri elv) nem tér el a Magyarországi Református Egyháztól, attól eltávolodni nincs is szándékában. Visszautasítja a vádat, hogy az episzkopális egyházhoz közelednének. A második generációs magyarság közötti misszió

¹⁷⁴ Harsányi Sándor: Az amerikai református egyházak statisztikája. In: Kálvinista Szemle. 1925. november 25. pp. 13-16.

fontosságát hangsúlyozza, mely a FAMRE egyik kiemelten fontos missziós területe. A gyülekezetek önfenntartásának gyakorlatát állítja követendő mintának.¹⁷⁵

Ezen a cikken keresztül máris képet lehet kapni a korabeli magyar református egyházi helyzetről. A széthúzó, pártoskodó frakciók harcában nem lehetett semlegesnek maradnia senkinek sem. Vincze is hiába szeretett volna kimaradni, nem tudott, majdnem belehalt.¹⁷⁶ Szilárdan kiáll azonban azon értékek mellett, melyeket a függetlenségi mozgalom igyekezett tovább vinni: önfenntartó, autonóm gyülekezetek; hagyományos hitvallások megtartása; a magyar nyelv és kultúra ápolása.

1930-as évektől kezdődően újra felerősödött és egyre sürgetőbbé vált az amerikai magyar reformátusok egységének gondolata, és igénye. A harmincas évekre már egy megváltozott helyzettel kellett szembe néznie a kinti református egyháznak. A gazdasági válság által okozott sokk, hatalmas traumát jelentett a magyarságnak. A magyarok többsége ipari munkásként kereste kenyerét, amely kenyér a gazdasági világválság következtében veszélybe került. A depresszió és a kiábrándultság jelei mutatkoznak a magyarságon. Félelem a megélhetés miatt, egy olyan földön, ami már az övé is. A „Great Depression” érzését a magyarság és az amerikai társadalom együtt éli meg. Felnövekszik egy új generáció, mely már csak hírből ismeri Magyarországot, amely egyre inkább az angol nyelvet részesíti előnybe. Szükség van az egyházak válaszára, segítségére ebben a helyzetben. Olyan református egyházra van szükség, melynek energiát a missziós feladatok és nem a viták kötik le. Olyan egyházra van szükség, amely nem belmissziós bizottságoktól függ, hanem önmagát tartja fenn.

Vincze Károly publicisztikájában 1933-tól kezdve egyre inkább szorgalmazza az amerikai magyar és az összmagyar református egységet.

Felteszi a kérdést, hogy hová vezet az út, ha a magyar reformátusokat már nemcsak a határok, hanem a liturgiai kérdések is egyre inkább elválasztják. Arra a hírre reagálva írja le ezeket a gondolatokat, hogy az elszakított területek magyar reformátussága eltérő énekeskönyv használatát vezette be. Rámutat, hogy nem elősegíti, hanem még jobban elválasztja és eltávolítja a világ magyar reformátusságát a szellemi, liturgiai különbség. Reznált szomorúsággal szól arról, hogy míg a Kárpát-medence reformátusságának egysége az országhatárok miatt nem jöhet létre, addig az egyesült államokbeli magyar reformátusok egysége, nem határok, hanem a különböző egyháztestekhez való tartozás miatt hiúsul meg.¹⁷⁷

1934-ben Reformed and Evangelical Church in the United States néven egyesült a Reformed Church of the United States és az Evangelical Synod of North America. Az egyesülés eredményeként a magyar gyülekezetek viszonylagos önállósága is megszűnt, mivel az eddigi 4 egyházmegye helyett 12 egyházmegyébe osztották szét a magyar református egyházközösségeket. Nem csupán az egyházszervezeti, de a teológiai önállóságuk is veszélybe került. Az új egyházalakulatban nem volt a hivatalos hitvallások sorában sem a II. Helvét Hitvallás, sem a Heidelbergi Káté. A FAMRE álláspontja szerint a Reformed Church és az Evangelical Synod egyesülése a magyar gyülekezetekre nézve a tiffini egyezmény megszegését jelenti, mivel az egyezményben a Reformed Church alkotmányának, hitvallásainak elfogadására kötelezték a csatlakozott gyülekezeteket.¹⁷⁸

1934-ben Clevelandben, 1935-ben Perth Amboyban gyűlnek össze országos tanácskozásra az amerikai magyar református gyülekezetek képviselői. A gyűlések azonban sajnos komolyabb eredmények nélkül érnek véget. A clevelandi gyűlésen Vincze Károly két javaslatot terjesztett be sikertelenül a perth amboyi független egyház képviselőitől, a vegyes

¹⁷⁵ Vincze Károly: Amiről nem szabad lemondani. In: Magyar Egyház. 1926. február. pp. 5-8.

¹⁷⁶ Vincze Károly: A nemzedékváltás kora 1921-1946. Kézirat. Keserűen emlékszik cartereti megválasztásának körülményeiről, tönkrement egészségéről.

¹⁷⁷ Vincze Károly: Megbontódott a magyar református egység. In: Magyar Egyház. 1933. január. pp. 7-9.

¹⁷⁸ Vincze Károly: Még messzebb az édesanyától. In: Magyar Egyház. 1936. február. pp. 3-6.

házasság elítélésére és az egyháztagsági fegyelem szigorítására vonatkozólag. A perth amboyi országos tanácson három javaslat kerül terítékre. Az első a FAMRE javaslata az volt, hogy a magyar gyülekezetek a FAMRE keretein belül egyesüljenek Amerikai Magyar Református Egyház néven. A javaslat szerint „hitvallásos magyar református alapon egyesítő, önálló, önfenntartó, önkormányzó” egyház létrehozása a cél. A második javaslat a tóparti egyházmegye és a Clevelandi Első Magyar Egyház közös indítványa volt, mely Reformed and Evangelical Church in the United States egyházon belül létrehozandó egységet szorgalmazta. A harmadik javaslatot a központi egyházmegye nyújtotta be, mely csak a lelki egység kiépítését szorgalmazta, a szervezeti egységre nem tért ki érdemlegesen. A javaslatokat nem fogadták el és felállítottak egy egyeztető bizottságot, hogy megkezdjék az egyházak közötti egységesítő tárgyalásokat.¹⁷⁹

1936. április 6.-án Vincze Károly levelet intézett Dr. Baltazár Dezső magyarországi tiszántúli püspökhöz és a Magyarországi Református Egyház Zsinatához, állásfoglalásukat kérve, jóváhagyják-e az American Reformed Church és az Evangelical Synod of North America nevű lutheránus jellegű felekezet egyesülését. Véleménye szerint az egyesülés ellenkezik a tiffini egyezménybe foglaltakkal és az „testvéreinket hitükben és fajiságukban megtámadó”. A hívek a Reformed Churchból való kilépésen gondolkodtak, amennyiben nincs változás az egyesülés vonatkozásában. Hivatkozik Baltazár korábbi kijelentésére „azonnal kész beavatkozni az amerikai református kérdésbe, amennyiben onnan kéri fel”. Szerinte, ha a Magyarországi Református Egyház nem engedélyezné az egyesülést, akkor adottak lennének a feltételek, egy egységes amerikai református egyház megalapítására.¹⁸⁰ A Zsinat nem tudott azonnal

válaszolni kérdésére, mivel nem voltak tisztában a pillanatnyi helyzettel, így elnapolták azt.¹⁸¹

Vincze Károly 1936 májusában megjelent cikkében fejti ki először részletesen az amerikai magyar reformátusság egyesülésének részletes elképzelését. Az egységes magyar református egyházat a FAMRE keretein belül javasolja létrehozni. Arra való hivatkozással javasolja ezt, hogy a FAMRE elveiben és ideológiájában megőrizte a hagyományos magyar kálvinista szellemiséget és azt egyes pontokon már tovább is vitte (önfenntartó gyülekezetek). Azonban látja a nehézségeket, amelyek elsősorban az önérzeteskedsébből erednek. Miért pont a függetlenek vezessék az egység folyamatot? Felhívja a figyelmet arra, hogy a FAMRE csak egyik szereplője az „egyetlen útnak”, és így egyedül nem képes a többi magyar református gyülekezet támogatása és együttműködése nélkül megteremteni az egység útjának feltételeit.¹⁸²

Az egység azonban 1939-ben nagyon messzire került, mivel a Reformed and Evangelical Church in the United States alkotmánya szerint megalakult az önálló magyar egyházmegye, 1939. március 14-én Cleveandban a West Side templomban 40 anyaegyház és 6 leányegyház részvételével.¹⁸³

1940-ig kellett várni az Egység Bizottság megalakulására, melynek alapvető célkitűzése a magyar református gyülekezetek közös egyháztestbe való egyesítése volt. A bizottság tagjait a különböző egyházakban lévő magyar református gyülekezetekből delegálták. A Bizottság koordinációja alatt megindult a református egyházak közötti kapcsolatfelvétel, egységes segélyakciót szerveztek Magyarország számára. Az egység kérdését azonban a II. világháború kirobbanása miatt lekerült a napirendről. Az egység létrejöttét az is hátráltatta, hogy a Bizottság nem rendelkezett végrehajtói jogkörrel, a csatlakozás kérdésében csak az egyházi közgyűlések dönthettek.

¹⁷⁹ Vincze Károly: A második országos református gyűlés. In: Magyar Egyház.

1935, szeptember. pp. 5-6.

¹⁸⁰ MREZSL 140. Fond. 2259/1936.

¹⁸¹ MREZSL 140. Fond. 4262/1936.

¹⁸² Vincze Károly: Az „egyetlen út” útja. In: Magyar Egyház. 1936. május. pp. 3-4.

¹⁸³ Komjáthy: Im. pp. 274.

1941. szeptember 2-án Ligonierban (Pen.), a Reformed Church Magyar Egyházkerülete (a küldöttséget Dienes Barna egyházkerületi elnök vezette), a Presbyterian Church Magyar Konferenciája (a küldöttséget vezetője Pazár Miklós) és a Független Amerikai Magyar Református Egyház (Daróczy Sándor vezette a küldöttséget) delegáltjai, képviselői ülnek tárgyalóasztalhoz. A tanácskozáson részt vesz Dr. Szabó István a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének küldöttje is. A tárgyalás egy közös határozati javaslat kiadásával ér véget, melyet az érintett gyülekezeteknek címeztek irányadasként. A határozati javaslat kimondta, hogy a felek a hagyományos református hitvallásokat veszik alapul: Heidelbergi Káté, II. Helvét Hitvallás, Westminsteri Káté.¹⁸⁴ Meghatározzák, hogy a magyar református gyülekezetekben csak olyan lelkész szolgálhat, aki elismert teológiai intézetben szerezte képesítését és az adott amerikai egyházkormányzatától is megszerezte a szükséges jogosítványokat. Megegyeznek a magyar lelkészek kölcsönös választhatóságában. A gyülekezetbe új tagok csak úgy vehetőek fel, ha azok igazolni tudják református hovatartozásukat, illetve, ha nem a lakóhelyük szerinti gyülekezethez kívánnak csatlakozni, ebben az esetben az illetékes lelkésztől kibocsátó igazolást kaptak. A gyermekek vasárnapi iskolai és magyar iskolai képzését a gyülekezetek erkölcsi köteleességeként határozták meg. A vegyes házasságkötést együttes erővel igyekeznek visszaszorítani, ezzel is lassítva a magyarság asszimilációját. Kifejezik azon szándékukat, hogy vitás kérdéseiket az egységesítő bizottság keretei között és nem a sajtóban rendezik, valamint hogy az amerikai magyarság közérdekű kérdéseiben közös álláspontot igyekeznek kialakítani.¹⁸⁵

1947-ben újra megindultak a Reformed and Evangelical Church in the United States és a Congregational Christian Church között az

¹⁸⁴ A felsorolt hitvallások, illetve káték közül a Westminsteri Káté nem tartozik a hagyományos magyar református hitvallások közé. A határozatba való bekerülése a presbiteriánus képviselők hatásának tudható be, mivel a Reformed Church magyar gyülekezetei és FAMRE is csak a Heidelbergi Kátét ill. a II. Helvét Hitvallást fogadják el.

¹⁸⁵ Az egységesítő bizottság jegyzőkönyve. 1941. szeptember. 2. Ligonier (Pen.).

egyesülési tárgyalások Philadelphiában (Pa.), melyre meghívták a FAMRE képviselőit is. A magyar református gyülekezetekről tárgyalások folytatódnak a Reformed Church és a FAMRE között, 1947 tavaszán Clevelandban (Oh.) illetve Ligonierban (Pen.), ahol az egységesítő bizottság ül össze.¹⁸⁶ A FAMRE kifejezve az egységre való hajlandóságát, szem előtt tartva az amerikai református magyarság érdekeit, 8 pontban foglalta össze tárgyalási feltételeit:

1. Szavatolja az új egyházalakulat, hogy a FAMRE és a többi magyar református gyülekezet egy egyházkerületbe kerül.
2. Megmarad a magyar gyülekezetek számára egységesen a Heidelbergi Káté és a II. Helvét Hitvallás.
3. Engedélyezik a hagyományos magyar református egyházszervezet kialakítását.
4. Szabad érintkezés biztosítása magyar református egyházzal, a főbb egyházi hatóságok tudtával.
5. Teljes jogú képviselő biztosítása a magasabb egyházi fórumokon.
6. A magyar nyelvű és kultúrájú lelkészképzés biztosítása.
7. Szétszakadt gyülekezetek viszonyának rendezése.
8. Egyházi, gyülekezeti vagyoni tulajdonjogok sértetlensége

Vincze részletesen kifejti, hogy milyen indokok teszik szükségessé a minél hamarabbi megegyezést az egységről. Szükséges az összefogás erősebbé tétele mind a magyarság, mind a reformátusság és a kereszténység szempontjából is. A második, harmadik generációs magyar fiatalok „megtartása” és nevelése sokkal hatékonyabb és eredményesebb lehet egy egységes magyar református egyházalakulatban. A lelkészképzés hiányosságait, a lelkész hiányt is csak közösen lehet hatékonyan orvosolni. Egyenesen a magyarság amerikai megmaradásának zálogát látja az egységben (csökkenteni lehetne a vegyes házasságokat). Az egységes

¹⁸⁶ Vincze Károly: Jelentés az egység ügyéről. In: Magyar Egyház. 1947. május. pp. 5.

magyar református egyháztestet, a magyarság aktuális helyzetét figyelembe véve, már nem csak önálló formában látja megvalósíthatónak. Amennyiben a Reformed and Evangelical Church in the United States és a Congregational Christian Church valóban egyesülne, akkor a FAMRE is csatlakozna, ha egy különálló magyar egyházkerületet állítanak fel. A liturgiai, egyház törvényi, vagyoni kérdésekben önállóságukat meg kívánják tartani. A végleges döntést azonban nem az egységesítő bizottság, hanem a gyülekezetek kezébe teszi le, mert nem akarja, hogy a Független Egyház belső békéjének ártson a folyamat.¹⁸⁷

A csatlakozás kérdése a FAMRE 1948-as közgyűlése elé kerül, de elhalasztják a döntést, azzal az indokkal, „hogy az egység kérdésének még lelki, teológiai izmosodásra van szüksége”.¹⁸⁸ A halasztás miatt azonnal heves támadást indítottak a Független Egyház ellen. Három fő vádat hoztak fel, ami miatt akadályozzák az egységet: az őszösvetségi, törvényeskedő szellemiséget, a református vallásosság álarca mögé bújva nacionalista gondolkodásmódot és a szélsőséges kálvinizmust.¹⁸⁹ Ezeket a vádakokat igyekezett Vincze megcáfolni és rávilágít arra, hogy a Reformed Church magyar gyülekezetei sem állnak ki teljes mellszélességgel az egység mellett. Két fő okát látja a tétovaságnak: egyrészt arra a meg nem alapozott félelemre utal, hogy a FAMRE az egységre lépés után azért akarja létrehozni az önálló magyar egyházkerületet, hogy egyház az egyházban helyzetet teremtsen; a másik ok, hogy attól félnek, hogy a Független Egyház lelkészei hatalom és pozíció vágyból akarják csak az egységet.¹⁹⁰

Az egység kérdése végül marginális kérdéssé vált. Sajnos hiányzott a valódi akarat és az odaszánás a magyar reformátusságból. Azt, hogy mi volt az egység elmulasztásának valódi indoka, nehéz egyértelműen

¹⁸⁷ Vincze Károly: Az egység ügye. In: Magyar Egyház. 1948. március. pp. 6-8.

¹⁸⁸ Vincze Károly: Az egység alapjai tisztázásának szükségessége. In: Magyar egyház. 1948. május. pp. 5.

¹⁸⁹ Vincze Károly: Jobb megértést kérünk. In: Magyar Egyház. 1948. május. pp. 9.

¹⁹⁰ Vincze Károly: Értesülések az egység frontjáról. In: Magyar Egyház. 1948. július-augusztus. pp. 7.

megállapítani. Közre játszottak a személyes és a felekezeten belüli ellentétek, érdekek, a kedvezőtlen egyházpolitikai viszonyok. Vincze 1948 után nem foglalkozik az egység kérdésével, egyházpolitikai tevékenysége elsősorban a FAMRE-beli feladatokra korlátozódik és nagyobb szerepet vállal a magyarság politikai kérdéseiben.

3.5 Vincze Károly politikai gondolkodása

Vincze Károly politikai gondolkodása két pilléren állt: öntudat és felelősségérzet. Öntudat jellemzi, amely magyarság tudatában gyökerezik, de amerikai talajban szökik szárba, növekszik fává. Soha nem felejt el szülőföldje iránti köteletségét és felelősségét. Tudatában van annak a missziói feladatnak, amelyet Isten, a művelt, értelmiségi magyar emberre, református lelkipásztorra rótt ki, hogy az Amerikába szakadt magyarság lelki és kulturális vezetője legyen. Felelősséget érez ugyanakkor Magyarország iránt is, és ennek nem fél soha hangot adni. Nem kerülik el figyelmét a világpolitikai események, melyeket két hazája iránti féltő szeretettel figyel. Politikai publicisztikájának középpontjában a magyar vonatkozású eseményeknek szentel kiemelt figyelmet.

A sárospataki Teológia a magyar kálvinizmus egyik legnagyobb szellemi fellekvára volt. Nemzedékről nemzedékre olyan lelkipásztorok, teológusok kerültek ki falai közül, akik magukban hordozták népük, nemzetük iránti mély szeretetüket és komoly felelősségtudatukat.

Vincze Károly is hordozója és továbbvivője volt ennek az eszmeiségnek. Hittel és bátorsággal harcolt az I. világháborúban az olasz fronton a magyar hazáért. Amerikába érkezésekor hamar megtalálta szolgálati helyét Cartereten, majd később Perth Amboyban, ami nem csupán lelkészi, hanem kulturális missziós szolgálatot is jelentett. Mint magyar református lelkésznek erkölcsi kötelessége volt a magyarság tudat és a magyar kulturális értékek fenntartása, tovább örökítése.

Igehirdetéseiben is nyomon követhető ezen feladat komolyan vétele. Prédikációiban nem csupán retorikai elemként, hanem pedagógiai

céllal jelennek magyar történelmi események, személyek (mohácsi csata, Eger ostroma, Bethlen Gábor, Kossuth, stb...)

A revizionizmus és az irredentizmus széles teret és publicitást nyert az amerikai magyarság körében is. 1920. március 29-én, Washingtonban a trianoni béke ellen tüntetést szervezett az amerikai magyarság.¹⁹¹ Meghasonlás volt számukra Trianon, mivel egyrészt megrendült a bizalmuk a wilsoni rendezésben, amely Magyarország számára tragikus döntés megszületését eredményezte, ugyanakkor óriási öröm, hogy második hazájuk a győztes oldalon fejezte be a háborút. Azt a háborút (és az utána következő újjáépítések, gazdasági fellendülés), melynek köszönhetően magyarok ezrei jutottak Amerikában kenyérhez, megélhetéshez. Vinczében is mélyen él Trianon fájdalma, mely több cikkében is megmutatkozik. Ösztönzésére a cartereti ifjúság üdvözlő levelet küld Lord Rothermernek, a magyar igazság érdekében kifejtett munkájáért.¹⁹² Trianon neve egyenlő lesz a vereséggel és a tehetetlenséggel. A Trianon-traumát, ahogy egyik cikkében fogalmaz másodszor a tiffini egyezmény megkötésekor élte meg az amerikai református magyarság. „Elvesztett” a magyar református gyülekezetek közel 70%-a, 1 millió dolláros magyar egyházi vagyon. Így az egyezménynek, ahogy a békediktátumnak is eredménye a békétlenség és a fájdalom lett.¹⁹³

Jelentős külpolitikai elemzést vázol fel Vincze azon cikkében, melyet Ravasz László dunamelléki püspök levelére reflektálva írt 1927-ben. Ravasz püspök az amerikai magyar reformátusok egyesülésének indokait fejtette ki levelében: valláspolitikai és külpolitikai érveket sorolva fel. Vincze írásából most a külpolitikai részre vonatkozó szakaszból szövegek. Ravasz helyesnek és hasznosnak látná az egyesülést a Reformed Churchben, melynek nagy súlyú befolyását fel lehetne használni Magyarországon érdekében. Vincze bírálja ezt az okfejtést, mivel fél, hogy

ezúton nem lehetne hathatós eredményeket elérni. Csak önálló magyar kezdeményezésű igazság keresési mozgalomnak, és lobby tevékenységnek látja értelmét, melyet az amerikai közvélemény nem aposztrofál propagandisztikus mozgolódásnak. Rávilágít, hogy a Reformed Churchön belül nem csak magyar, hanem más nemzetiségű misszió működik (szlovák, cseh, román, stb...) melyek megléte miatt erősen kétséges lenne a Reformed Church teljes mellszélességgel való kiállása csupán a magyar ügy érdekében. Rámutat, hogy élnek Amerikában olyan befolyásos emberek, akik Magyarország ellenségei: Vaclav Losa (Felvidék elszakadását eredményező pittsburghi egyezmény egyik szerzője),¹⁹⁴ Kenneth Miller (a cseh légio tisztjeként magyar hadifoglyokat végzett ki).¹⁹⁵

Trianont azonban Bethlen Istvánhoz hasonlóan Vincze Károly is, mint próbakövet értékeli. A Trianon által teremtett helyzetet, azonban mélységesen elítéli és a bele nem nyugvás érzését fogalmazza meg. Trianon feladat elé állítja az amerikai magyarságot is, megpróbálja, hogy rendelkezik-e az amerikai magyarság elegendő akarattal, alkalmat teremt, hogy feléledjen a magyar öncélúság, öntudat.¹⁹⁶

A revizionizmus az Egyesült Államokban néha túlzásokba esett az amerikai magyar sajtó részéről. Vincze egyik cikkében elítéli a túlbuzgó magyarkodást folytatató magyar újságokat. Megítélése szerint ezzel több bajt okoznak, mint hinnék. A sajtóban olyan kétes események szereplőire is ráhúzzák, hogy magyar származású, de akik valójában csak magyarországi vagy az elszakított területekről való nemzetiségűek. Ezzel valójában nem a revíziót segítik, hanem saját maguk rontják a magyarság amerikai és magyarországi hitelét és presztízsét. Például a Lindenberg

¹⁹⁴ A pittsburghi egyezményt 1918-ban az amerikai szlovák nemzeti kongresszusa mondta ki. Az egyezmény kimondja, hogy a szlovák nép egyenrangú felként vesz részt a megalakuló Csehszlovák köztársaság létrehozásában.

¹⁹⁵ Vincze Károly: Melyik a kettő közül? In: Magyar Egyház. 1927. december. 9-16.

¹⁹⁶ Vincze Károly: A magyar irredentizmus erőforrásai. In: Magyar Egyház. 1931. május. 11.

¹⁹¹ Várdy: Im. pp. 359.

¹⁹² Levél Lord Rothermernek. In: Magyar Egyház. 1927. augusztus. 15-16.

¹⁹³ Vincze Károly: Trianon és Tiffin. In: Magyar Egyház. 1927. december. 17-18.

gyerekek elrablójáról, az 1934-es new yorki liftes sztrájk vezetőjéről és egy amerikai sorozat gyilkos valójában román barátnőjéről „kiderítették”, hogy mindannyian magyar származásúak voltak.¹⁹⁷

A magyarországi politikai híreket, eseményeket mindig nagy érdeklődéssel követték az amerikai magyarok. A jobb és baloldali politikai beállítottságú újságok többségében, saját szájuk íze szerint kommentálták az eseményeket. Szükség volt arra, hogy a Független Egyház – sokszor tanulatlan, tájékozatlan – hívei mértékadó forrásból értesüljenek az aktuális eseményekről. A Magyar Egyházban Vincze Károly és munkatársai (Daróczy Sándor, Borsy-Kerekes György) igyekeztek tájékoztatni az olvasókat elemzéseikben. Vincze Károly publicisztikájából a magyar politikai kérdések fontos egységet alkotnak: foglalkozik a magyar-magyar kérdésekkel, a harmincas évek magyarországi kultúrpolitikájával, a kommunista diktatúra és az állam-egyház egyezményt megkötő egyházak értékelésével, bírálatával, a Magyar Nemzeti Bizottmány munkájának ismertetésével.

A magyar-magyar kérdések körében több témát is lehet felsorolni. 1940-re, ahogy egyik cikkéből kitűnik, a magyar kormány és közvélemény fokozott figyelemmel fordult az amerikai magyarság felé, amit ő is örömmel üdvözölt. Hálásan és meghatottan emlékezik meg arról, hogy gróf Teleki Pál, 1940-es újévi beszédében külön köszöntötte az amerikai magyarságot. Továbbá nagy reménykedéssel méltatja a Magyarok Világszövetségének létrehozását.¹⁹⁸

A magyar kormány egyre többször jelképesen és valóságosan is érzékeltette az „oda figyelést”. Megalapítják 1938-ban a Magyarok Világszövetségét, amely a magyarok II. világkongresszusa után alakult meg Budapesten. Magyar politikai és közéleti vezetők sorra tesznek amerikai látogatásokat, végigjárva a magyar kolóniákat politikai, gazdasági támogatást keresve. Szimbolikus volt Endresz György és Magyar Sándor

óceán repülése, New York-Bicske útvonalon a „Justice for Hungary!” nevű gépükkel 1931-ben. A repülés egyrészt a trianoni igazságtalanságra hívta fel a figyelmet, másrészt az együvé tartozás eszményét kívánta erősíteni az amerikai magyarság lelkében.¹⁹⁹

A II. világháború idején hasonló problémával kellett szembe néznie az amerikai magyarságnak, mint az első világégés idején. Szülőhazájuk (bár már a második generáció nem érzett így teljesen) és hazájuk újra egymással szembenálló oldalon vannak. A dilemmát azonban enyhítette, ahogy a marxista történetírás kifejti: a konzervatív és németbarát rendszert nem szívelte az egyszerű, paraszti sorból származó amerikai magyarság, de annál nagyobb felelősséget érzett az egyszerű magyar nép irányába. Szinte csak segélyakciók keretében nyilvánult meg Magyarország támogatása. Ezzel a támogatási programmal Vincze is komolyan foglalkozik. Bírálja a politikai viszálykodást a Segély Akció vezetésén belül, és rávilágít, hogy a baloldali vezetés miatt nincs amerikai hivatalos részről támogatása az Akciónak.²⁰⁰ Ebben a megnyilvánulásában is megmutatkozik a politikáról alkotott véleménye: keresztény-konzervatív értékeket vallott, de hitt abban, hogy a magasabb rendű célok érdekében lehet és szükséges is félretenni a politikai ellentéteket, és együttes erővel kell a magyarság, a világ nemzeteinek békességéért, boldogulásáért összefogni, dolgozni. Részletesen kifejti, hogy hogyan lehet hatásos módon, formában segélyezési munkát végezni: egyének felkarolása, felekezetek, vallási közösségek támogatása, általános célokra az Amerikai Magyar Segély Akción keresztül és a magyar lobby tevékenység erősítésével az amerikai politikában és közéletben Magyarország érdekében.²⁰¹

1946 őszén megjelent cikkében mélyreható elemzést jelentet meg az amerikai magyarság és Magyarország viszonyáról a II. világháború

¹⁹⁷ Vincze Károly: Túl buzgó magyarkodás. In: Magyar Egyház. 1936. június. 6-7.

¹⁹⁸ Vincze Károly: Az ó-haza reánk gondolása. In: Magyar Egyház. 1940. január. pp. 9.

¹⁹⁹ Várdy: Im. pp. 360-366.

²⁰⁰ Vincze Károly: Segítési problémák. In: Magyar Egyház. 1946. február. pp. 14.

²⁰¹ Vincze Károly: A segítség négy frontja. In: Magyar Egyház. 1946. március. pp. 10.

idején. Kifejti, hogy az amerikai magyarság megtette mind azt, ami erkölcsileg elvárható ebben a helyzetben. Lehetőségeikhez és a történelmi viszonyokhoz képest támogatták Magyarországot politikailag és anyagiilag. 1938-ban küldöttség járt Magyarországon, melynek Vincze Károly is tagja volt. Vincze, a küldöttség tárgyalásainak eredményeként értékeli, hogy az Imrédy-kormány napirendre tűzte a birtokreform és a magyar közélet megtisztítását szabályozó törvénytervezeteket. Nyitott fülekre találtak a küldöttség azon tanácsai, melyek a demokratizálódást és gazdasági-kulturális- és oktatási reformokat szorgalmaztak. Keményen elítéli azonban a magyar kormány ingadozásait, amely azt eredményezte, hogy sem a németek, sem a szövetségesek nem bíztak meg Magyarországon. Sajnálattal veszi számba, hogy az amerikai magyar lobby sem tudott elérni sokat. Felvillantja az orosz érdekszférába való kerülés veszélyét, amely Magyarország számára nem feltétlenül az egyenrangú szövetségesi szerepet tartogatja.²⁰²

Vincze többször is felháborodottan nyilatkozott a harmincas évek magyarországi kultúrpolitikai kérdéseiben. Több fórumon is visszautasította azt a kultúr- és egyházpolitikai irányvonalat, mely Magyarország színekatolikussá tételét tűzte ki célul. Kultúrharc vagy Habsburg propaganda? című írásában, vitriolosan ír – kissé talán elvetve a súlykot – a Szent Jobbról, az „összeszáradt jobbról”, melynek imádata és ünneplése elhomályosította az új kenyérre és az államalapításra való emlékezést. Ebben a cikkében ítéli el az elhíresült „Szent Jobb-pert” is, kiállva Nagy Lajos, torzsai református lelkipásztor mellett. Nagy Lajost vallásgyalázás és magyarellenesség bűntettekben ítélték el nyolc nap börtönre és 300 pengő pénzbírságra 1932-ben, mivel az 1931. augusztus 20-ai szent jobb körment alkalmából elhangzott beszédet kritizálva a Szent Jobbhoz való imádkozást és könyörgést bálványimádásnak minősítette. Vincze cikkében nem a római katolikus hívek lelki gyakorlata ellen emelt szót, hanem az ellen, ami az ominózus szónoklatban is elhangzott, hogy

²⁰² Vincze Károly: A lelkiismeret mérlegén. In: Magyar Egyház. 1946. szeptember. pp. 12-14.

csak az az igazi magyar, aki imádja a Szent Jobbot. Ebben a kijelentésben az erőszakos katolizációt ítéli el, amely a Habsburg dinasztia évszázados egyházpolitikájából ered.²⁰³

Vincze javaslatára a FAMRE hivatalos úton is benyújtotta tiltakozó nyilatkozatát. „Tiltakozás azon kijelentések ellen, amelyek szerint Csonka-Magyarország kultúrállam státuszát vonják kétségbe, továbbá a magyarság fogalmának olyan meghatározását jelentik, amely a magyarság összességére nézve nemzeti veszteség, egy másik részére nézve pedig méltánytalan és meggondolatlan sértést jelent.” Tiltakozásukat fejezték ki a Szent Jobb per ellen, valamint Serédi Jusztinian hercegprímás azon kijelentése ellen, mely szerint „a magyar nemzet mi vagyunk (a katolikusok)”,²⁰⁴

Egy későbbi cikkében, a katolikus államegyházi törekvésekkel kapcsolatban I. István intelmét idézi: „Egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és romlandó”. A klasszikus liberális és demokratikus gondolkodás megfogalmazása ez, azé a gondolaté, mely a középkorban Magyarországot, a 19-20. században pedig az Egyesült Államokat tette naggyá. Kifejti, hogy Magyarországon sem vallási, sem szociális tekintetben nem valósulhat meg az istváni gondolat. Vallási területen azért nem, mivel a katolikus egyház kizárólagosságra és államegyház szerepre tör, míg szociális téren a nagybirtokos arisztokrácia egyeduradalomra törése miatt.²⁰⁵

Vincze a II. világháború véget érte után többször is felszólal Magyarország védelmében, érdekében az amerikai sajtón keresztül, 1945. október. 31.-ei keltezéssel nyílt levélben fordult Harry S. Truman amerikai elnökhöz is ebben a kérdésben. 1945. októberi nyílt levelét attól a szándéktól vezérelve írja a Truman elnöknek, hogy felhívja a figyelmet a Benes-dekrétum súlyos következményeire. Figyelmeztet, hogy nem szabad

²⁰³ Vincze Károly: Kultúrharc vagy Habsburg propaganda? In: Magyar Egyház. 1933. június. pp. 3-6.

²⁰⁴ A Független Amerikai Magyar Református Egyház tiltakozása. In: Magyar Egyház. 1933. június. pp. 7-8.

²⁰⁵ Vincze Károly: Az István királyi állam és nemzetszemlélet. In: Magyar Egyház. 1950. július-augusztus. pp. 18-19.

a Benes-dekrétum alapján megítélni az amerikai magyarságot. Az amerikai magyarság a II. világháború alatt állampolgári kötelességeit maximálisan teljesítette, annak ellenére, hogy Magyarország Németország oldalán harcolt. Másrészt kéri Truman támogatását, a kitelepítésre ítélt csehszlovákiai magyarok védelmében.²⁰⁶

Sokként érték az amerikai magyarságot a Magyarországról jövő hírek 1945-től kezdődően. Újabb kivándorlási hullámban 1947. július 1. és 1951. december 31. között, 54.481 magyar emigráns, érkezett az Egyesült Államokba.²⁰⁷ Vinczét is megdöbbentette a kommunista párt nyílt, arrogáns politikája, mellyel a proletárdiktatúra létrehozását igyekeztek előmozdítani. 1947 novemberében a perth amboyi gyülekezet vendégül látott Amerikába emigrált politikusokat: Nagy Ferencet (1903-1979) volt kisközgazdai párti miniszterelnököt és Pfeiffer Zoltánt (1900-1981), a Magyar Függetlenség párt vezéralakját. Nagy Ferenc ekkor járt másodjára Perth Amboyban, melynek kulcsait a polgármestertől megérkezésekor megkapta. Pfeiffer köszöntő beszédében felvázolta, hogy kényszerű emigrációjával pártja meggyengült és így már nincs olyan politikai erő, amely szembe szállhatna a kommunista párttal. Hitet tett amellett, hogy Magyarország újbóli demokratizációja csak az amerikai magyarság segítségével vihető végbe.²⁰⁸

Élesen bírálja 1949-ben több alkalommal is az állam-egyház szerződést megkötő Magyarországi Református Egyházat. Nagy fájdalommal és egyben örömmel ír arról a kettősségről, ami tapasztalható volt Magyarországon. Egyrészt óriási ébredési hullám söpört végig az országon, ezrek tértek meg. Ez a megtérési hullám nem az egyház missziós programjának, hanem a Szentlélek munkájának eredménye volt. A háborúban reményt vesztett emberek itt találtak lelki vigaszt. Gyarapodnak

²⁰⁶ Vincze Károly: An Appeal to the President of the United States. In: Magyar Egyház. 1945. november-december. pp. 4.

²⁰⁷ Várdy: Im. pp. 445.

²⁰⁸ Vincze Károly: Perth Amboyi hálaadási bankett. In: Magyar Egyház. 1947. december. pp. 10-11.

a gyülekezetek, komoly konferenciákat szerveznek. Ugyanakkor elszomorító, hogy létrejött a magyar állam és a Magyarországi Református Egyház közötti megállapodás, melynek eredményeként az egyház korlátok közé, a templomfalak közé szorult, a vallás magánüggé vált. Vincze megfogalmazása szerint, így csak az amerikai magyar reformátusság marad a magyar kálvinista hagyományok egyetlen valódi, szabad hordozója.²⁰⁹

Komoly, lényeglátó bírálatot ír Bereczky Albert dunamelléki református püspök 1950. évi jelentéséről. Négy fő területet vesz górcső alá. Az első az egyház és a közösségek kérdése, ahol komoly veszélyekre hívja fel a figyelmet. Nagy örömmel látja, hogy a magyarországi ébredési mozgalom milyen óriási méreteket ölt, egyre több emberhez viszik el az Evangélium üzenetét. Figyelmeztet, hogy az ébredés eredményeként létrejövő csoportok (C. E. Bethánia, Biblia Szövetség) munkája könnyen ahhoz vezethet, hogy létre jön az egyház az egyházban állapot. Szükségesnek látja, hogy az egységes, biblikus kálvinista gyülekezetei elv érvényesüljön a Magyarországi Református Egyházban. Ne a széthúzás, hanem az összefogás legyen a cél, akkor, amikor az egyház, üldöztetést kell, hogy elszenvedjen. A második fontos kérdés a hitoktatás problémája. A fennálló politikai rendszer ideológiájának köszönhetően eltörölték a kötelező hitoktatást, egyre kevesebb a gyermek, hogy hittanos csoportokat lehessen indítani. Elmúlt már az, az időszak, mikor a közoktatásban a diákok csupán 0,04%-a nem vett részt a hitoktatásban. Az 1951-re a kimutatások szerint az általános iskolások csupán 43%-a, míg a középiskolások 10,5%-a vesz részt hitoktatásban.²¹⁰ Hangsúlyozza, hogy elsősorban a szülők felelőssége a gyermekek hitoktatásban való részvétele. Szomorúan jegyzi meg, hogy az Egyesült Államok magyarságát ugyan kommunista, egyházellenes politikai légkör nem sújtja, de mégis egyre kevesebb gyermek jár a vasárnapi és a nyári magyar iskolákba. A szombati

²⁰⁹ Vincze Károly: Milyen vallásnak van szabadsága Magyarországon? In: Magyar Egyház. 1949. május. pp. 13-14.

²¹⁰ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, 2002. pp. 359.

iskolák pedig szinte teljesen megszűntek. Harmadszor kitér a gyülekezetek anyagi helyzetének kérdésére. Az állami támogatás elmaradása miatt elmaradnak a lelkészek fizetései, a gyülekezetek adóságokba kerülnek. Ez a jelenség is azt bizonyítja, hogy az önfenntartó egyházi gyakorlat tartható csak, amelyet már közel 50 éve gyakorol az amerikai református magyarság. Kifejti, hogy akkor lesz igazi ébredés a magyar református egyházban, hogyha az egyházért való felelősségre is ráébrednek az egyházi vezetők és a hívek.

Végül az egyházi földek problémáját emeli ki. Szomorúan állapítja meg aényt, hogy a gyülekezetek kezében, egyházi tulajdonban ugyan maradtak földek a földosztás után, de azok a megélhetésre nem elegendőek, viszont annál nagyobb terhet jelentenek. Elítéli Bereczky püspök azon kijelentését, mely szerint az egyházi földtulajdon az egyház terhe és szűgyene, emlékeztetve az „átkos” Horthy-rendszerre. Az egyház nem maradhat a régi rendszer szimbóluma, le kell mondania földjeiről. Figyelmeztet arra Vincze, hogy új felfogásban kell megoldani a hazai gyülekezetek financiaális működtetését. Javasolja, az amerikai gyülekezetek esetében már bevált módszereket (önfenntartó egyház, gyülekezeti alkalmak szervezése, melyek bevételi forrásokká válhatnak).²¹¹

Vincze Károly „hitvalló” politikai írásai viszonylag későn csak 1950-ba jelentek meg. Két cikkét és egy beszédét emelem ki ezek közül, melyek tükrözik gondolkodását. Most már nemcsak a FAMRE „egyszerű” politikai szakértője, hanem mint főesperes iránymutatással és véleményalkotással tartozik a hívek és a közélet felé.

1950-ben jelenik meg cikke, melyben vázolja a FAMRE hivatalos álláspontját a Magyar Nemzeti Bizottmánnyal kapcsolatban. A Magyar Nemzeti Bizottmány 1947. november 15-én alakult meg, de csak 1949. július 21-én kezdte meg tényleges működését 1957-ig. Működési feltételeit a Szabad Európa Rádión keresztül a CIA biztosította. A Bizottmány tagsága viszonylag homogén, főként olyan politikusokból állt, akik 1945

után kényszerültek emigrációba és csak néhány „öregamerikás” csatlakozott. A Bizottmányt összesen 90 tagból állt, ebből 14-en alkották a félhivatalos magyar exilkormányt. Nevesebb tagjai voltak: Nagy Ferenc (1903-1979) miniszterelnök, Varga Béla (1903-1995) nemzetgyűlési elnök, Sulyok Dezső (1897-1965) a Szabadság Párt elnöke, Pfeiffer Zoltán (1900-1981) a Magyar Függetlenségi Párt elnöke, Peyer Károly (1881-1956) szociáldemokrata politikus, Brankovics György (1906-1974) Demokrata Néppárt elnöke, Eckhardt Tibor (1888-1972).²¹²

Vincze felteszi a kérdést, hogy támogassa-e az amerikai protestáns magyarság a Bizottmány munkáját. Kétségeit fogalmazza meg a tekintetben, miszerint nem látja teljes mértékig körvonalazódni a Bizottmány elgondolása. Megkérdőjelez, hogy valóban lehetne-e ez a szervezet egy demokratikus politikai berendezkedésű Magyarország felelős kormánya? Támogatásáról biztosítja a Bizottmány saját részéről (együttal megfogalmazva a FAMRE hivatalos állásfoglalását is), de szigorú feltételek mellett tudja csak elképzelni az együttműködést. Kritikusan jegyzi meg, hogy a rég rendszer, azaz a Horthy-rendszer hívei is helyet kaptak a Bizottmányban. A régi rendszert és annak híveit, két ok miatt marasztalja el kritikai megjegyzéseivel: egyrészt a birtokviszonyok kérdésének elhanyagolása miatt, másrészt az amerikai politikai mércével nem feltétlenül demokratikus politikai viszonyokhoz való kötődésük miatt. Hiányolja, hogy a Bizottmány nem foglal állást konkrétan a Habsburg-kérdésben, hanem népszavazást javasolnak. Ez a politikai vélemény az amerikai protestáns magyarság számára elfogadhatatlan! Emlékeztet a Szent Jobb-perek kapcsán már felbukkanó katolikus nyomásgyakorlásra. Leszögezi, hogy ameddig a Magyar Nemzeti Bizottmány nem változtat munkáján, és nem tekinti magát a magyarság független, demokratikus képviseleti szervének, addig az amerikai protestáns magyarság nem tudja támogatását biztosítani.²¹³

²¹² Várdy: Im. pp. 475-478.

²¹³ Vincze Károly: A Magyar Nemzeti Bizottmány a mérlegen. In: Magyar Egyház. 1950. február. pp. 16-17.

²¹¹ Vincze Károly: Egy óhazai püspöki jelentés. In: Magyar Egyház. 1951. január. pp. 15-17.

Cikke komoly vihart kavart az amerikai magyarok között, egyrészt politikai okok miatt, másrészt egyházpolitikai vitákat vetett fel. Ebben a cikkében kidomborodik, hogy Vincze Károly öntudatos, demokratikus szellemiségű, magyar kálvinista hagyományokkal rendelkező *homo politicus*, aki nemcsak érzelemből és indulatból, hanem ésszel és értelemmel, népek és egyházának előrejutásáért száll síkra. Felülemelkedik a politikai irányvonalakon, ha a magyar nemzet sorsáról van szó. Harcol népének és egyházának méltó helyéért, nem hagyva szó nélkül az igazságtalanságokat.

Egy év múlva megjelenik a kérdéssel kapcsolatban, a Nemzeti Bizottmányról egy újabb cikke. Rávilágít arra, hogy igazolódni látszanak félelmei melyeket korábban megfogalmazott. A Bizottmány gyakorlatilag légüres térben mozog, nem tud eredményeket felmutatni, támogatottsága, politikai bázisa mind csökken. Üdvözlí az Eckhardt Tibor által életre hívott Szabad Magyarok Világszövetségének megalakulását. Leszögezi, hogy csak olyan szervezet képes hathatósan képviselni a magyarság érdekeit, amely tartózkodik a szélsőséges politikai eszmeiségtől, demokratikus alapokon gondolkodik. Cikkének második felében reagál a „mindszentyizmus” jelenségére. Elismerően szól Mindszenty József hercegprímás érdemeiről, és tevékenységéről, mellyel felveszi a harcot az egyházellenes kommunista államhatalommal. Arról viszont már keserűen ír, hogy vannak olyan politikai erők, akik egyedül Mindszentyt tartják igazi „ellenállónak”, ergo az a jó magyar, aki katolikus vallású. Felteszi a kérdést, akkor van-e egyáltalában magyar protestánsoknak helye és létjogosultsága az ellenállásban.²¹⁴

A Magyar Egyház 1950. áprilisi számában közlik azt a nyilatkozatot, amelyet a Pittsburgh és környéki Református Lelkész Egyesület adott ki, melyben hasonló álláspontot fogalmaztak meg. Elítélik a Bizottmány politikáját, azt hogy antidemokratikus politikát folytat, a Habsburg restaurációs folyamatokat kívánják elősegíteni és, hogy a

földreform visszafordítása a céljuk. Tiltakoznak a felekezeti egyenlőtlenségek ellen és az államegyház kialakulása ellen.²¹⁵

Saját illetve az amerikai magyarság politikai gondolkodását, látását legtisztábban egy 1950. június 7-én, New Yorkban az Amerikai Magyar Szövetség keleti osztályának előadássorozatának keretében elhangzott beszédében fogalmazta meg. Beszédében felvázolja a magyarság amerikai kivándorlásának főbb tendenciáit. A politikai okokra visszavezethető Kossuth-emigráció és az 1880 években meginduló gazdasági jellegű kivándorlás jellemzőit vázolja fel. Kifejti, mennyire hatástalannak bizonyult az államhatalom törekvése a kivándorlás megakadályozására. Az öntudatos amerikai magyarság kialakulásának egyik zálogát ebben a kitartásban látja, mely nem rettent vissza sem a kényszersztől, sem az ismeretlentől. Meglátása szerint a szervezett, öntudatos amerikai magyarság fogalmának kialakulásához három fontos tényező vezetett: 1. Az amerikai lét megszokása, új élettér felépítése. 2. Trianon traumája. 3. Az otthoni újrakezdéstől való félelem.

Az amerikai magyarság azonban, amerikai állampolgárként sem feledkezett meg nemzetéről, anyaországáról, megtartotta magyar lelkületét és tudatát. Az egyszerű emberekhez, a magyar parasztsághoz húzta szíve, de elég érett volt, hogy egységes nemzetként tekintsen a teljes magyarságra. A szélsőségek elítélésén kívül nem folytak bele a magyar belpolitikába, igyekeztek magukat a pártpolitikai csatározásoktól távol tartani. Az amerikai magyarság mentes a szélsőséges politikai irányzatoktól, mind a fasizmustól, mind a kommunizmustól. „Egyetlen képviselője a józan, középutas politikai nézeteknek a magyarságon belül”. Céljuk és kívánságuk a demokratikus berendezkedésű Magyarországon belül. megteremtése, mert csak ez jelenthet reális alternatívát a visszatelepedésre.

²¹⁴ Vincze Károly: Szemlélődés. In: Magyar Egyház. 1951. február. pp. 9-10.

²¹⁵ Vincze Károly: Ismét a Nemzeti Bizottmány. In: Magyar Egyház. 1950. április. pp. 12-13.

Sem a Horthy-rendszer, sem a kommunizmus nem jelent csábító, vonzó lehetőséget.²¹⁶

²¹⁶ Vincze Károly: Az amerikai magyarság és a magyar sorskérdések. In: Magyar Egyház. 1950. május. pp. 14-15.

ÖSSZEGZÉS

Az amerikai magyarság és a kint élő reformátusság történetét, egy szinusz függvényhez hasonlóan lehetne ábrázolni. Hullámhegyek és völgyek jellemzik az elmúlt közel 150 év történetét. Hullámzó folyamatként lehet megrajzolni, melyek intenzitása nagyjából 40 éves periódusokból állt 1848/49-től egészen az 1990-es évekig. A kivándorlási hullámok, rohamok után újra és újra felpettségült az amerikai magyarság kulturális, egyházi- és egyleti élete. Ez a tendencia tapasztalható a szabadságharc emigránsai, a századforduló gazdasági kivándorlói, az ötvenhatosok és rendszerváltás után kivándorlók megérkezése utáni években. Iskolapéldája ennek a folyamatnak, a századfordulón sorra megalakuló egyletek, gyülekezetek, egyházak megalakulása. A közösségi összetartozás érzése, tudata, a magyarság összefogásának lendülete jó pár évtizeden át fenntartotta, egyben tartotta a magyarságot és lassította az asszimiláció folyamatát. A történelem Urának kegyelméből, mindig, ha már-már a magyarság lelkiereje megrendült, egyre fenyegetőbb volt a nagy olvasztótégelyben való eltűnés, újabb magyarok ezrei érkeztek az Egyesült Államokban. Az ötvenhatos magyarok érkezése, felrázta az amerikai jólétbe lassan belesüppedő magyarságot és etnikai öntudatát, identitását új erővel és tartalommal töltötte be. Sajnos az 1989 után érkező magyarsággal kapcsolatban már ezt nem lehet ilyen bizonyossággal állítani, mivel a kiérkező magyarok a klasszikus, elsősorban keleti-parti magyar kolóniák, tömbök helyett a nyugati területek újabb, modern lehetőségeit igyekeztek megragadni. A jelenlegi állapotok sajnos nem festenek derűs képet, nem kecsegtetnek sok reménnyel az amerikai magyarság nyelvi, identitásbeli, kulturális megmaradásával kapcsolatban. A másod – harmad - negyed generációs magyarok között nagy felelőssége van a magyar kulturális, hagyományőrző szervezeteknek és az egyházaknak. Nem szabad, hogy a magyarság csupán gasztronómiájában, népszokásaiban maradjon meg, hanem erősíteni kell a nemzethez való tartozás lelki kapcsolódást. Öröndetes azonban, hogy vannak erre kezdeményezések, és egyes magyar

közösségekben a magyar élet újra reneszánszát éli (cserkészet, hagyományörző egyesületek, néptánc csoportok, stb...)

Az amerikai magyar reformátusság is megélte ezeket a történelmi stációkat. A reformátusság történetét nézve, azonban több szomorú ténnyel is szembe kell nézni. Az itteni reformátusság annak ellenére sem találta meg mind a mai napig lelki és egyházszerkezeti egységét, hogy nem álltak ennek útjába politikai döntések, határok, mint a Kárpát-medencében. Többször is elszalasztották az egységre lépés lehetőségét, és hiba igyekezett Ferenczy Ferenc megalakítani az önálló magyar református egyházkerületet, hiába merült fel több megoldás is valamely amerikai egyházon belüli egységre lépésre, ez idáig nem járt sikerrel egyetlen egy kezdeményezés sem. Az egység kérdése végleg megfenekleni látszott a 1921-ben, a tiffini egyezmény megkötésével, amellyel gyakorlatilag az amerikai egyházi életben az I. világháború miatt eddig csekély súllyal résztvevő Magyarországi Református Egyház kvázi lemondott az amerikai magyar reformátusságról. A tiffini egyezmény határkövé vált a reformátusság számára, ettől kezdve vált élesen ketté az, aminek markánsan együtt kellett volna maradnia. Innen ered a „függetlenek” és „csatlakozottak”, hol csupán egyszerű terminológiaként, máskor pedig pejoratív használata.

A Független Egyház lesz az, amely megalakulásától kezdve elkötelezetten harcolt és küzdött az önálló, önfenntartó, hitvallásos magyar reformátusság megtartásáért. Ennek a küzdelemnek elkötelezett és jeles alakja volt Vincze Károly (1898-1954). Vincze Károly a dögei gátőri házból hosszú és küzdelmes életúton jutott el a perth amboyi parókiáig. Élete és szolgálata során mély hittel és odaadással szolgálta Urát, nemzetét, egyházát, gyülekezetét. Szilárd református alapon nyugvó, hitvallásos teológiai látása minden megnyilatkozásában megmutatkozott. Kerülte a szélsőséges megnyilatkozásokat, a pártoskodást, de elkötelezetten keresztény konzervatív politikai elveket vallott a magyarság minden kérdésében. Nem felejtkezett meg azonban arról sem soha, hogy milyen hűsséggel tartozik új hazájának is. Törekedett, hogy az amerikai magyar reformátusság megtalálja lelki és szervezeti egységét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Jelzetnélküli, kéziratos források:

- 1/1922 sz. bizonyítvány az első lelkészképesítő vizsgálatról. Sárospatak, 1922. szeptember. 11.
1913. évi 205.578/XI számú Belügyminisztériumi körrendelet
- 39/1947 Tiszáninnen Református Egyházkerület Tanácsának határozata. Miskolc (Borsod), 1947. március. 11.
- 5/1925 Református lelkészi oklevél. Sárospatak, 1925. szeptember. 17.
- 994/1931 számú hivatalos bizonyítvány Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem. Debrecen (Hajdú), 1931. december. 3
- A cartereti Független Magyar Református Egyház anyakönyve I. Carteret, 1925.
- A Független Amerikai Magyar Református Egyház egyházmegyéjének jegyzőkönyve 1923. augusztus. 13-tól.
- Az egységesítő bizottság jegyzőkönyve. 1941. szeptember. 2. Ligonier (Pen.).
- Beiktatási meghívó. Perth Amboy, 1929. július
- Bizonyítvány. Kiadta Dr. Rác Lajos a Sárospataki Református Főiskola rektora. Sárospatak (Zemplén), 1922. szeptember. 10.
- Bojtor Istvánné Toókos Uzonka: Göncruszka története. Kézirat.
- Bridgeporti Rákóczi Betegségélyező Egylet Pénztárkönyve (1915-1925).
- Egyházközségi bizonyítvány. Kiadta Barcza József dögei református lelkész. Döge (Szabolcs), 1938. szeptember. 25.
- Kivándorlási Tanács 10/1914-es irat I. melléklete.
- Kivándorlási Tanács levelezése. 19/1914.
- Kivonat a Sárospataki Református Főiskola teológiai karának gyűléséről. Sárospatak (Zemplén), 1923. árpilis. 25.
- Magyar Királyi Belügyminisztérium, 67.708/1920.
- Magyar Királyi Belügyminisztérium, 9395/1921.
- PAMRE jegyzőkönyve, 1919
- PAMRE jegyzőkönyve, 1921
- PAMRE jegyzőkönyve, 1922
- PAMRE jegyzőkönyve, 1925
- PAMRE jegyzőkönyve, 1926
- PAMRE jegyzőkönyve, 1929
- PAMRE jegyzőkönyve, 1933
- Szabályrendelet 1908/87, az Amerikai Egyesült Államokban lévő magyar református hívek és egyházközségek gondozása tárgyában. Budapest, 1908.
- Szolgálati bizonyítvány. Kiadta Nánassy Lajos. Perth Amboy (New Jersey), 1929. árpilis. 26.
- Szolgálati bizonyítvány. Kiadta Sebestyén Endre főesperes. Duquesne (Pa), 1935. augusztus. 18.
- Vincze Károly ágendás könyve. Kézirat
- Vincze Károly igehirdetése. Amiért érdemes zászlót emelnünk és áldozatot hoznunk. Ézsaiás 13, 2. Dátum hiányzik.
- Vincze Károly igehirdetése. Hívogatás az Úr vacsorájához. Textus: I. Korinthus 11:24. Dátum hiányzik.
- Vincze Károly igehirdetése. Isten hatalmas keze alatt. Textus: I. Péter 5,6. 1940. január. 14
- Vincze Károly igehirdetése. Jónás: aki fizetett és aludt. Textus: Jónás 1, 1-6. Dátum hiányzik
- Vincze Károly igehirdetése. Textus: I. Korinthus 11, 28-30. 1939. március. 5.
- Vincze Károly igehirdetése. Zsoltárok 80, Zsoltárok 50, 1-7. 1941. január. 5.
- Vincze Károly levele a Sárospataki Teológiai Akadémia Tanári Karának. 1935. november 26.

37. Vincze Károly levele a Tiszáninnen Református Egyházkerület Közgyűlésének. Carteret (New Jersey), 1928. augusztus. 9.
38. Vincze Károly levele Prof. Marton Jánosnak. 1937. március. 12.
39. Vincze Károly rádiós istentisztelete. Textus: I. Mózes 8. 1952. szeptember. 14.
40. Vincze Károly tiszteletbeli teológiai tanári diplomát elfogadó beszéde. Elhangzott 1948. november. 21-én Perth Amboyban. A diplomát átadta Dr. Zsiros József, a Sárospataki Teológiai Akadémia rektora.

Irodalomjegyzék:

1. 140. Fond. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, Budapest.
2. 148. Fond. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, Budapest.
3. 14st census of the United States taken in the year of 1920. New York, Norman Ross Pub. 2000. pp. 143.
4. A Független Amerikai Magyar Református Egyház tiltakozása. In: Magyar Egyház. 1933. június. pp. 7-8.
5. A szomorú jelen. In: Magyar Egyház. 1930. június. pp. 17-19.
6. Ábrahám Dezső: The Hungarian Reformed Churches in America. Washington DC, 1960.
7. Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Budapest, 1996. pp. 162-163.
8. Bertalan Imre: Az újrakezdés népe. A magyar reformátusság száz éve. Protest Alapítvány, Budapest, 1996.
9. D. A. Souders: The Magyars in America. New York, 1922.
10. Daróczy Sándor: Az amerikai magyar reformátusság létkérdései. In: Igazság és élet füzetek 12. A világ magyar reformátusságának létkérdései. Debrecen, 1938. pp. 45.
11. Daróczy Sándor: Magyars in America. Washington DC, 1960.
12. Dr. Vitéz Ferenc: Száz éves az Amerikai Magyar Református Egyházmegye és szervezett egyházi élete. Perth Amboy, NJ, 1996.
13. Egy szál hervadó virág a Dr. Vincze Károly sírhalmára. In: Toledo. 1954. február 12.
14. Egyházi élet: In: Magyar Egyház. 1926. november. pp. 12.
15. Emlékkönyv a perth amboyi Kálvin János Magyar Református Egyház öt éves jubileumára. 1929-1934. Perth Amboy, 1934.
16. Emlékkönyv a perth amboyi magyar református egyház huszonöt éves jubileumára. 1903-1928. Perth Amboy, 1928
17. Emlékkönyv Dr. Vincze Károly húsz éves perth amboyi szolgálata alkalmából. Perth Amboy, 1949.
18. Független Amerikai Magyar Református Egyház, Egyháztagsági könyve. Duquesne, 1925. pp. 3.
19. Hányan maradtak...In: Buffaloi Híradó. 1954. március 11.
20. Harsányi Sándor: Az amerikai református egyházak statisztikája. In: Kálvinista Szemle. 1925. november 25. pp. 13-16.
21. Kende Géza: Magyarok Amerikában I-II. Cleveland, Ohio, 1927.
22. Komjáthy Aladár: A kitántorgott egyház. Budapest, 1984.
23. Kunt Ernő: Temetők népművészete, Corvina, Budapest, 1983. pp. 12-14.
24. Levél Lord Rothermerenек. In: Magyar Egyház. 1927. augusztus. 15-16.
25. Magyar Egyház. 1919. február. pp. 4.
26. Máté Anita: A magyarországi katolikus egyház és az amerikai magyar hívek kapcsolata (1919-1939). In: Kút 2003/3-4.
27. Mélyinterjú Mrs. Judit Quinn-el. Woodbridge (New Jersey), 2004. április. 14.

28. Mélyinterjú *Rev. Bertalan Imrével*, Lake Hopetcong (New Jersey), 2004. június. 15.
29. Mélyinterjú *Rev. Vitéz Ferenccel*. Perth Amboy (New Jersey), 2004. március. 10.
30. Mélyinterjú Vincze Sándorné Kocsi Margittal. Döge, 2004. augusztus. 18.
31. Nadányi Pál: Vincze Károly méltatása. In: Magyar Egyház. 1945, július.
32. Nagy Lajos: Koszorú a szeretet virágaiból a perth amboyi új sírra. In: Magyar Egyház. 1954, február.
33. Posta József: Szemelvények az Amerikai Magyar Református Egyház 75-éves évfordulójára. In: Független Egyház 75. évfordulója. 1999.
34. Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1920. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982
35. Ravasz László: Emlékezéseim. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztály, Budapest, 1992. pp. 250-267.
36. Rev. Vincze Succumbs to heart attack. In: Perth Amboy Evening News. 1954. február 1.
37. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, 2002. pp. 359.
38. Roucek: Hungarian Americans. In: Brown - Roucek: One America. New York, 1945.
39. Stephen Sisa: America's amazing Hungarians. A szerző saját kiadása. Huddleston, Va. 1987.
40. Szili Ferenc: Vidd el a levelem szép magyar hazába. Somogyiak „amerikás” levelei. Pomáz, 2000.
41. Szívszédülésben meghalt Nt. Vincze Károly, az Amerikai Független Református Egyház főesperese. In: Amerikai Magyarság. 1954. február 1.
42. Szívszédülésben meghalt Nt. Vincze Károly, az Amerikai Független Református Egyház főesperese. In: Amerikai Magyarság. 1954. február 1.
43. Takaró Géza: Az amerikai magyar reformátusság létkérdései. In: Igazság és élet füzetek 12. A világ magyar reformátusságának létkérdései. Debrecen, 1938.
44. Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Budapest, 2000.
45. Várdy Béla: The Hungarian-Americans. Boston, 1985.
46. Vincze Károly: „Tu es sacerdos”. In: Magyar Egyház. 1949. július. pp. 2.
47. Vincze Károly: A harminc éves Perth Amboyi Magyar Református Egyház. In: Magyar Egyház, perth amboyi jubileumi szám. 1933. március. 46-84.
48. Vincze Károly: A lelkiismeret mérlegén. In: Magyar Egyház. 1946. szeptember. pp. 12-14.
49. Vincze Károly: A magyar irredentizmus erőforrásai. In: Magyar Egyház. 1931, május. 11.
50. Vincze Károly: A Magyar Nemzeti Bizottmány a mérlegen. In: Magyar Egyház. 1950. február. pp. 16-17.
51. Vincze Károly: A magyarság útja Amerikában. In: Magyar Egyház. 1937. január. pp. 3-4.
52. Vincze Károly: A második országos református gyűlés. In: Magyar Egyház. 1935, szeptember. pp. 5-6.
53. Vincze Károly: A nemzedékváltás kora 1921-1946. Kézirat.
54. Vincze Károly: A segítség négy frontja. In: Magyar Egyház. 1946. március. pp. 10.
55. Vincze Károly: Ami a temetésénél is szomorúbb. In: Magyar Egyház. 1926. április. pp. 8.
56. Vincze Károly: Amiről nem szabad lemondani. In: Magyar Egyház. 1926. február. pp. 5-8.
57. Vincze Károly: An Appeal to the President of the United States. In: Magyar Egyház. 1945. november-december. pp. 4
58. Vincze Károly: Az „egyetlen út” útja. In: Magyar Egyház. 1936. május. pp. 3-4.
59. Vincze Károly: Az Amerikai Magyarság és a magyar sorskérdések. In: Magyar Egyház. 1950. május. pp. 14-15.

60. Vincze Károly: Az egység alapjai tisztázásának szükségessége. In: Magyar egyház. 1948. május. pp. 5.
61. Vincze Károly: Az egység ügye. In: Magyar Egyház. 1948. március. pp. 6-8.
62. Vincze Károly: Az Istennek angyalai. Perth Amboy (New Jersey), 1928.
63. Vincze Károly: Az István királyi állam és nemzetszemlélet. In: Magyar Egyház. 1950. július-augusztus. pp. 18-19.
64. Vincze Károly: Az ó-haza reánk gondolása. In: Magyar Egyház. 1940. január. pp. 9.
65. Vincze Károly: Beköszöntő. In: Magyar Egyház. 1937. április. 2-3.
66. Vincze Károly: Egy óhazai püspöki jelentés. In: Magyar Egyház. 1951. január. pp. 15-17. Ismét a Nemzeti Bizottmány. In: Magyar Egyház. 1950. április. pp. 12-13.
67. Vincze Károly: Egyházi élet. A Független Egyházmegye III. közgyűlése: In: Magyar Egyház. 1926. november. pp. 31-35.
68. Vincze Károly: Értesülések az egység frontjáról. In: Magyar Egyház. 1948. július-augusztus. pp. 7.
69. Vincze Károly: Főesperesi Hivatal jelentései. In: Magyar Egyház. 1946. október. pp. 5.
70. Vincze Károly: Ismét a Nemzeti Bizottmány. In: Magyar Egyház. 1950. április. pp. 12-13.
71. Vincze Károly: Jelentés az egység ügyéről. In: Magyar Egyház. 1947. május. pp. 5.
72. Vincze Károly: Kerüljük a vegyes házasságot. In: Magyar Egyház. 1927, május. 9-10.
73. Vincze Károly: Kossuth üzenete. In: Magyar Egyház. 1951. december. pp. 15.
74. Vincze Károly: Kultúrharc vagy Habsburg Propaganda. In: Magyar Egyház. 1933. június. 3-6.
75. Vincze Károly: Kultúrharc vagy Habsburg propaganda? In: Magyar Egyház. 1933. június. pp. 3-6.
76. Vincze Károly: Még messzebb az édesanyától. In: Magyar Egyház. 1936. február. pp. 3-6.
77. Vincze Károly: Megbontódott a magyar református egység. In: Magyar Egyház. 1933. január. pp. 7-9.
78. Vincze Károly: Melyik a kettő közül? In: Magyar Egyház. 1927. december. 9-16.
79. Vincze Károly: Milyen vallásnak van szabadsága Magyarországon? In: Magyar Egyház. 1949. május. Pp. 13-14.
80. Vincze Károly: Nyilatkozat. Perth Amboy (New Jersey), 1930. május. 5.
81. Vincze Károly: Perth Amboyi hálaadási bankett. In: Magyar Egyház. 1947. december. pp. 10-11.
82. Vincze Károly: Segítési problémák. In: Magyar Egyház. 1946. február. pp. 14.
83. Vincze Károly: Szélmalom harc a magyar nyári tanítás? In: Magyar Egyház, 1932. szeptember. 5-6.
84. Vincze Károly: Szemlélődés. In: Magyar Egyház. 1951. február. pp. 9-10
85. Vincze Károly: Trianon és Tiffin. In: Magyar Egyház. 1927. december. 17-18.
86. Vincze Károly: Túl buzgó magyarkodás. In: Magyar Egyház. 1936. június. 6-7.